

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

YABANCI SERMAYE ÇEKMEDE TÜRK DİASPORASI'NIN ETKİNLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATAKAN DURMAZ

MAYIS-2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

YABANCI SERMAYE ÇEKMEDE TÜRK DİASPORASI'NIN ETKİNLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATAKAN DURMAZ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ADEM KALÇA

MAYIS-2012

TRABZON

ONAY

Atakan DURMAZ tarafından hazırlanan Yabancı Sermaye Yaratımında Türk Diasporası'nın Kullanımı adlı bu çalışma 31.05.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisat Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Adem KALÇA (Başkan-Danışman)

Doç. Dr. M. Çağatay OKUTAN

Yrd. Doç. Dr. Murat Can GENÇ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../ ... / ...

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Atakan DURMAZ

17 Mayıs 2012

ÖNSÖZ

“Yabancı Sermaye Yaratımında Türk Diasporası'nın Kullanımı” adlı bu çalışma, özellikle küresel krizden sonra sahip oldukları yabancı yatırımcıları kaybederek planladıkları ekonomik kalkınmayı sürdürebilmekte zorluk çeken gelişmekte olan ülkelere alternatif bir yabancı sermaye kaynağı olarak sahip oldukları diasporalardan faydalanabileceklerini dünya örnekleri ile göstererek kalkınma planlarına yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktadır.

Başta yüksek lisans çalışmamda bu konuyu bana önererek akademik hayatıma bir adım önde başlamamı sağlayan ve çalışmam boyunca değerli fikir ve önerileriyle bana yön veren danışmanım Prof. Dr. Adem KALÇA' ya, tez çalışmam boyunca her konuda bana yardımcı olan Bayburt Üniversitesi'nden kıymetli hocalarıma ve akademisyen arkadaşlarıma, tez yazımı ile ilgili her konuda büyük yardımları olan Öğretim Görevlisi arkadaşım Şifa YAYLI' ya ve tabi beni hayatımın her döneminde destekleyen anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, Mayıs 2012

Atakan DURMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	İIX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ.....	1-4

1. BÖLÜM

YABANCI SERMAYE KAVRAMI, TÜRLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	5-37
1.1. Yabancı Sermaye Kavramı	5
1.2. Yabancı Sermaye Tanımı	6
1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	8
1.3.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları	8
1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	9
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	11

1.4.1. Özelleştirme.....	11
1.4.2. Ortak Girişim (Joint Venture)	12
1.4.3. Yap-İşlet-Devret Modeli	12
1.4.4. Montaj Sanayi.....	13
1.4.5. Şirket Satın Almaları ve Birleşmeleri(Mergers and Acquisitions M&As) .	13
1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler.....	14
1.5.1. Ekonomik Faktörler.....	16
1.5.1.1. Piyasa Büyüklüğü.....	16
1.5.1.2. Büyüme Oranı	17
1.5.1.3. İşgücü Maliyeti.....	17
1.5.1.4. Dışa Açıklık Oranları	18
1.5.1.5. Döviz Kuru.....	19
1.5.1.6. Ticaret Engelleri.....	19
1.5.1.7. Araştırma Geliştirme Harcamaları	20
1.5.2. Politik Faktörler.....	20
1.5.2.1. Siyasi İstikrar	21
1.5.2.2. Vergi Politikaları ve Teşvikleri.....	22
1.5.2.3. Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik	23
1.5.2.4. İdari İşlemler	23
1.5.3. Psikolojik Faktörler	24
1.5.4. Diaspora Etkisi	24
1.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri	25
1.6.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları.....	25
1.6.1.1. Büyüme Etkisi.....	26
1.6.1.2. İstihdam Etkisi	27

1.6.1.3. Milli Gelir Etkisi	28
1.6.1.4. Ödemeler Dengesi Etkisi.....	29
1.6.1.5. Teknoloji Etkisi.....	29
1.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dezavantajları.....	31

2. BÖLÜM

DİASPORA KAVRAMI, TÜRLERİ VE DÜNYADAKİ FARKLI DİASPORİK ÖRGÜTLENMELER.....38-88

2.1. Diaspora Kavramı ve Özellikleri.....	38
2.1.1. Diaspora Kavramı.....	38
2.1.2. Diasporanın Özellikleri	40
2.2. Diaspora Türleri.....	44
2.3. Dünyada Diasporik Gelişmeler ve Diasporaların Kendi Ülkeleri Açısından Önemi ...	48
2.3.1. Yahudi Diasporası	54
2.3.2. Çin Diasporası	59
2.3.3. Hint Diasporası.....	66
2.3.4. Kore Diasporası.....	79

3. BÖLÜM

TÜRK DİASPORASI VE TÜRK DİASPORASININ EKONOMİK GÜCÜ.....	89-128
3.1. Türk Diasporası'nın Tarihi Perspektifi.....	89
3.1.1. 1960- 1975 arasında Avrupa'ya Türk Göçü.....	92
3.1.2. 1970- 1990 arasında Avrupa'ya Türk Göçü.....	96
3.1.3. Avrupa'dan Türkiye'ye Geri Dönüş.....	99
3.1.4. 1990'larda Avrupa'ya Türk Göçü	103
3.2. Türk Diasporası'nın Ekonomik Gücü ve Bu Gücün Türkiye Ekonomisine Etkisi ve Katkısı	107
3.2.1. İşçi Dövizleri	110
3.2.2. Avrupa Birliği'ndeki Türk Diasporası ve Ekonomik Gücü	120
3.2.3. Türk Diasporası ve Yabancı Sermaye Potansiyeli	120
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	126
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	144

ÖZET

Son dönemde yaşanan ekonomik kriz, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülkeyi kalkınmalarını sürdürmeleri için alternatif yabancı kaynaklar aramaya itmiştir. Birçok gelişmekte olan ülke ve Türkiye uzun yıllardır dışa açık büyüme modelini benimsemiş ve bu modele uygun politikalar yürütmeye çalışmışlardır. Ancak son yaşanan ekonomik krizle birlikte gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin ekonomik casusu olarak işlev gören çok uluslu şirketler büyük yara almış ve gelişmekte olan ülkelerle ilgili yatırımlarını tekrar gözden geçirmeye başlamışlardır. Yaşanılan bütün bu süreç gelişmekte olan ülkeleri alternatif yabancı kaynaklar bulmaya yöneltmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türk Diasporası'nın Türkiye açısından önemli bir alternatif yabancı kaynak olabileceğini göstermektir. Bunu gösterirken, sahip oldukları diasporaları ekonomik kalkınmalarında etkin bir şekilde kullanan Çin, Hindistan, Kore ve İsrail gibi ülke örneklerinden yararlanılacaktır. Sahip oldukları diasporaları ne tür finansal araçlarla ülke kalkınmalarına dahil ettikleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı sermaye, Kalkınma, Gelişmekte olan Ülkeler, Diaspora, Alternatif Yabancı Kaynak.

ABSTRACT

The recent economic crisis has lead many, especially developing, countries to search alternative foreign resources for sustaining their developments. Many developing countries and Turkey have adopted outward-oriented growth model and have also tried to implement policies in parallel with this model. However, developed countries and multinational corporations functioning as their spies have suffered dramatically from the recent crisis and began to review their investment decisions about developing countries. All this period has lead developing countries to find alternative foreign resources.

The aim of this study is to show the fact that Turkish Diaspora could be an alternative foreign resource for Turkey. Countries such as China, India, Korea and Israel who use their Diasporas effectively for their economic developments will be exemplified to support this idea. The financial instrument types they use to integrate their diasporas into their country developments will also be handled in detail.

Key Words: Foreign capital, Development, Developing Countries, Diaspora, Alternative Foreign Resource.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler (Ev Sahibi Ülkeler)...	15
2	Çokuluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde Olumlu ve Olumsuz Etkileri	35
3	Diaspora Türleri.....	48
4	Gelişmekte olan Bölgelerde Diaspora Birikimleri	50
5	İsrail'in Tahvil Teklifleri	57
6	Çin Diasporasının Nüfusu ve Dağılımı	61
7	Çin'e En Çok Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapılan 10 Ülke.....	64
8	Hindistan Kökenli Amerikalıların Nüfusu(1960-2009)	68
9	Şahsi Transferlerin GSMH İçerisindeki Payı	70
10	Hindistan'a Yapılan Şahsi Transferlerin Ayrıntısı	71
11	2010 Yılında Gelişmekte olan Ülkelere Toplam İşçi Döviz Akımı ve Yerel Para Birimi ve Dolar Cinsinden Büyüme Oranları.....	72
12	Hindistan ve İsrail Diaspora Tahvillerinin Karşılaştırılması.....	76
13	Hindistan'ın Çıkarılmış Olduğu Diaspora Tahvilleri	78
14	Kore Diasporasının Ülkelere ve Bölgelere Göre Dağılımı(2001).....	81
15	Kore'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Akışının Gerçekleştiği Başlıca Ülkeler	84
16	G. Kore, Hindistan ve Çin'de Para Transferi Eğilimi(1997-2001)	86
17	Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Avrupa'ya Gönderdiği İşçi Sayısı (1961-1987)	94
18	Almanya ve Hollanda'dan Türkiye'ye Dönen Göçmen Sayısı(1981-1991)	101
19	Avrupa'ya Göç Eden Türk Göçmen Sayısı(1983-1994)	102

20	Avrupa’da Yaşayan Türk Göçmen Sayısı(1974-2001)	104
21	Yurtdışında Yaşan Türk Nüfusu ve Türk İşçi Sayısı(1973-2004).....	104
22	Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Nüfusu(2006).....	105
23	Türkiye’nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2010)(Milyon Dolar)	111
24	İşçi Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesini Karşılama Oranları(1964-2010).....	115
25	İşçi Döviz Girdisi En Fazla Olan 10 Ülke(1984-1992)(Milyon Dolar)	117
26	İşçi Döviz Girdisi En Fazla Olan 10 Ülke(1993-2002)(Milyon Dolar)	118
27	AB’de Çalışan Nüfus ve Türk Nüfusun Gelir Verileri (2006)	120
28	Çalışan Türklerin Avrupa Birliği Ülkelerinde GSYİH’ ya Katkıları (2006 yılı/ Cari Fiyatlar)	121
29	AB’de ve AB Ülkelerinde Yaşayan Türklerde Kişi Başına GSYİH(2006)	122
30	AB-15 Ülkelerinde Türk Girişimcilerin Gelişimi (2007).....	124

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	İşçi Dövizlerinden Yararlanan En Büyük 20 Gelişmekte olan Ülke(2003).....	53
2	Dışarıya İşçi Dövizini Sağlayan Başlıca Ülkeler(2003).....	54
3	GSMH’da İşçi Dövizlerinin Payı En Yüksek Olan 20 Gelişmekte Olan Ülke(2003)..	55
4	İsrail’in Toplam Tahvil Satışı(1996-2007).....	58
5	2010 yılında En Çok İşçi Dövizini Akımı Olan Gelişmekte Olan 10 Ülke	67
6	Türkiye’nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2010)(Milyon Dolar).....	113

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ÇUŞ	: Çok uluslu Şirket
DYS	: Doğrudan Yabancı Sermaye
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı
WIR	: Dünya Yatırım Raporu
YASED	: Uluslar arası Yatırımcılar Derneği

GİRİŞ

Ülkeler arasında gerek ekonomik ve gerekse ticari sınırların ortadan kaldırılarak küresel bir pazarın oluştuğu bu çağda ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sürdürmek için birbirlerine olan ihtiyaçları giderek artmaktadır. Artan bu ihtiyaç, yabancı sermaye yatırımlarında gelişmelere neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin de 1980'li yıllardan sonra dâhil olduğu ve birçok gelişmiş ülkenin de içinde bulunduğu bir yabancı sermaye yatırımı çekme rekabetine sebep olmuştur. Yabancı sermaye yatırımları adeta gelişmekte olan ülkelerin yakaladıkları veya yakalamayı hedefledikleri büyüme oranlarını sürdürmek ya da gerçekleştirmek için elzem niteliğindedirler.

Yabancı sermaye yatırımları doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkelerin istihdam düzeyine ve dolayısıyla ekonomik kalkınmasına ve reel ekonomiye daha fazla etkisi olduğu için doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha fazla önemsenmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kısaca; gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülkede yabancı bir firmanın o ülkede var olan bir firmayı satın alması ya da yeni bir firma kurması veya var olan bir firmaya ortak olarak sahip olduğu teknolojiyi ve bilgi birikimini beraberinde getirmesi şeklinde tanımlanabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ortak girişim, yap-işlet-devret modeli, montaj sanayi, şirket satın alma ve birleşmeleri, özelleştirme gibi çeşitli şekillerde piyasalara girmektedir. Yabancı yatırımcılar da yatırım yapacakları ülkeleri seçerken bir dizi özelliklere dikkat etmektedir. Bu özellikler ülkenin piyasa büyüklüğü, işgücü maliyetleri ve verimliliği, dışa açıklık seviyesi, ticari engeller, fiyat düzeyinin istikrarı, döviz kuru ve büyüme gibi ekonomik faktörleri ve vergi politikası ve teşvikler, ekonomik entegrasyonlara üyelik, siyasi istikrar, idari işlemler gibi politik faktörleri ve psikolojik faktörleri içermektedir. Yabancı yatırımcılar bu özellikleri dikkate alarak kendileri için en avantajlı ülkeyi seçme eğilimindedirler. Yabancı yatırımların ev sahibi ülke açısından hem olumlu ve hem de olumsuz etkileri vardır. Olumlu etkilerini, ev sahibi ülkenin milli geliri, istihdam düzeyi, teknolojisi, ödemeler dengesi, büyümesi üzerinde yaptığı olumlu etkiler olarak sıralarken; yurtiçi yatırımları azaltma, dışlama etkisi yaratabilme, ortalama ücret seviyesin

yükselterek maliyetleri artırma, ekonomiyi ikili bir yapıya sokma, ödemeler bilançosu açığını artırma, ekonomi üzerinde yabancı denetimi artırma, teknolojik ve siyasal bağımlılık yaratma, transfer fiyatlandırması, dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, sosyal, politik ve kültürel sorunlar yaratmak gibi etkilerini de olumsuz etkiler olarak sıralamak mümkündür.

Ancak 2008 küresel ekonomik krizi, gelişmiş ülkelerin ekonomilerini yerle bir etmesi ile birlikte, gelişmekte olan birçok ülkeye yapılan yabancı yatırımları da hızla azaltmıştır. Bu azalmanın nedeni olarak yukarıda sıralanan yabancı yatırımcının bir ülkeye yatırım yapmadan önce aradığı özellikler gösterilebilir. Küresel krizle birlikte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin yatırım riski artmıştır. Bu yüzden birçok yabancı yatırımcı yeni yatırım fikrini en azından kısa bir süre için askıya almıştır. Ekonomik kalkınma planlarını yapılan veya yapılacak yabancı yatırımlara bağlayan birçok gelişmekte olan ülke bu durum nedeniyle ekonomik kalkınma planlarını gerçekleştirmek için yeni alternatif kaynaklara yönelmiştir. Çin, Hindistan, İsrail ve birçok Afrika ülkesi alternatif kaynak olarak sahip oldukları diasporaları görmüşler ve dünyanın küresel krizle boğuştuğu, yabancı yatırımcıların plan değiştirerek küçülmeye gittiği bu dönemde ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmek için sahip oldukları diasporalara yönelmişlerdir.

Diaspora, Eski Yunanca: διασπορά – "saçılma, tohum saçma, zerreler halinde dağılma anlamına gelen bu kavram ilk kez M.Ö. 800-600 yıllarında Yunanlıların Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde oluşturdukları kolonileri tanımlamak için kullanılmıştır. Sözcüğün bilinenin ve yaygın kullanımın aksine zorla yurdundan edilme anlamında değil tamamen ekonomik nedenlerden dolayı ayrılmayı ifade ettiği görülmektedir. Ancak zamanla sözcük anlam zenginliğine uğramış ve bugün kullanıldığı şeklini almıştır. Günümüzde oluşum nedenlerine göre diasporalar işçi, mağdur, ticaret, sömürge ve post modern olmak üzere 5'e ayrılmaktadır. Diasporalar, diaspora üyelerinin farklı ülkelerde olmalarına rağmen milli benliklerini korumalarını, birbirleri ile olan bağlarını güçlendirerek ortak bir duruş göstermelerini sağlamanın yanı sıra, anavatanı gerek politik ve gerekse ekonomik anlamda desteklemektedirler.

Birçok diaspora sahibi ülke gerek küresel krizden önce ekonomik sorunlar yaşadıkları dönemlerde ve gerekse küresel krizin etkisiyle kaybettikleri yabancı sermaye

yatırımcılarını ikame etmek için diasporalarını kullanmışlardır. Türkiye’de 1960’lı yılların başından 2000’li yılların başına kadar ödemeler dengesi sorunu ile mücadele etmek için sahip olduğu diasporayı kullanmıştır. Ancak Türk Diasporası diğer dünya örnekleri ile kıyaslandığında potansiyelinin oldukça altında kullanılmıştır. Bu durumun hem diaspora üyelerinden ve hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümetlerinden kaynaklanan çeşitli sebepleri vardır.

Bu çalışmadaki amaç, sahip olunan diasporaların alternatif bir yabancı sermaye kaynağı olarak gerektiği zaman kullanılabileceğini dünyada var olan olumlu örnekleri ile göstererek Türk Diasporası’nın daha aktif kullanılabilceğini göstermektir. Bunu gösterirken, Türk Diasporası ve diğer dünya örnekleri karşılaştırılarak diasporanın sahip olduğu olumlu ve olumsuz yönleri belirtmeye çalışılacak böylece Türk Diasporası tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, yabancı sermaye yatırımları üzerinde durularak yabancı sermaye yatırımlarının türleri incelenecektir. Ülke kalkınması üzerine daha fazla etkisi olduğu için, yabancı sermaye türlerinden birisi olan Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ayrıntılı olarak ele alınarak, türleri, belirleyicileri ve ülke ekonomileri üzerine olumlu ve olumsuz etkilerine değinilecektir.

İkinci bölümde, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda diaspora kavramı ele alınacaktır. Kavram, ayrıntılı şekilde irdelenerek, özellikleri ve türleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bölümün ikinci kısmında ise; anavatanlarına ekonomik anlamda katkı sağlayan diasporalara örnekler verilerek, diasporaların alternatif bir yabancı kaynak olarak ülke ekonomisine ne kadar etki edebileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise, çalışmanın asıl konusu olan Türk Diasporası ele alınacaktır. Çalışmanın başlangıcında bu çalışmada bahsedilen Türk Diasporası ile neyin kast edildiği açıklanacak, böylelikle konunun sınırları çizilecektir. Daha sonra Türk Diasporasının oluşum süreci kronolojik sıra ile ele alınarak, bu süreçte gerek anavatan olan Türkiye Cumhuriyetinin ve gerekse misafir olunan ülke hükümetlerinin bu gruba bakış açıları ve planları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Daha sonra Diaspora’nın ülke ekonomisine 1960-2002 yıllarını kapsayan dönemde yapmış olduğu katkılar gösterilecek

ve Diaspora'nın günümüzde sahip olduğu ekonomik potansiyel ele alınarak, bundan sonraki süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kullanabileceği alternatif yabancı sermaye kaynağı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

1.BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE KAVRAMI, TÜRLERİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

1.1. Yabancı Sermaye Kavramı

Ülkelerin ödemeler bilançosunda sermaye hesabı kısmında yer alan ve bir ülkeden diğerine yönelen portföy yatırımları ve reel varlıklara yapılan yatırımlar yabancı sermaye yatırımları kapsamında yer alır (Öztürk, 2010: 4). 20. Yüzyıla kadar ülkelerin dış dünya ile ilişkilerinde mal ve hizmet ticareti önemli bir yer alırken, bu yüzyıldan sonra özellikle finans sektörünün küreselleşmesiyle ülkeler arasında sermaye hareketliliği artarak önem kazanmıştır. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde, teknoloji ve iletişim alanlarında meydana gelen gelişmelerin etkisi vardır. Bu gelişmeler, finansal işlemler arasındaki fiziki mesafeleri ortadan kaldırarak, yapılan işlemlerin maliyetlerinin minimize edilmesini sağlamıştır (Alp, 2000: 169). Ayrıca ülkeler, finansal liberalizasyonla bir takım kazanımlar edineceklerine inanmaktadırlar. Bu kazanımlar şu şekilde sıralanabilir (Dağlı ve Terzi, 1994: 32):

- Sermaye hareketlerindeki serbestleşme, beraberinde oluşacak olan rekabet ortamı sayesinde, sermaye piyasası uzmanlaşmayı teşvik edecek ve uluslar arası ticarete verimlilik artabilecek,
- Tasarruflar en verimli alanlarda kullanılacağından, ekonomideki kaynakların etkin kullanımı sağlanabilecek,
- Bireyler portföylerini çeşitlendirerek yurt içi şoklardan etkilenmeyen istikrarlı bir gelir elde etme imkânına sahip olabileceklerdir.

Yabancı sermayenin ülke ekonomilerine önemli katkılar sağladığı görülmekle birlikte ülke ekonomisine giriş zamanına ve sermayenin türüne göre spekülâtif etkileri arttırarak finansal krizleri tetikleyici rol üstlendikleri de söylenebilir. 1994 yılında Meksika’da, 1997’de Asya’da, 1998’de Rusya’da, 1999’da Brezilya’da 1994 ve 2001’de Türkiye’de ve 2001 yılında Arjantin’de yaşanan krizler bu tip krizlere örnek olarak gösterilebilir. Bu sakıncalara ve risklere karşın, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerine yararlı olacağını savunmuşlardır. Bunun yanı sıra, yabancı sermayenin kısa dönemde gelişmekte olan ülkelere zararlı etkiler yaratabileceğine karşın, uzun dönemde daha büyük ölçüde yarar sağlayacağını söyleyen görüşler de vardır (Murshid ve Mody, 2005: 2)¹.

1.2. Yabancı Sermaye Tanımı

Literatürde yabancı sermaye yatırımları kavramıyla ilgili birçok tanım bulunmasına karşın, üzerinde uzlaşmaya varılan bir tanım söz konusu değildir. Uluslar arası Para Fonu (IMF)’nun tanımına göre; yabancı sermaye yatırımları; bir ülkede yerleşik bir kişinin başka bir ülkede yerleşik bir kişiye fon aktarması ya da ondan bir aktif satın almak üzere fon göndermesiyle ortaya çıkmaktadır (IMF, 1991: 19).

Yabancı sermaye; bir ülkeye başka bir ülkede yaşayan kişilerin ya da başka bir ülkede kurulmuş olan kuruluşların yapmış oldukları sermaye transferi olarak tanımlanabilir (Dikmen, 2010: 5). Edinilen servetin fiziki nitelik taşıması durumunda buna doğrudan yabancı sermaye yatırımı denilirken, mali nitelik taşıması durumunda ise buna portföy yatırımları denilmektedir (Karluk, 2001: 1-5). Diğer bir tanım ise; yabancı sermaye bir ülkeden başka bir ülkeye o ülkenin politik ve ekonomik istikrar, kültürel ve sosyal yapı gibi durumları göz önüne alınarak nakit para, teknoloji veya o ülke yatırımlarına ortak olmak üzere kaynak aktarımıdır (YASED, 1988: 139).

OECD ise nelerin yabancı sermaye kapsamına girdiğini belirterek, yabancı sermaye tanımı yapmaya çalışmıştır. OECD’ye göre;

---

¹ Bu konuyla ilgili olarak Basu ve diğer (2003), Mody ve Murshid (2005) gibi araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.

- Yabancı yatırımcının şirketin dağılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlardaki payını,
- Yabancı yatırımcının nakit ya da aynı sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve borç senetleri alımlarını,
- Yabancı yatırımcının şirkete sağladığı kredileri,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını,
- Yabancı yatırımcının sağladığı ticari ya da diğer kredileri, içermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2002: 10).

Hazine Müsteşarlığı da yabancı sermaye kavramını tanımlayan kurumlardan biridir. Hazine Müsteşarlığı'nın tanımına göre yabancı sermaye;

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden sermayeyi,
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi, anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığının kabul ettiği sair lüzumlu malları,*
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kurumların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alımlardan, Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,

---

* Bu değerler 1996 yılından sonraki fiili giriş rakamları içerisinde yer almamaktadır. Fiili Giriş; yurt dışında yerleşik kişi ve kurumlarca şirket kurmak, şirketlere iştirak etmek, şu, irtibat bürosu, temsilcilik, acente açmak, hisse almak ve diğer nedenlerle ilgili olarak yurda getirilen bedelleri ifade eder.

- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri,
- Gayrimenkul alımları nedeniyle yurda getirilen bedelleri,
- “7004” döviz çıkışı kodu ile mutlaka birlikte kullanılacak olan Türkiye’deki yatırım ve ticari faaliyetlerden sağlanmış, yurt dışına transfer edilebilir gelirlerin, yurt dışına transfer edilmeksizin sermaye artırımında kullanımını ifade eder (T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2002: 10).

1.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Bir ülkeye başka bir ülkedeki yerleşik kişi ya da kurumların sermaye transferi yapması şeklinde tanımlanan yabancı sermaye yatırımları iki türlü olabilir ve bunlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dolaylı yabancı sermaye yatırımları (yabancı portföy yatırımları) olarak adlandırılırlar.

1.3.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı portföy yatırımları, yabancı sermaye sahiplerinin yatırımlarını ilgili ülkenin borsasına hisse senedi olarak girmesi ya da devletin veya özel sektörün ihraç ettiği tahvil ya da bonoları satın alması şeklinde gerçekleşen yatırım türüne denir (Kaya, 2010: 5). Kısa dönemli sermaye hareketleri içerisinde sayılan yabancı portföy yatırımlarının büyük bir kısmını uluslararası piyasalarda faiz ve döviz kuru farklarından meydana gelen arbitraj gelirleri oluşturmaktadır. Bu durum yabancı portföy yatırımlarının çok hızlı hareket etmesine ve geldikleri ülkede herhangi bir risk artışı ya da gelir oranlarında medyana gelecek bir azalma durumunda ülkeyi hemen terk etmelerine olanak verir.

Yabancı portföy yatırımları, içerdikleri araçların likiditesinin yüksek menkul kıymetlerden oluşması nedeniyle, kısa sürede büyük miktarlara ulaşabilecekleri gibi, yatırım yapılan ülkeyi her an terk edebilmektedir. Kısa vadeli bir sermaye hareketi olarak makro ekonomik yapıya sağladığı faydanın yanında, ani sermaye çıkışlarını öngörmesinden ötürü başta ulusal ya da küresel krizler olmak üzere bazı olumsuz etkiler de sahiptirler (İstanbul Sanayi Odası, 2002: 19).

Son dönemlerde gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar arasında doğrudan yatırımlar kadar olmasa bile önemli bir yeter tutan dolaylı yabancı sermaye yatırımları 2005 yılında yaklaşık 154 milyar dolar seviyelerindeyken, 2008 krizinden bir yıl önce 394 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. 2007 yılında doğrudan yabancı yatırımların 571 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde portföy yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler açısından ne kadar önemli bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Ancak 2008 küresel krizinin finans sektörünü ciddi şekilde etkilemesiyle 2008 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan net portföy yatırımları negatif olmuş ve gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 244 milyar dolarlık bir portföy yatırımı çıkışı gerçekleşmiştir. 2010 yılına gelindiğinde küresel krizin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 186 milyar dolar değerinde bir portföy yatırımı gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2011: 21).

1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yabancı yatırımcıların kendi ülkeleri dışında başka bir ülkede yatırım yapmak amacıyla sermayesini, teknik bilgisini getirmesi, üretim tesisini kurması, ortaklık oluşturması veya bir tesisi satın alması yoluyla yapılan yatırım türüdür (Ergül, 2004: 147). Başka bir tanıma göre ise doğrudan yabancı yatırım, bir yabancı yatırımcının, ülkeye nakdi, ayni ve fikri hak şeklinde sermaye getirerek burada ticari, sınaî veya hizmet üreten bir tesis kurarak üretim yapması ve istihdam sağlamasıdır (Tuncer, 2003: 4).

IMF'nin istatistiksel çalışmalarda kolaylık sağlaması açısından kullandığı tanım ise, "uluslararası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesinin % 10'undan fazlasına sahip olması" şeklindedir. OECD ise doğrudan yabancı yatırımları, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının, şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsar, şeklinde tanımlamıştır (Demircan, 2003: 2). DPT'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili hazırladığı özel ihtisas raporunda doğrudan yabancı sermaye " bir veya daha fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar" şeklinde tanımlanmıştır (DPT, 2000: 1).

Doğrudan yabancı sermayeye yönelik tanımlar, 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile uluslararası normlara göre yeniden düzenlenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar kanunu yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslar arası kuruluşları yabancı yatırımcı olarak tanımlamaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yabancı yatırımcı tarafından getirilen;

- TCMB tarafından alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan, yeniden yatırımda kullanılan kar, hâsılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadi değerler aracılığıyla, yeni şirket kurmak ve şube açmak menkul kıymet borsası dışında hisse edinimi, menkul kıymet borsalarında en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmak şeklinde ifade edilmektedir (Çılbant, 2006: 17).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki en belirgin özellik, kısmen ya da tamamen şirketin mülkiyetinin elde tutulmasının yanında, aynı zamanda onun yönetiminin de elde bulundurulmasıdır (Erdoğan, 2010: 11). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları risk ve girişimciliği de kapsar ve bu yüzden işletmecilik bilgisi ve teknik bilgi bir ülkeden diğerine transfer edilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer tüm dış kaynaklardan ayıran bir başka özellik, yatırımcı ülkeleri ev sahibi ülke ekonomilerinde bir ölçü de olsa kontrol etmeye yönelmesidir.

1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Sermaye hareketlerinin liberalleşmesiyle yatırımcılar diledikleri ülkelere çeşitli yollarla sermayelerini aktarabilmektedirler. Bu sermaye hareketlerinden birisi olan Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da çeşitli şekillerde yapılabilir. Bu yatırımlar için yapılan en yaygın sınıflandırma yatırım yapılacak ülkedeki yatırım türüne göre olmaktadır. Yatırım türüne göre yapılan sınıflandırma, yabancı bir firma tarafından ev sahibi ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımının genel olarak yabancı firmanın kontrolü altında yapıldığı, tamamen yeni yaratılan varlıklar ya da yerel firmalarda hâlihazırda var olan varlıkların transferi şeklinde sabit sermaye stokunu arttıran (greenfield investment) ve birleşme ve devralmalar (mergers and acquisitions-M&As) olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir (Calderón, 2004: 5). Çok fazla yaygın olmamalarına karşın bazı ekonomilerde karşılaşılan diğer çeşitleri ise, var olan yerel firmalara yapılan tamamlama ve genişletme yatırımları (brownfield investment), özelleştirmeler, özsermaye yatırımları ve ortak girişim, stratejik ortaklıklar, lisans anlaşmaları şeklinde sıralanabilir (Craenen, 2006: 3).

1.4.1. Özelleştirme

Özelleştirme, kamu mülkünde, yönetiminde, tasarrufunda ya da hukukunda olan mal veya hizmetin ekonomik, mali ve toplumsal/siyasal amaçlar güdülerek özel kişi ya da kuruluşlara devredilmesi şeklinde tanımlanır (Görmezöz, 2007: 20).

Özelleştirmenin savunulmasının en önemli nedeni özel sektörün kamu sektörüne göre daha etkin kaynak kullanacağını varsayılmasıdır. Özelleştirme ile verimlilik ve karlılık sağlanacağı düşüncesinin arkasında kamu mülkiyetinin doğası gereği verimsiz çalışmaya neden olduğu ön kabulü yer almaktadır. Ancak özelleştirme uygulamaları ile birlikte çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, mülkiyet ile verimlilik-karlılık arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını ve etkinlik artışının özelleştirilen sektördeki piyasa şartlarına ve özelleşen teşebbüsün davranışlarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yönden kimi araştırmacılar, kamu ve özel sektörün amaç farklılıkları olduğunu dolayısıyla böyle bir karşılaştırma yapılamayacağını ileri sürmektedirler. Bu

düşünceye göre, özel sektörün tek amacı kar olmasına karşın, kamu sektörü salt kar amacı ile bir kurum kurmamaktadır. Kamu sektörünün kurmuş olduğu kurumlarda amaç fonksiyonu kar ve sosyal-toplumsal fayda bileşenlerinden oluşmaktadır (Yılmabaşar, 2010).

1.4.2. Ortak Girişim (Joint Venture)

Ortak girişim, yerel bir şirketle ortaklık kurularak gerçekleştirilmektedir. Bu tarz doğrudan yabancı sermaye yatırımları, iki ya da daha fazla şirket bir araya gelerek belirli bir mamül/pazar alanında işbirliği yapmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Burada yatırım ortaklığına giren şirketlerden bazıları uzman beşeri kaynaklara, bazıları finansal kaynağa, bazıları da gelişmiş teknoloji ve hammaddeye sahiptirler. Ortak girişim yeni bir işe başlamanın yüksek risklerini azaltması, küçük ölçekli şirketlerin büyük ölçekli şirketlerle rekabet edebilme ve aralarında varlıklarını sürdürebilme şansı tanınması ve yeni teknolojileri kolayca elde edebilme şansı vermesi dolayısıyla şirketlere cazip gelebilmektedir (Kurtaran, 2007: 368).

1.4.3. Yap-İşlet-Devret Modeli

Yap-İşlet-Devret modeli, kamu imkânları ile gerçekleştirilemeyen alt yapı yatırım projelerinin bir şirket tarafından dizayn edilmesi, bu şirket tarafından inşa edilerek işletmeye alınması, belirli bir süre işletilerek işletme süresi sona erdiğinde tesislerin çalışır durumda bedelsiz olarak tekrar kamuya devredilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu model genellikle elektrik ve nükleer santralleri, otoyol, demiryolu, havaalanı, liman, atık su arıtma tesisi, gümrük kapıları gibi yüksek teknolojiye ve büyük sermayeye gereksinim duyan yatırımları gerçekleştirmek için kullanılır. Bu modelin kullanılmasındaki amaç da kamu ekonomisi üzerindeki yükü hafifletmektir. Bu amacın yanı sıra, ileri teknoloji transferini sağlamak, yabancı sermaye girişini artırmak, altyapı yatırımlarındaki kamu payını azaltmak, yatırımlar arasındaki seçimi kolaylaştırmak, bazı alanlara ilgiyi artırmak ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını mümkün olduğu kadar azaltmak gibi amaçlar da gözetilmektedir (Özcan, 2002).

1.4.4. Montaj Sanayi

Uluslar arası piyasalara girişte, nihai malın parçalarının tamamının ya da bir kısmının ana ülkede üretilip, parçaların başka bir ülkede birleştirilmesini içeren bir yöntem olan montaj operasyonu, üretilen parçaların birbiriyle uyumlaştırılması ya da birleştirilmesi anlamına gelmektedir. Montaj ise ana firmadan gönderilen parçaların ve girdilerin nihai malı oluşturmak amacıyla dış pazarlarda birleştirilme sürecidir (Cengiz ve diğerleri, 2007: 127). Montaj tipi imalat çoğunlukla otomotiv, makine imalatı ve kimya sanayi gibi piyasa yöntemli endüstrilerde görülür (Seyidoğlu, 2009: 613).

Yatırımların genellikle yöneldiği gelişmekte olan ülkeler, montaj yoluyla yabancı sermaye ithalini, belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak görürler. Bu ülkeler montaj sanayinden teknoloji transferi sağlamak, yerli parça üretimini artırarak ilerde tamamen yerli üretime geçmek, istihdamı artırmak ve ülkede gerçekleştirilen üretimi ihraç ederek döviz geliri elde etmeyi amaçlamaktadır. Yabancı yatırımcının amacı ise, gelişmekte olan ülkelerdeki düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına daha yakınmak veya taşıma giderlerinden tasarruf yaparak üretim maliyetlerini aşağıya çekmek şeklinde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2009: 613).

1.4.5. Şirket Satın Almaları ve Birleşmeleri (Mergers and Acquisitions M&As)

Şirket satın almaları ve birleşmeleri, yabancı yatırımcının ev sahibi ülkedeki bir şirketi satın alması ya da bu ülkedeki bir şirketle birleşmesi sonucunda ortaya çıkar (İsmayılov, 2007: 21). Bu tür yatırımların diğer adı da “Şirket Evlilikleri”dir. Şirket satın alma ve birleşmelerinin yabancı bir ülkede faaliyete geçmenin en hızlı yolu olması, düşük maliyetle mevcut teknolojiye, üretim düzeyine vs. sahip olmak gibi üstün yönleri söz konusudur. Bu şekilde yapılan bir yatırımın, hazır bir pazar payı, dağıtım kanalı ve marka elde etmek mümkün olmasına karşın, kültür, sistem, değer arasındaki farklar şirketlerin birleşmelerini zorlaştırabilmektedir.

Şirket evliliklerinin büyük bir bölümü gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren şirketler arasında gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, hacmi gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında çok düşük miktarlarda kalmasına karşın sabit sermaye yatırımları ile

birlikte en yaygın yatırım şeklidir (UNCTAD, 2004: 22). Dünyada gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık %60'ı şirket satın alımları ve birleşmeleri şeklinde gerçekleşirken, bu oran ABD'de %85'e yükselmektedir (OECD, 2000).

1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler

Yatırımcıların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmelerinin nedenlerinden birisi, kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının yeterli olmamasıdır. Gelişmiş ülkelerde üretim yapan birçok işletmenin karlılığı ülke piyasalarının doyum seviyesine ulaşmış olması ve verimlilik artışı nedeniyle ülke seviyelerinde seyretmektedir. Diğer bir deyişle, işletmelerin kendi ülkelerine yapmış oldukları yatırımların karlılığı azalmaktadır. Daha yüksek karlar elde etmek isteyen işletmeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kullanarak yeni piyasalara açılmaya çalışmaktadırlar (Candemir, 2009: 662).

Sermayenin tam serbestliğe sahip olduğu bu yüzyılda, sermayenin kendini güvende hissettiği ve en yüksek getiriye elde etmeyi beklediği sektörlere ve bölgelere yöneldiği bir gerçektir. Yatırımcının karlılığın yanı sıra önemseydiği bir başka husus ise, karlılığın devamlılığı ve bu ülkede elde ettiği karı kendi ülkesine transfer edebilmesidir. Dolayısıyla, yabancı yatırımcı yatırım yaparken karlılık, karlılığın sürekliliği ve karın transferini amaç edinir. Bu hususların yerine getirilmesini sağlayan en önemli unsur ise istikrardır. İstikrar ise, sağlam bir demokrasi ile temel insan hakları, mülkiyet hakları ve girişim özgürlüğünün güvence altında olduğu ortamlarda mevcuttur (YASED, 2004; Akdiş,1998).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye yönelmesini sağlayan ya da o ülkeden uzaklaştıran birçok etken vardır. Her yatırımcı gerek kendi içyapısı ve işletme stratejisi, gerekse kendi ülkesi ve diğer ülkelerdeki koşullar nedeniyle faaliyet alanını genişletme ya da değiştirme yoluna gitmektedir. Özellikle küreselleşmenin hareketini kolaylaştırdığı uluslararası sermayenin kitleler halindeki hareketleri, Saiklerine dair işaretler taşısa da, çoğu zaman birden çok faktörün etkisini yansıtmaktadır (Kaymak, 2005: 87).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1998 yılı Dünya Yatırım Raporunda (WIR), DYS yatırımlarının belirleyicilerine yönelik yaptığı

analizlerde ortak bir takım görüşlere varılmıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi, rapora göre DYS yatırımları politik faktörler, yatırım ortamına ilişkin faktörler ve ekonomik faktörler olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Ayrıca ekonomik faktörler de kendi içinde yatırım stratejilerine göre pazara yönelme, kaynağa/stratejik varlığa yönelme ve etkinliğe yönelme şeklinde sınıflandırılmıştır (UNCTAD,1998: 91).

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler

(Ev Sahibi Ülkeler)

Faktör Grupları	Faktörler	
I. Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslar arası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYSY tutarlığı, • Özelleştirme politikası • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve işletme satın ve birleşme politikaları). • Yabancı İştiraklerin anlaşma standartları. 	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların promosyonu (ülkenin pazarlanması vb.) • Yatırım teşvikleri • Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) • Yatırım sonrası hizmetler • (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler 	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. • Piyasanın büyümesi • Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanları. • Tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa / Stratejik Varlığa Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler • Düşük ücretli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) • ARGE • Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar
	Etkinliğe Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların / varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD 1998 WIR‘dan aktaran: Candemir, 2009: 666

Tablo 1’de ele alınan faktörlerden önemli görünenler çalışmanın bundan sonraki kısmında açıklanmaya çalışılmıştır.

1.5.1. Ekonomik Faktörler

Diğer ülkelerle olan rekabet gücünü sağlamak için gerekli olan altyapı şartlarını belirten ekonomik faktörlerin yatırımları çekme açısından belirleyiciliği daha açıktır (Kaymak, 2005: 93). Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve en önemlisi istikrarlı para ve maliye politikaları uluslararası sermayenin yatırım aşamasında dikkate aldığı göstergelerdir (İSO, 2002: 24).

Bu çalışmada ekonomik faktörler; piyasa büyüklüğü, büyüme oranı, işgücü maliyeti, dışa açıklık oranları, döviz kuru, ticaret açıkları ve engelleri ve araştırma geliştirme harcamaları başlıkları altında incelenecektir.

1.5.1.1. Piyasa Büyüklüğü

Yapılan çalışmalar, şirketlerin başka ülkelerde üretim yapmaya çalışmalarının en önemli sebebinin yeni pazarlar ele geçirerek veya mevcut pazar hacimlerini genişleterek ölçek ekonomilerinden yararlanmaya çalışmak olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu nedenle yabancı yatırımcıyı çekmek isteyen ülkelerin geniş bir pazar hacminin olması gerekir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 21). Ev sahibi ülkenin pazar hacmi yatırımcının üreteceği mal ve hizmetlere olan talebi doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle yabancı yatırımcılar geniş pazar olanaklarına sahip ülkeleri tercih etmektedirler. Ancak piyasanın hacim büyüklüğünün yanı sıra, toplumun alım gücünün yüksek olması da yatırımcıların kararlarını etkileyen faktörler arasındadır. Faaliyet gösterilen ülkede üretilen malları satın alacak gelir düzeyine sahip olmayan tüketici gurubunun çokluğu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkileyecektir (Candemir, 2009: 668).

Piyasa hacminin yabancı yatırımcı açısından yer seçimi kararında etkili olmasında iki etken söz konusudur. Bu etkenler; satış hacmi ve stratejik önemdir. Satış hacmine göre;

bir malın ihracat yolu ile piyasaya giriş maliyetleri ile o malı, o piyasada üretmekle doğan maliyetler karşılaştırılır.

1.5.1.2. Büyüme Oramı

Ekonomik büyüme bir ülkenin Gayri Safi Milli Hâsılasının (GSMH) bir dönemden bir döneme reel olarak artması şeklinde ifade edilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iki yönlüdür. Yani ekonomik büyüme yabancı sermaye çekerken yabancı yatırımlar da ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 25). Genel kabul görmüş büyüme hipotezine göre hızlı bir şekilde büyüyen ekonomiler, daha az ya da hiç büyümeyen ekonomilere kıyasla göreceli olarak daha iyi ve daha yüksek kar elde etme fırsatları sunmaktadır. Yüksek kar elde etme fırsatı da, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını büyüyen ekonomiye doğru çekmektedir (Elbir, 2010: 32-33).

1.5.1.3. İşgücü Maliyeti

1970’li yılların başından beri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere yönelmesinin temel nedeni olarak ucuz emek gücü gösterilmektedir (Çinko, 2009: 119). Ücret seviyesinin yüksek olması bölgede üretilen ürünlerin fiyatlarının yüksek olması anlamına gelir. Ürünlerin fiyatlarının yüksek olması hem ulusal piyasalarda hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünün düşmesi anlamına gelir. Bundan dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ücretlerin artmasıyla birlikte maliyet avantajını kaybederek, bulunduğu ülkeden başka ülkelere akacaktır. Ücret artışlarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Elbir, 2010: 27).

Ucuz işgücünün yabancı yatırımcıların yatırım kararları üzerinde baskın bir etkiye sahip olduğu görüşü genel olarak kabul edilmesine karşın, bu görüşe karşı çıkan yaklaşımlarda söz konusudur (Yaylı, 2011: 16). Bu görüşlerden ilki, ücretlerin üretim maliyetleri içerisindeki payının azalması üzerinde durmaktadır. Bu görüşü destekleyenler, özellikle emek yoğun üretim yapısından sermaye yoğun üretim yapısına geçmekte olan sanayi sektörlerinde, işgücü maliyetlerinin öneminin azaldığını savunmaktadırlar. İkinci görüş ise, bir bölgenin yabancı yatırımcılar için cazip olması için sadece ücretlerin yeterli

olmadığı, bunun yanı sıra verimliliğin de önemli oldu şeklindedir. Bu görüşü savunanlar, verimliliği düşük ucuz işgücünün ek maliyet yükü doğuracağı ve bu yüzden de doğrudan yabancı sermaye yatırımcıları tarafından tercih edilmeyeceğini vurgulamaktadır (Sevinecek, 2010: 15). Ücret-verimlilik-doğrudan yabancı sermaye yatırımları zinciri için J.M.C. Rollo, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücü bulunabiliyorsa, bu yabancı sermaye için anahtar faktör olacaktır.” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmiştir (Rollo, aktaran: Göz, 2009: 17).

İşgücü ile ilgili diğer bir konu ise, ülkenin sahip olduğu aktif çalışabilir nüfus oranıdır. Ülkenin aktif çalışabilir nüfusunun fazla olması işgücü piyasasındaki arzın yüksek olduğu, dolayısıyla ücretlerin düşük olacağı anlamına gelebilir. Bunun da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir. Güney Kore, Hong-Kong, Singapur ve Tayvan bu özellikleriyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelere çekmiş ülkeler olarak örnek gösterilebilirler (Elbir, 2010: 28).

1.5.1.4. Dışa Açıklık Oranları

Ülkenin dışa açıklık oranı bir diğer belirleyici olarak alınmaktadır. Dışa açıklık oranı genellikle ihracat ve ithalatın toplamının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Yatırımların ticaret yapılabilen sektörlerle akacağı ön kabulü altında dışa açıklık oranları fazla olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekeceği kabul edilmektedir (Chakrabarti, 2001: 99). Dışa açıklık oranlarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine etkisi yatırımların türüne göre değişiklik göstermektedir. Yapılan yatırımlar yerel piyasaya yönelik ise, ticaret kısıtlamaları buna bağlı olarak düşük açıklık oranları, doğrudan sermaye yatırımları üzerine olumlu bir etki yapacaktır. Bu sonucun arkasında, yabancı şirketlerin yerel piyasa yapacakları ithalatın zorlaşması durumunda o ülke piyasasına yatırım yapacakları görüşünü ileri süren ticaret kısıtlamaları hipotezi yer almaktadır. Yapılan yatırımların ihracata yönelik olması durumunda ise, ticarete getirilen korumacılık işlem maliyetlerini yükseltecektir. Dolayısıyla yerel piyasada artan aksak rekabet koşulları yabancı yatırımcının başka piyasalara yönelmesine neden olacaktır (Asidue, 2002: 111).

1.5.1.5. Döviz Kuru

Parasal alan hipotezine göre, bir ülkenin parasının değeri ne kadar az ise yabancı şirketlerin o ülkeye yatırım yapma olasılığı o kadar azdır (Chakrabarti, 2001: 100). Döviz kurunun doğrudan yatırımlar üzerine etkisi hem ülkeler arasındaki döviz kurunun iki taraflı seviyesine göre, hem de döviz kurundaki değişkenliğe göre açıklanır. Ev sahibi ülke para birimindeki bir değerlenme, bu ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü yükselteceği için yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişini artırabilir. Reel döviz kuru, refah seviyesi ve işgücü maliyetlerini etkileyen bir değişken olduğundan ev sahibi ülkenin parasında meydana gelen bir değer kaybı, yabancı işletmelerin refahını ve yabancıların yerli mallarına yönelik harcamalarını artırabilir. Buna ek olarak reel bir değer kaybı, daha ucuz hale gelen yerli işgücüne yönelik avantaj sağlama isteği ile ülkeye sermaye akışını artırabilir. Çünkü karşılaştırmalı üretim maliyetleri gibi belirleyenler reel döviz kuru seviyesi ile yakından ilişkilidir (Candemir, 2009: 669). Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, döviz kurlarının DYS yatırımları üzerindeki etkisi belirlenirken, bir firmanın ürünlerinin ne kadarını ihraç, ne kadarını ithal ettiği önem taşımaktadır. Aynı şekilde yatırım yapılan ülkedeki kurun dalgalanması, ekonomik istikrarsızlık olarak değerlendirilebilecek olsa bile, hammaddenin nereden alındığı, üretim maliyetlerinin ne kadar etkilendiği, finansal sermayenin nereden temin edildiği ve ürünün hangi pazarlarda satıldığı göz önüne alındığında, döviz kuru dalgalanması maliyetleri düşürücü ve yatırımları artırıcı bir etki gösterebilir (Sevinecek, 2010: 17-18).

1.5.1.6. Ticaret Engelleri

Ticaret engelleri, ara mallar ve nihai mallar üzerine konan ortalama vergi oranları dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Ticaret engellerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine etki eden faktörlerden biri olduğu konusunda herkes mutabık olmasına karşın, etkisinin yönü konusunda görüş ayrılıkları söz konusudur. Ticaret engellerinin doğrudan yatırımları engellediğini savunan görüşe göre, tarifelerin ek maliyet yüklemesiyle ticaretin engellenmesinin sonucunda yatırımların miktar olarak azalacağı vurgulanmaktadır (Chakrabarti, 2001: 100).

Ticaret engellerinin doğrudan yatırımları artırdığını savunan görüşe göre ise, herhangi bir yerel piyasada korumacılık oranlarının ya da ticarete konulan vergilerin artırılmasıyla çokuluslu şirketler o piyasalardaki üretimlerini yavru şirketleri aracılığıyla artırma yoluna gideceklerdir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Yüksek tarifeler, doğrudan yatırımların alternatif piyasalardaki payını azaltırken, yerli piyasadaki payını ise artırmaktadır. Çünkü yüksek tarifeler yerel piyasadaki yabancı ürünleri yerli ürünlere kıyasla daha pahalı ve daha az rekabet edebilir bir pozisyona getirebilmektedir (Elbir, 2010: 29). Blonigen, Tomlin ve Wilson'un hipotezine göre de ticarete konulan engeller ev sahibi ülkeye ürün ihracatını zorlaştırdığı için yabancı yatırımlar ev sahibi ülke piyasasına yönelmektedir. Korumacı politikalar, hem üretim maliyetlerini hem de fiyatları yükselterek monopol kârlarını yükseltici bir etki yapabilmektedir. Sonuç olarak koruma oranları ile ev sahibi ülkenin yabancı sermaye yatırımları içindeki payı arasında pozitif bir ilişki vardır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Fakat bu hipotezin ileri sürdüğü pozitif etki, yani yabancı yatırım çekilmesinde, yerel piyasanın bu doğrultuda şekillenmesine ve yerel piyasanın rekabet gücünün artmasındaki etkisi kesin değildir (Elbir, 2010: 29).

1.5.1.7. Araştırma Geliştirme Harcamaları

Birçok görüş küresel yeniliklerin yerel yeniliklere göre daha karlı olduğunu savunur. Dunning'e (1994) göre; doğrudan yatırımların gerçekleşebilmesi için öncelikle şirketin, yabancı ülkedeki talebi karşılayacak kapasiteye sahip olması gerekir. Şirket bundan sonra bu ülkeye bir yavru şirket kurmak ile sadece ekonomik bağlantı kurmak arasında bir tercih yapar. İşte bu noktada pek çok araştırmacı mevcut kapasiteyi kullanabilmek için araştırma geliştirmeye yapılacak doğrudan yatırımların önemine dikkat çekerler. Yerel talep artarken, yerel araştırma geliştirme kolaylıkları, var olan ürünün yerel ihtiyaçlara uyumlaştırılmasında yardımcı olabilmektedir.

1.5.2. Politik Faktörler

Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar yabancı yatırımcı açısından bütün olarak değerlendirilen faktörlerdir. Politik alandaki değişiklikler, politik istikrarsızlıklar veya projelerin uzun dönem yaşamasını risk altına alabilecek gelişmeler yatırımları engelleyen ve yabancı yatırımcının başka ülkelere kaçmasına, yerel sermayenin ise yurtdışına

yönelmesine neden olan temel faktörlerden birisidir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için öncelikle siyasi anlamda istikrarın yakalanması gerekmektedir. Ülke hükümetlerine, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için gereken şartların sağlanması konusunda önemli roller düşmektedir (UNCTAD, 2005: 5).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesinde yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanı sıra dış politik istikrarına da bağlıdır. Politik istikrarın yanı sıra, devlet yöneticilerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yaklaşımları da önemli bir faktördür (Algan, 1988: 98). İdari prosedürler ve bürokratik işlemler de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere yönelmesini olumsuz etkileyebilirler. Bu tür işlemlerin uzun sürmesi, bürokrasi, yabancı yatırımlar için giriş engeli oluşturabilmektedir (Ventura, 2005: 82). Birçok politik faktör doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olmasına karşın yapılan çalışmada bu faktörlerden, vergi politikası ve teşvikler, ekonomik entegrasyona üyelik, siyasi istikrar ve idari işlemler incelenecektir.

1.5.2.1. Siyasi İstikrar

Bir ülkede siyasi otoritenin izlemiş olduğu ekonomik ve siyasi politikalar ile yürütülen iç ve dış politikalar sermaye girişlerinde veya sermayenin başka ülkelere kaymasında önemli etkiye sahiptir (Çeken, 2003: 47).

Yabancı yatırımcı yatırım yapacağı ülkede sermayesinin güvende olmasını ister. Yabancı firmaların bir ülkedeki yatırımları hukukun sağlam güvencesi altında olmalıdır. Eğer bir ülkenin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa, örneğin o ülkede iç savaşın olması, saldırı, devletin yıkılması endişesi veya büyük bir ekonomik krizin yaklaştığına dair kaygılar varsa, firmalar o ülkede yatırım yapmaktan vazgeçerler (Çeken, 2003: 47).

Bu bağlamda çokuluslu şirketlerin yönetimi ve karar alıcıları açısından ülkelerin sık sık karar değiştirmemesi, kısacası vermiş oldukları kararlarda istikrarlı olması beklenmektedir. Aksi takdirde ülke imajı zedelenerek politik risk seviyesi yükselir (Erçakar, 2004: 26). Ayrıca ülkelerde rüşvet ve yolsuzluklar gibi ahlaki zaafklar da ilgili

ülkeye gitmeyi düşünen yabancı sermayedarların yatırım yapma kararlarını yakından etkilemektedir.

1.5.2.2. Vergi Politikaları ve Teşvikleri

Vergi politikalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine yaratacağı etki vergi oranlarına, vergi çeşitlerine, ana ülke ve ev sahibi ülkedeki vergi işlemlerine ve çifte vergileme sorununa göre farklılık göstermektedir (Chakrabarti, 2001: 101).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine vergilemenin etkisini inceleyen ve birçok çalışmaya kaynak olan kişi Hartman'dır. 1984 ve 1985 yıllarında yapmış olduğu çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının türlerine göre vergilerin etkisinin değiştiğini göstermiştir. Hartman'ın ana düşüncesi, yabancı ülkedeki bir ortaklık tarafından elde edilen gelirlerin ana ülkede ya da ev sahibi ülkede tekrar yatırıma dönüştürülüp dönüştürülmemesine bakılmaksızın vergilendirilecektir.

Dolayısıyla ülkedeki vergi düzeyi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişlerini etkileyebilmektedir. Diğer tüm belirleyicilerin birbirine benzer olduğu durumlarda yatırım projesi için yer seçiminde daha düşük kurumlar vergisi oranına sahip olan ülke daha yüksek olan karşısında bir adım öne geçebilmektedir. Aynı şekilde istihdam üzerindeki vergi yükü de bölgesel merkezlerin yer seçiminde veya ev sahibi ülkede istihdamın üzerinde önemli etkide bulunabilmektedir. Bunlardan dolayı gelişmekte olan ülkelerin düşük kurumlar vergisi oranları, ülkede yerleşik olmayan çalışanların gelir vergisinden muaf tutulması veya holdinglere daha düşük vergi oranlarının uygulanması gibi vergi politikalarıyla daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmeye çalışmaktadırlar (Tomak, 2006: 53).

Vergi politikaları yanında yatırıma uygulanan teşvikler de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte önemli bir rol oynamaktadır. Yatırım kararı aşamasında ya da işletmeye geçilen ilk yıllarda işletmenin yükümlülüklerinde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar ya da yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması teşvik aracı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte hükümetler, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden muafiyet veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile yabancı

sermayeyi çekmekte tek başına etkili değildir. Teşvik tedbirlerinin etkinliğini azaltan önemli bir neden, her gelişmekte olan ülkenin farklı ölçülerde de olsa, yabancı sermaye için teşvik tedbirleri uygulamakta olmasıdır (Candemir, 2006: 73).

1.5.2.3. Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik

Yabancı yatırımcıların yatırım kararlarında siyasi ve ekonomik istikrarın yanı sıra, söz konusu ülkenin dünya ticaret sistemine ve bu sistemin bünyesinde oluşturulan anlaşmalara ne ölçüde katıldığını da önemli bir etkidir (Candemir, 2006: 68). Uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmaları ulusal doğrudan yabancı yatırım politikalarına uluslararası bir boyut getirmektedir. Bugün ticaret ve yatırım anlaşmaları iç içe geçmiş durumdadır. Hükümetler, uluslararası anlaşmalar ve yapılan düzenlemelerle mevcut uygulamaların değişmeyeceğini garanti etmektedir. Uygulamada uluslararası anlaşmalar iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar (çifte vergilendirme gibi), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) veya Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel anlaşmalar veya Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Ticaretle İlişkili Yatırım Tedbirleri (TRIMS) gibi çok taraflı anlaşmalar şeklinde yapılabilmektedir (Candemir, 2006: 68). Zaten ekonomik entegrasyonların kuruluş sebeplerinden biri de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamaktır (Sabır, 2002). Bu anlaşmaların yatırımcılara sağladığı faydalar ise yatırımcının ileriye görebilmesi ve kendini güvende hissetmesinin sağlanması, daha şeffaf olmaları ve sıkça değişmeyen kararlarla bağlı olmalarıdır (Tomak, 2006: 51).

1.5.2.4. İdari İşlemler

İdari prosedürler ve işlemler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde önemli rol oynarlar. Bu tür işlemlerin fazla vakit alması ve bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Örneğin Gana ve Uganda'da bir tesisi kurmak ve faaliyete geçirmek ortalama 2 yılı, Tanzanya'da 18 ayı alırken, bu süre Malezya için 6 aydır. Çokuluslu bir şirket, yatırım başvurusunun onaylanması için Singapur'da en fazla 3 hafta beklerken, bu süre gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 6 aydan az değildir. Dolayısıyla, etkin ve hızlı işleyen bir idari süreç Singapur'a yabancı sermaye yatırımı çekmekte avantaj sağlamaktadır (Sabır, 2002).

1.5.3. Psikolojik Faktörler

Psikolojik faktörler, yabancı sermaye yatırımlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu faktörler, geçmişten gelen bir takım endişelerin gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır. İdeolojik etkenlerin olumsuz kampanyaları da yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir. Şirketler yatırım yapmayı düşündükleri ülkelerde halkın tepkisinden çekindikleri için bazı projeleri azaltmışlar veya terk etmişlerdir. Kamuoyunun yabancı sermaye konusundaki olumlu bakışı, firmalar için çok önemlidir (Yaylı, 2011: 21). Hemen hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde görülen yabancı sermaye karşıtı düşünceler yeni yatırımlardaki risk oranlarını yükseltmekte, korku ve endişe içerisinde çalışan mevcutlarının da ülke ekonomisi ile bütünleşmesine engel olmaktadır (Yulu, 2007: 39).

Bütün bu olumsuz etkilerine karşın psikolojik faktörlerin bazı olumlu etkileri de vardır. Örneğin diaspora üyesi yatırımcılar, risk faktörünü ikinci plana atarak ana vatanlarına yatırım yapabilirler. Bu yatırımlarında milliyetçilik duygusu ve ana vatanına olan bağlılık ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla zengin diaspora üyelerine sahip olan gelişmekte olan ülkeler bu durumu iyi şekilde değerlendirirlerse doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını geliştirebilirler.

1.5.4. Diaspora Etkisi

Literatürde yabancı yatırımları belirleyen faktörler arasında fazla yer bulamamasına karşın son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarında yararlanmaya başladıkları diasporaları önemli bir yabancı yatırımcı olarak ortaya çıkıştır. Dünyanın küresel krizle mücadele ettiği bu yıllarda aktif diasporalara sahip birçok ülke büyüme oranlarını sürdürebilmek için bu dış finans kaynağına yönelik çeşitli politikalar izlemeye başlamıştır.

Son yıllarda, gelişmiş ülkelerde diasporaları olan gelişmekte olan ülkeler bu grupları ekonomik kalkınmada bir dış finans kaynağı olarak görmeye başlamışlardır. Bu kaynağı en iyi şekilde kullanan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Yabancı sermayeye dayalı büyüme modeliyle büyük bir büyüme trendi yakalan Çin sahip olduğu diasporayı bu modelin temeline oturtmayı başarmıştır. Ülkeye yabancı sermaye yatırımı yapan

yatırımcıların % 70'inin diaspora üyesi olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Diaspora üyelerinin yurtseverliği ön plana çıkarmaları ve kar amacını ikinci plana atmaları dolayısı ile güçlü ve aktif bir diasporaya sahip ülkelerin yabancı sermaye yatırımı çekmede daha başarılı olabilecekleri söylenebilir.

1.6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri

Küreselleşen dünya ekonomisinde gerek gelişmiş ülkeler gerekse, gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için birbirleriyle yarış halindedirler. Bu yarışın en önemli nedeni ülkelere çekmiş oldukları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının avantajlarından yararlanabilmektir (Karluk, 2001: 97). Bu yatırımların ülke ekonomisine sağladığı avantajların yanı sıra bir takım dezavantajları da söz konusudur.

Çalışmanın bu kısmında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hasıla ve ekonomik büyüme, teknoloji düzeyi, ödemeler bilançosu üzerindeki olumlu etkileri yanında yurtiçi yatırımların azalması ve dışlama etkisi, negatif ücret dışsallığı ve ekonomide düal bir yapıya neden olma gibi olumsuz etkiler üzerinde durulacaktır.

1.6.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sağladıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bazı avantajlar sağlamaktadırlar. Sağlanan bu avantajlar, çekilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının türüne göre ülke ekonomisine farklı etkiler yaratmaktadır. Bunun birlikte ülkelerin sahip oldukları politik, iktisadi, sosyal ve fiziki alt yapılarıdaki farklılıklar da ülkelere çekilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkilerinin ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine neden olmaktadır (Aktürk ve Tüylüoğlu, 2006: 86).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırımları için ek dış kaynak yaratmaktadır. Yaratılan bu kaynak yerel sermaye birikiminin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimine ve üretim kapasitesi artışına önemli katkı sağlamaktadır. Dahası doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sadece başlangıçta getirmiş oldukları sermaye birikimi bakımından değil, aynı

zamanda elde ettikleri karların bir bölümünü yeniden yatırıma yöneltmeleriyle de buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine ve istihdam artışına katkı sağlamaktadırlar (Şen ve Karagöz, 2005: 1069-1070).

Çalışmanın bu kısmında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının milli gelir, teknoloji düzeyi, ödemeler bilançosu, ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi üzerine etkileri ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1.6.1.1. Büyüme Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma yolundaki en önemli engellerinden birisi, yerel sermaye birikimlerinin yetersizliğidir. Bu açığı azaltmak için önerilen alternatif yaklaşımlardan birisi de ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişini artırmaktır. Bu anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönünde geniş bir fikir birliği söz konusudur (Şen ve Karagöz, 2005: 1069-1070).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili geleneksel görüş, doğrudan yabancı yatırımlar ile yurtiçi yatırımların birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu yönündedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yurtiçi yatırımların yoğun olduğu bir sektöre yönelikse, yerli firmalar rekabetten zarar görmemek için sermaye stoklarını güncelleyecekler veya artıracaklardır. Buna “sermayenin derinleşmesi” denmektedir. Yabancı yatırımlar, yerli yatırımların az olduğu sektörlerle yönelikse, ilgili sektörde oluşacak rekabet, yerli firmaları yerli yatırımın sınırlı kaldığı yeni endüstrilerin kurulmasına yardımcı olarak pozitif yönde etkileyecektir. Doğrudan yabancı yatırımlar faktör piyasasına yönelik etkileriyle de yerli yatırımları olumlu etkilemektedir. Özellikle yabancı yatırımcılar, mal ve girdilere yönelik talepleri ile hem faktör sahiplerinin hem de yerli firmaların gelirlerini artırır (Bilgili ve diğerler, 2007: 130-131).

Ekonomik büyüme yolunda sermaye artışı kadar hayati öneme sahip olan bir diğer olgu da teknolojik gelişmedir. Özellikle Solow’un büyüme modelinde teknolojinin dışsal ve sermayenin kısa dönemde sabit getiriye sahip olduğu gibi varsayımların yetersizliği sonucu ortaya çıkan yeni modellerle teknolojinin önemi daha da artmıştır (Hanusch, 1995: 177). Solow’un modelinin özellikle gelişmiş ülkelerin büyümesini açıklamada yetersiz

kalması sonucunda ortaya çıkan ve Solow'un aksine teknolojiyi içsel bir değişken olarak değerlendiren İçsel büyüme modelleri gerçek dünyaya uyan rekabetçi bir denge sistemi kurmayı amaçlamışlardır (Stolpe, 1992: 6-7). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkenin sermaye stokuna bina, makine, teçhizat ve ekipman ilave etmesinin yanı sıra, üretim faktörlerinin verimliliğini artıracak bilgi, deneyim, teknoloji, organizasyonel beceri ve pazarlama yöntemleri gibi değerlerin de ülke ekonomisine entegre edilmesine katkıda bulunurlar. Bu faktörler de doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik büyümeye pozitif yönde katkıda bulunur (Sevinecek, 2010: 28).

1.6.1.2. İstihdam Etkisi

Yabancı sermaye gerekli yönetim kadrosunu kendi ülkesinden getirirse dahi gerek duyulan işgücünü yerli kaynaklardan sağlamak zorundadır. Bu bağlamda kendi kaynakları ile işsizlik oranını düşüremeyen ülkeler açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi büyüktür (Akdiş, 1988: 73).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam etkisi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye eğer gelişmekte olan bir ülkeye geliyorsa, o ülkenin yetersiz olan sermaye birikimine ek kaynak sağlamak, borç riskini azaltmak, yeni teknolojiyle ihracat oranlarını artırmak, yönetim anlayışında değişiklikler yapmak gibi amaçlar gütmektedir. Dolayısıyla istihdam üzerine doğrudan ya da dolaylı yollardan etki etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim yapısı hâkim olduğundan doğrudan yabancı sermaye yatırımları istihdam artırıcı etki yapmaktadırlar. Buna karşın doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelerde ileri teknoloji ve sermaye yoğun üretimi destekleyeceğinden istihdam üzerinde ters yönlü bir etki yaratacaktır (Cömert, 2000: 5).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerine etkisi geliş şekline ve üretim yaptığı sektörlerle göre de farklılık göstermektedir. Yabancı şirket yerli bir şirketle birleşiyorsa ya da yerli şirketi tamamen satın alıyorsa ek istihdam yaratması söz konusu değildir. Buna karşın hizmet ve gıda gibi emek yoğun üretimin yapıldığı sektörlerle yatırım yapılması durumunda işsizliğin azalmasına katkı sağlayabilir.

Gelişmekte olan ülkeler beşeri sermaye konusunda da sıkıntılar çekmektedirler. Kalifiye elemanın azlığı, nüfus yoğunluğu, eğitim seviyesinin yetersiz olması, beyin göçü, düşük ücret seviyeleri bu sıkıntılardan bazılarıdır. Yabancı sermayeli şirketler, işgücü ve yöneticileri eğiterek ekonomide kalifiye işgücü ve yönetici açığının kapatılmasına ve yönetim tekniğinin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır (Soydal, 2007: 96).

1.6.1.3. Milli Gelir Etkisi

Doğrudan yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere en önemli etkilerinden birisi milli gelire sağladığı net katkıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin milli gelirine katkısı ülke içerisinde üretimde bulunması ile ortaya çıkar (Alagöz ve diğerleri, 2008: 80). Ancak bu konuda dikkat edilmedi gereken husus, yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm faktörleri nereden temin ettiği. Eğer bu faktörlerden bir kısmını ithal ediyorsa ithal edilen bu faktörlerin ülkenin GSMH' sinden düşülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine net katkısı, yabancı sermaye hareketi çıktısından bu çıktıda kullanılan ithal faktörlerin çıkarılmasıyla elde edilir. Buna doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğrudan gelir etkisi de denilir (Sevinecek, 2010: 23-24).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının milli gelire doğrudan etkilerinin yanı sıra dolaylı etkileri de söz konusudur. Yabancı yatırımlar sadece kendilerin değil yerel şirketlerin de verimliliğini artırarak milli gelire katkı sağlayabilirler (Yorulmaz, 2006: 77). Çünkü var olduğu sektör içerisinde uluslararası kurumsal yapısı ve üretim teknolojisi ile rekabeti artıran yabancı sermaye, yerli girişimciyi de yenilikçi olmaya zorlayarak çağdaş anlayışla üretim yapan firmaların oluşmasına ve sayılarının artmasına katkıda bulunabilir (Sevinecek, 2010: 24).

Bir diğer dolaylı etki, yabancı sermayeli firmaların var olduğu ülkelerde, bu firmaların hammadde ve detay parça ihtiyaçlarının karşılanması için yan sanayilerin kurulmasıdır. Yabancı yatırımların, geliri üzerinden ev sahibi ülkeye ödediği vergiler de ev sahibi ülkede gelir artırıcı etki yapar. Dahası doğrudan yabancı yatırımlar sağladıkları karlar ölçüsünde yatırım yapılan ülke için önemli bir vergi kaynağı oluştururlar. Yabancı yatırım şirketleri kendi üretimleri için gerekli girdileri yerli piyasadaki temin etmeleri

durumunda belli oranlarda KDV öderler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırım yaptıkları ülkelerde istihdamı artırmak yoluyla da vergi gelirine dolaylı katkı sağlayabilirler (Sevinecek, 2010: 24).

1.6.1.4. Ödemeler Dengesi Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında, yurtiçindeki tasarruflar yeterli düzeyde olmamaktadır. Bu açıkları kapatabilmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımları iyi bir alternatif olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ithal ikamesini sağlayabileceği için ödemeler dengesinin ithalat ile ilgili döviz ödemeleri yükünü azaltması, yapılan üretimin bir kısmının dış piyasalara yönelik olarak ihracatı artırması ile ülkenin ödemeler dengesini etkileyeceği öngörülmektedir (Soydal, 2006: 587).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkeye katkısı, yatırımcının amacına bağlı olmakla birlikte, genellikle ödemeler dengesi üzerine olumlu bir etki yaptığı yönündedir. Örneğin, bir fabrika kurmak amacıyla yurtdışından döviz girişi, ödemeler bilançosuna yaptığı ilk olumlu etkidir. Firma üretim faaliyetlerine başladığında, üretimin bir kısmını ihraç ederek ya da ithal ikamesinde kullanarak olumlu etkiyi devam ettirir (Arıkan, 2006: 41-42). Buna karşın ödemeler bilançosu üzerine net etkiyi ihracat-ithalat sonuçları ve sermaye giriş-çıkışları belirler. Bu noktada, özellikle dünya pazarlarındaki gücü ve tecrübesi nedeniyle çokuluslu şirketlerin ihracat gelirlerini artırması beklenmektedir (Zengin ve Erdal, 2003: 62).

1.6.1.5. Teknoloji Etkisi

Teknoloji transferi, ülkelerin ihtiyaç duydukları teknolojileri temin edebilmek ve diğer ülkelerle aralarındaki teknolojik açığı kapatabilmek için başka ülkelerde üretilmiş olan teknolojileri kendi ülkelerine aktarmaları şeklinde tanımlanabilir (Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2006: 47). Teknoloji transferi, doğrudan sermaye malı gönderilmesi ve gerçekleştirilen yatırımlarla olabileceği gibi lisans anlaşmaları, teknik yardım programları, teknik eleman yollama gibi yöntemlerle de yapılabilmektedir (Erdil, 2007: 41).

Teknolojinin en önemli işlevi, üretim faktörlerinden en verimli şekilde yararlanmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini artırabilmek ve dünya pazarlarında rekabet üstünlüğü sağlayabildikleri malları üretebilmek için yeni teknolojilere ihtiyaçları vardır. Kendileri teknoloji üretemeyen gelişmekte olan ülkeler teknolojiyi bir şekilde ithal etmek durumundadırlar (Güven, 2007: 64). Bu teknolojilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ülkeye gelmesi ve teknolojinin kullanılabilmesi ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde birçok pozitif etki meydana getirebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknolojinin etkin kullanımına ve teknoloji transferine üç önemli katkıda bulunabilir (Ürüt, 2002: 74);

- Yerel bir piyasada yeni bir malın üretiminde ve tüketiminde daha önce kullanımda olmayan yeni bir teknolojiyi ortaya çıkarabilir.
- Teknolojik kısımlarla yabancı yatırım bir teknolojiyi kullanmak için gereksinim duyacağı yeni yeteneklerin geliştirilmesini ya da ortaya çıkarılmasını sağlar.
- Yerel yetenekler, ekonomide ulaşılabilecek yeni fikirlerin nicelik miktarına bağlıdır, bu yüzden yeni bir fikrin ortaya çıkışı mevcut fikirleri artırır ve yeni fikirlerin ortaya çıkışı yerel yenilikleri canlandırır.

Üzerinde durulması gereken önemli bir konu da teknoloji transferinin ev sahibi ülkede yarattığı pozitif dışsallıklardır. Çokuluslu şirketlerin Ar-Ge faaliyetleriyle ürün kalitesinin yükselmesi, yeni ara malı çeşitliliğinin artması ve beşeri sermayeye yeni bilgilerin aktarılması kalite düzeyinin yükseltilmesi ilgili ülke firmaları için teknoloji dışsallığı (technology spillovers) konusunda önemli katkılar olarak nitelendirilmektedir (Yücel ve Akbay: 2008). Çokuluslu şirketler ev sahibi ülke ekonomisine yeni teknoloji, yönetim tekniği ve kaliteli kontrol aşılıyarak ya taklit aracılığıyla onların kendi operasyonlarını geliştirmek için ev sahibi ülke rekabetçilerine izin verir ya da rekabet yolu ile onların kendi operasyonlarını geliştirmesi için ev sahibi ülke rekabetçilerini zorlar (Moran, 2005: 301). Artan rekabet nedeniyle yerel şirketler daha verimli çalışma yollarını araştırmak zorunda kalacaktır. Bu amaçla beşeri sermaye ve fiziksel sermayeye daha fazla yatırım yapma yoluna gidebileceklerdir (Güven, 2007: 62).

Yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin ekonomisine yeni becerilerin ve bilginin yayılmasında önemli pay sahibidir. İlk başta yabancı sermaye teknolojiyle birlikte üretim yönetimi ve işletmecilik alanındaki yenilikleri ile yönetici ve üst seviyedeki teknisyen niteliğindeki çalışanını da beraberinde getirmektedir. Getirdiği kalifiye çalışanları ile gelişmekte olan ülkelerdeki müteşebbisleri eğitmektedir. Böylece yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji alanındaki yönetim ve işletmecilik bilgilerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Çünkü yalnızca teknolojinin transferi yeterli olmamakta, kullanılacak bu yeni teknolojinin ülkeye uyumunu gerçekleştirmek ve buna uygun kadronun yetiştirilmesini sağlamak da gerekmektedir (Erdil, 2007: 42-43).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla ev sahibi ülke ekonomisine yapılan teknoloji transferinin, yerel firmaların etkinliğini geliştirebildiğine çeşitli ülke örnekleriyle desteklenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) otomotiv pazarına Japon üreticilerinin doğrudan yabancı yatırımlarla girmesi, büyük çaptaki ABD üreticilerinin ürünlerini geliştirmesi ve yerel üretim tesislerinin etkinliğinin artırılması ile sonuçlanmıştır. Böylece, ABD'de yaşayan Japon ve ABD otomobilleri satın alan tüm tüketiciler için olumlu gelişim doğmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu tür faydaları, gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir. Güney Kore'den Bangladeş'e kadar gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkedeki giyim ürünü ihracı gerçekleştiren firmaların teknolojik gelişiminde etkili olmuştur (Karluk, 2002: 472-473).

1.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dezavantajları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı avantajların yanı sıra bazı önemli dezavantajları da söz konusudur. Bunlardan en önemlilerinden birisi, özelleştirme yoluyla satılan kuruluşlar yoluyla ülke sermayesi üzerindeki her türlü hakkın yabancı sermayedara devredilmesi olasılığıdır. Şirket yönetimi üzerinde doğrudan denetimi eline geçiren sermayedar ülkenin kilit sektörlerini ele geçirerek ülke ekonomisini denetim altına alabilir. Buda ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokabilir (Seyidoğlu, 2001, 730-731).

Bir başka dezavantajı ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kurulan işletmelerin kendi ileri teknolojileri ile gelmeleri, giriş yapılan ülkeyi diğer ülkenin

teknolojisine bağımlı hale getirebilmektedir. Kendi teknolojisi üretemeyen yerli şirketler, iç pazarda çokuluslu şirketlere karşı rekabet avantajlarını kaybederek zaman içerisinde endüstriden çıkmak zorunda kalacaklar. Buda yabancı yatırımcının monopol güç haline gelmesine neden olabilmektedir (Türkmen, 2006: 40).

Yabancı yatırımlar ödemeler bilançosu üzerindeki etkisinden dolayı, yurtiçi yatırımları düşürebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ithalatı artırır ve ticareti olumsuz etkiler. Bu, yurtiçinde olası verimlilik avantajlarının kaybolmasına, sermaye mallarının fiyatının yükselmesine ve yurtiçi yatırımın azalmasına neden olur (Bilgili ve diğerleri, 2007: 131).

Yabancı firmaların sundukları yerli firmaların sundukları ile kıyaslandığında, yabancı firmaların yerli firmaları dışlaması söz konusu olabilmektedir. Düşük katma değerli aktiviteler ve yüksek katma değerli ara ürünlerin ithal edilmesi, yerel üretimi kısıtlayarak yerli kaynakların ve yeteneklerin gelişmesini sınırlandırabilir (Dunning, 1994).

Yabancılara ait firmalar, ev sahibi ülkede düşük nitelikli işçileri terk ederek nitelikli işçileri yüksek ücretlerle işe alırsa, ücret dışsallığı (spillover) negatif olabilir. Çünkü bu yüksek ücretler ev sahibi ülkede ortalama ücret seviyesini yükselterek maliyetleri artırmakta ve yerli firmaların nitelikli işçilerle çalışma fırsatını elinden almaktadır (Lipsev ve Sjöholm, 2005: 24).

Yabancı sermaye, ulusal işletmeler üzerinde denetim kurarak ve üretim sektörlerine el koyarak ulusal ekonomiyi ele geçirebilir. Böyle bir durum, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının yok olması demektir. Bu takdirde ülke bağımsız ekonomi politikaları izleyemeyeceği gibi, siyasal kurumlar da yabancıların kontrolüne geçecektir. Yabancı sermayenin özellikle kimya, demir-çelik, petrol, enerji, ulaştırma, iletişim gibi kilit sanayilerde yatırım yapması halinde, tehlikenin boyutları çok daha geniş olacaktır (Dura, 2009).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonominin bütünlüğünü bozması da mümkündür. Şöyle ki yabancı sermayeli işletmelerde modern ve ileri üretim teknikleri

kullanılırken, diğer alanlarda geleneksel ve ilkel üretim yapısına devam edilmesi ekonomiyi düal bir yapıya sokabilmektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 53).

Kar amacıyla gelen yabancı sermaye yatırımları kazandıkları karı tekrar yatırıma dönüştürmez, ülkesine kar transferi yaparsa bu, ekonomide düzelmesi beklenen bir sorun olan ödemeler dengesi açığını daha da artırır bir duruma sokacaktır (Ürüt, 2002: 48).

Transfer fiyatlandırması, bir işletmenin gelir-gider veya kâr paylaşımı olarak bağıntılı olduğu, kar paylaşımı açısından aynı çıkar birliğine dahil olan, ana şirket veya alt şirketlerle veya yönetim ve denetim itibariyle hakim durumda olduğu ortaklık, iştirak ve şubeleriyle, karşılıklı olarak mal ve sunumunda uygulanan fiyatlamadır (Pehlivan ve Gökbnar, 2010: 101). Transfer fiyatlandırmasının ev sahibi ülke ekonomisi açısından olumsuz etkisi, vergi oranlarının ülkeler arasındaki ciddi farklılıklarından kaynaklanan piyasalar arasındaki dengesizliklerden mükelleflerin fiyat manipülasyonları yoluyla yararlanmaları şeklinde görülmektedir. Örneğin yüksek vergi uygulayan ülkedeki ana şirketin, biri düşük oranlı vergilerin uygulandığı bir ülkede diğeri yüksek oranlı vergilerin uygulandığı başka bir ülkede olmak üzere iki bağılı şirketi bulunduğu bir durumda, vergi yükü fiyatlandırma yoluyla ayarlanabilecektir. Yüksek vergi uygulayan ülkede bulunan ana şirket mallarını son derece düşük fiyatlarla düşük vergi oranlı ülkedeki bağılı şirketine satmakta; bu şirket de aynı malları çok yüksek fiyatlardan yüksek vergi uygulayan ülkedeki diğeri bağılı şirkete aktarmaktadır. Bu yolla, ana şirket düşük fiyatlar nedeniyle, düşük gelir beyan ederek vergi yükünü azaltmaktadır. Bağılı şirketlerden yüksek vergi oranı olan ülkedeki bağılı şirket, mal alımında ödediği yüksek fiyatlar nedeniyle maliyetleri yükselttiğinden düşük gelir beyan etmekte ve düşük vergi ödemektedir. Düşük vergi oranı olan ülkedeki bağılı şirket ise düşük fiyatlarla alıp yüksek fiyatlarla sattığı mal üzerinden büyük kar elde etmektedir. Kar bu şirket bünyesinde toplandığı halde vergi yükü düşük kalmaktadır (Işık, 2005: 31). Böylece, transfer fiyatlandırması bir vergi kaçırma şekline dönüşerek ev sahibi ülkenin vergi kaybına uğramasına neden olabilmektedir.

Yabancı yatırım aracılığıyla yatırım yapılan ülkeye teknoloji (üretim ile ilgili bilgi) girişi olacaktır. Yeni giren bu teknoloji çoğu zaman fiziksel ürünlerde içerilmiş olarak transfer edilir. Bazen de patent veya lisans alınarak teknoloji transferi gerçekleşir. Her iki durumda da transferin yapıldığı ülkeye “hazır teknoloji (bilgi)” girer. Eğer teknoloji

transferinin yapıldığı ülkede, yeni bilginin adaptasyonu ve daha da geliştirilmesi ve bütün ülkeye yayılması için “uygun” ekonomi politikaları yoksa yatırım alan ülke “yeni teknolojiler” açısından sürekli dışa bağımlı olacaktır. Zaman içinde daha yeni teknolojiler üretildiğinde bunları gene ithal etmek zorunda kalacak, yerel ekonominin gelişmesi geciktirilmiş olacaktır.

Bir ülke ekonomisinin kilit sektörlerindeki üretim birimlerinin yabancılara mülkiyetinde, dolayısıyla kontrolünde olması ekonomik ve teknolojik bağımlılığın yanı sıra siyasal açıdan da bağımlılık getirebilir. Ülke yöneticilerinin belirledikleri ülke çıkarlarını gözeterek siyaseti uygulamak zorlaşır, hatta bazı durumlarda olanaksız bile olabilir (Gürak, 2008: 15).

Yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları, bazı koruyucu amaçları gerçekleştirmek üzere konulurlar. Bunlar tüketimin daraltılması ve yerli üretimin artırılması gibi nedenlerle ilgili olabilir. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile bu mallar, yurtiçinde üretileceğinden tüketim kısılanmaz. Ayrıca, üretim de tümüyle ulusal bir nitelik taşımaz. Çünkü çoğu kez gidilen ülkede üretimin en son aşaması yapılır ve hammadde ve yarı işlenmiş ürünler ithalat yoluyla dışarıdaki ana merkezden karşılanır. Bu ise yerli üretimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerine büyük bir baskı doğurmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 620).

Yabancı yatırımların diğer bir dezavantajı ise kendi yatırım tarzı ve iş uygulamalarını ülke içine yerleştirerek yerli iş kültürünü değiştirmesidir. Ayrıca DYS yatırımları, yabancı şirketlerin ev sahibi ülkenin seçim metodu veya politik rejimine doğrudan müdahalesi ve reklam, iş gelenekleri, iş uygulamaları ve çevresel standartlar ile ilgili kabul edilemez değerlerin öne sürülmesiyle politik, sosyal ve kültürel huzursuzluğa veya anlaşmazlığa neden olabilir (Dunning, 1994).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları çokuluslu şirketler tarafından yapılmaktadır ve çokuluslu şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımı yaparken ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkiler meydana getirmektedir. Yukarıda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu ve olumsuz etkilerinden bir kısmı

açıklanmıştır. Fakat doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri bunlarla sınırlı değildir. Tablo 2’de çokuluslu şirketlerin ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri verilmiştir.

Tablo 2: Çokuluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde

Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Olumlu Etkileri	Olumsuz Etkileri
<ul style="list-style-type: none"> - Dünya ticaretinin artmasına katkı sağlarlar. - Gelişmeyi finanse ederler. - Uluslararası borçların finansmanına yardımcı olurlar. - Ticaretin önündeki tarife gibi engellerin kaldırılarak, serbest ticaretin gelişmesine katkıda bulunurlar. - Araştırma ve geliştirmeye verdikleri önem ile teknolojik yeniliklerin ve gelişmenin sağlanmasına yardımcı olurlar. - Az gelişmiş ülkelere gelişmiş teknolojiyi tanıtırılar. - Karşılaştırmalı üstünlük prensibine uygun olarak üretimi teşvik etmek yoluyla ürün maliyetlerini azaltırlar. - İstihdam yaratırlar. - İşçilerin eğitimini teşvik ederler. - Yeni mallar üreterek üretimin uluslararasılaşması vasıtasıyla satış imkanlarını yaygınlaştırırlar. - Pazarlama ustalıklarını ve kitlesel reklamcılık metotlarını dünya çapında yayarlar. - Milli gelir ve ekonomik gelişmeyi artırır, az gelişmiş ülkelerin modernizasyonlarını kolaylaştırırlar. - Gelir ve refahı artırırlar. - Ticaret ve kâra yardım eden düzenli bir ortamın korunması için devletler arasında barışçı ilişkilerin savunucusu olurlar. - Ulusal sınırlamaları kaldırarak, uluslar arası ekonominin, kültürün ve uluslar arası ticareti yöneten kuralların küreselleşme sürecini hızlandırırlar. - ÇUŞ’un merkezinde işle ilgili yönetim ve teknik alanlarda istihdamı artırırlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Yabancı dış yatırımların sonucu olarak şirketin ana ülkesinde işlerin kaybına ve dolayısıyla istihdamın azalmasına neden olurlar. - Üretimin yabancı ülkelere kayması sonucunda, merkez ülkedeki vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybederler. - Rekabet ve serbest girişimi azaltan oligopolistik kümeleşmeleri artırırlar. - Ev sahibi ülke içindeki sermayeyi artırır (yerel endüstrileri yatırım sermayesinden yoksun bırakır) ancak, ev sahibi ülkelere ihracat kârlarını da yükseltirler. - Borçlu yaratır ve zayıf olanı borcu sağlayana bağımlı hale getirirler. - Ürünlerin üretimlerini tekelleştirerek ve dünya piyasalarında dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlarlar. - Az gelişmiş ülkelere uygun olmayan teknoloji ihraç ederler. - Üçüncü dünya ülkelerini birinci dünya teknolojisine bağımlı hale getirirken, az gelişmiş ülkelerdeki yavru endüstrilerin ve yerel teknik uzmanlaşmaların gelişimini engellerler. - Enflasyona katkıda bulunacak kartellerin yaratılmasına ortak olurlar. - Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdamı azaltırlar. - Çalışanlara verilen ücretleri sınırlarlar. - Uluslararası piyasalarda elde edilebilir hammaddelerin arzını sınırlarlar. - Yerel kültürlerin ve ulusal farklılıkların yerlerine, tüketici yönelimli değerlerin baskın olduğu homojenize bir dünya kültürü bırakacak şekilde aşındırırlar. - Zengin, fakir uluslararasıındaki uçurumu genişletirler. - Yerel elitlerin refahını, fakirlerin aleyhine artırırlar. - İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri desteklerler - Ulusal egemenliğe başkaldırıp, ulus devletlerin otonomisini tehlikeye atarlar, - Böylece yerel kaynakların, yeteneklerin ve girişimlerin gelişmesine engel oluşturabilirler.

Kaynak: Candemir, 2006: 15-16

Birinci bölümde yabancı sermaye kavramı ile ilgili genel özelliklerden bahsedilmiştir. Farklı düşünce sistemlerine göre kavramın tanımları yapılarak yabancı sermaye türlerine değinilmiştir. Yabancı sermaye, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Portföy yatırımları kısaca kısa dönemli sermaye girişleri olarak finansal sektörün bir aktörü olarak değerlendirilebilirken, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, uzun vadeli ve reel ekonominin bir aktörü olarak değerlendirilebilir. Son yıllarda gerek portföy yatırımları gerekse doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelerin hem kalkınmasında hem de ülke ekonomilerinin içerisine düştüğü krizlerde önemli etkilere sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermaye birikimini sağlamanın yanı sıra yeni teknoloji ve beşeri sermaye destekleriyle ülke ekonomisinin topyekûn kalkınmasına katkı sağlamaktadırlar.

Ancak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan bu yabancı yatırımları çekmek çokta kolay olmamaktadır. Bunun önemli sebeplerinden biri, bu yatırımların ülkenin makroekonomik göstergelerine ve siyasi istikrara son derece duyarlı olmalarıdır. En ufak bir güven kaybında veya risk oranının arttığını hissettiklerinde yabancı yatırımcılar buldukları ülkeyi süratle terk etmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin güven ve risk konusunda hala istenilen seviyeye gelememiş olmaları, bu ülkeleri yabancı sermaye çekme konusunda alternatif çözümlere yöneltmiştir. Bu alternatiflerden birisi, ülkelerin başka ülkelerde var olan diasporalarını kullanmalarıdır. Ekonomik gücü yüksek diasporalara sahip ülkeler, bu diasporalarının ülke kalkınmasında aktif rol almalarını sağlayarak kısa vade de sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirebilmektedirler. Çin, Hindistan, G. Kore gibi bazı ülkeler risk oranlarını ikinci plana atacak olan yatırımcılara, diasporalarına, yönelik teşviklerde bulunmuş ve kalkınmalarında bu alternatifi başarı ile uygulamış ülkelere örnek olarak gösterilebilirler.

Diasporalar, genel olarak sosyolojik ve siyasi açılardan işlenmiş olmasına karşın sahip oldukları ekonomik güç göz ardı edilemez boyutlardadır. Özellikle sermaye akışkanlığının yoğun olarak yaşandığı ve ülkelerin yabancı kaynaklar olmaksızın büyüme ve gelişmelerini sürdüremediği bu yüzyılda diasporaların ekonomik gücü daha da önemli bir hale gelmiştir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde diaspora kavramının genel özellikleri ve anavatanlarına yatırım yapan bazı diasporalardan bahsedilerek, Diaspora'nın anavatanlarının ekonomik kalkınmalarına yapmış oldukları katkılar incelenecektir.

2. BÖLÜM

DİASPORA KAVRAMI, TÜRLERİ VE DÜNYADAKİ FARKLI DİASPORİK ÖRGÜTLENMELER

2.1. Diaspora Kavramı ve Özellikleri

Sosyal bilimlerde bazı terimler orijinal anlamının yanı sıra zamanla yan anlamlar da kazanmışlardır. Kazanılan bu yan anlamlar, terimin tanımlarının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. “Diaspora” da bu terimlerden birisidir. Önceleri anavatandan trajik bir şekilde ayrılmış homojen toplulukları tanımlamak için kullanılan diaspora terimi, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarından itibaren mülteciler, göçmenler, sürgün yaşayanlar ve hatta azınlıklar için bile kullanılmaya başlanmıştır.

Diaspora kavramı, bir paradigma olarak aralarında önemli farklılıklar barındırsa da göç tecrübesi yaşamış toplulukların bir çoğu için kullanılmaktadır. Bir dönem kısıtlı kullanım alanı olan ve sınırlı sayıda topluluğa atfedilen bu kavram yaşamış olduğu anlam genişlemesi ile birlikte daha büyük topluluklar için kullanılmaya başlanmıştır.

2.1.1. Diaspora Kavramı

“Diaspora” kavramı birçok kişinin duyduğu ancak tam olarak kimsenin anlamını bilmediği bir kavramdır. Eski Yunanca: διασπορά – "saçılma, tohum saçma, zerreler halinde dağılma anlamına gelen bu kavram, ilk kez M.Ö. 800-600 yıllarında Yunanlıların Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde oluşturdukları kolonileri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu döneme dikkat edildiğinde Yunanlıların dağılmasının baskı sonucu değil tamamen ekonomik nedenlerle olduğu anlaşılmaktadır. Türk Dil Kurumu diaspora kelimesini

“kopuntu” kelimesine karşılık olarak vermiştir. Kavramın karşılığını her hangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu olarak vermiştir (http://www.tdkterim.gov.tr/karsilik/?kelime=diaspora&kategori=karsilik_liste&ayn=bas).

Kavramın tarihsel arka planına bakıldığında M.Ö. 721 yılında İsrail Krallığı'nın ve Samarya'nın Asurlularca yıkılmasıyla başlamış olsa da asıl diaspora M.Ö. 596'da, Babil Kralı II. Nabukadnezar'ın Yahuda'yı ve Kudüs'ü ele geçirmesiyle oluşmuştur. Diaspora Yahudi tarihi ile ilgili bir kavram olarak algılanmaktadır. Kavramın temel anlamı Yahudilerin M.Ö. 586 yılında “Babil Sürgünü” sonucu dağıtılmalarını ifade eder. Yahudilerin Filistin'den çıkarılmasına dayanır (Boyacıoğlu, 2006). M.S. 70 yılında Kudüs'ün yıkılması birçok Yahudi'nin sürgünde yaşamasına neden olmuştur. Birçok Yahudi de Babil egemenliğindeki bölgelerde yaşamak zorunda kalmıştır.

Sürgüne giden Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Amerika'ya göç etmeleriyle bu bölgelerde de Yahudi Diasporası'nın oluşmasına yol açılmıştır. Yunan ve Yahudi Diasporası kavramları karşılaştırıldığında aralarında temel bir fark dikkati çekmektedir. O da Yahudi Diasporası'nın zorla dağıtılma ve baskı sonucu oluşması nedeniyle kavramın yaşanan olumsuzlukları ifade ediyor olmasıdır. Bu dönemden sonra “diaspora” kavramı olumsuz çağrışımlar yapmak için kullanılmıştır (http://www.kafder.org.tr/bilgibelge.php?yazi_id=278). Eski yerlerinde (anavatanlarında) ve bir anlamda olmaları gereken topraklarda bulunmayan bir gruba işaret etmektedir (Gerard, 2001: 166).

Batı da diaspora kavramı çok eskilerden beri var olmakla birlikte, özellikle 1980'li yıllardan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Tıpkı dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Avrupa'da da kavram zoraki bir dağılışı, asıl ülkeden koparılmayı ifade etmektedir (Boyacıoğlu, 2006). Bruneau “ Modern diaspora, göç etmiş azınlıklardır” diye tanımladığı kavramda zorakilik unsurunu ön plana çıkarmıştır. Yapmış olduğu tespite göre diasporada göçe neden olan zorlayıcı nedenlerin bulunması ve bu unsurların asıl yurtlarıyla güçlü bir ilişkisinin bulunması gerektiğini vurguluyor.

2.1.2. Diasporanın Özellikleri

Bazı kavramların zaman içerisinde anlam daralmasına ya da genişlemesine uğradıklarına bir önceki bölümde değinilmiştir. Diaspora kavramı da zaman içerisinde yeni anlamlar yüklenmiş dolayısıyla farklı dönemlerde farklı özelliklere sahip olmuştur. Genel bir değerlendirme yapıldığında tarihsel olarak diaspora kavramı ilk, klasik ve güncel olmak üzere 3 farklı evrimden geçmiştir (Bergsten ve Choi, 2003: 9).

Diaspora kavramı, ilk olarak Yunanlıların Akdeniz ve Anadolu'daki kolonilerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu evredeki temel özellik, Anavatandan ayrılan (kopan) Yunanlıların hiçbir zorlamayla karşı karşıya kalmadan tamamen ekonomik sebepler nedeniyle ayrılmış olmalarıdır. Zaman ilerledikçe diaspora kavramı yeni anlamlar yüklenmiştir. Özellikle İsrail Krallığı'nın yıkılmasının ardından yahudilerin toplu olarak göçe zorlanmalarıyla birlikte kavram klasik anlamında kullanılmaya başlanmış ve kısaca bir ulusun anavatanından zorla çıkarılması anlamına bürünmüştür. Bazı kaynaklarda Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmeden önce Hıristiyanları ait oldukları toplumdaki dışlamasını da klasik evreye dâhil etmektedir (Bergsten ve Choi, 2003: 10). İlk evre ile klasik evre arasında ki temel fark ise kavram ilk evrede tamamen ekonomik nedenlerle anavatanın terk edilmesini ifade ederken klasik evrede zor kullanılarak anavatandan koparılan bir grubu ifade etmektedir. Güncel evrede ise kavram “deniz aşırı”, “etnik”, “sürgün”, “azınlık”, “mülteci”, “göçmen”, “gurbetçi” vb. kavramların eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır (Bergsten ve Choi, 2003: 9). Dolayısıyla güncel evreye göre diaspora; farklı nedenlerle ülkelerinden ayrılarak veya ayrılmak zorunda kalarak dünyanın çeşitli yerlerine göç eden buna rağmen anavatanla ilişkisini kesmemiş etnik azınlıklardır.

Ahmed ve Donnan, (1994) Avrupa'daki değişik milletlere mensup bir çok insanın varlığı; bunların kendi dinlerini yaşama konusunda yaşadıkları sıkıntıyı; öğrencilerin öğrenimleri yurtlarının dışında sürdürmeleri gibi bir çok durumu diaspora kavramı ile anlamlı kılmaya çalışmışlardır.

Modern dünya basitçe “insanların kendilerini evlerinden uzakta” hissetmelerine yol açan yoğun bir hareketlilikle tanımlanabilir (Aktay, 1999: 2). Sanayileşmeyle birlikte daha

yüksek bir yaşam kalitesi peşinde koşan insanlar kendilerini hızla artan bir toplumsal hareketliliğin içerisinde bulmuşlardır. Bu hareketlilik ekonomik ve siyasi anlamda bir takım hareketlilikleri de beraberinde getirmiştir. Küresel çapta gelişen bu toplumsal hareketlilik, batıdaki sosyolojik çevrelerce bir çeşit diaspora kavramıyla karakterize edilmiştir (Aktay, 1999: 3).

Tarihsel süreçte diaspora kavramında bir takım değişimler söz konusu olsa da, klasik diaspora ve modern diaspora arasında pek çok ortak nokta söz konusudur. Bu ortak noktalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Geçmişten bugüne bütün diasporalar gönüllü göçler ya da zor kullanılarak yaptırılan göçler sonucunda oluşturulmuştur.
- Genel olarak diasporik oluşumlar kurmak ya da bu oluşumlara katılmak ev sahibi ülkeye yerleştikten sonra olmuştur.
- Diaspora üyeleri genel olarak etnik kimliklerini korumaya yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır.
- Bir çok diaspora buldukları ülkedeki bir çok organizasyon tarafından desteklenmiştir.
- Diasporalar, ev sahibi ülkelerde ekonomik aktivitelerde bulunmanın yanı sıra diğer ülkelerdeki diasporik oluşumlarla ve anavatan ile kültürel ve politik etkileşimler içerisine girmektedirler.

Yukarıda belirtilen özellikler gerek klasik gerekse modern diasporalarda ortak olan özellikler olmasına karşın bazı araştırmacılar ülkelerinden ayrılan her topluluğun diaspora olarak değerlendirilemeyeceğini savunurlar.

Safran, diaspora gruplarını, diaspora üyelerinin paylaştıkları farklı kriterlere göre haritalandırır. Ona göre bir topluluğun diaspora olarak değerlendirilebilmesi için aşağıdaki özellikleri taşımasının gerektiğini öne sürer (Alinia, 2007: 99);

- Onlar ya da ataları, orijinal merkezden iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olmalı,
- Anavatanlarına ilişkin – fiziki konumu, tarihi vb.- ortak bir hafızaya, hayale ya da mite sahip olmalılar,
- Ev sahibi ülke tarafından tam olarak kabul edilmeyeceklerine inanırlar ve bu nedenle de kendilerini yabancı hissederler,
- Anavatanlarını asıl, ideal yurtları olarak görürler ve koşullar uygun olduğunda kendilerinin ya da torunlarının dönecekleri bir yer olarak görürler,
- Hep beraber asıl vatanlarının korunması ve yenilenmesi, güvenliğinin ve refahının sağlanması görevini üstlenmeleri gerektiğine inanırlar,
- Şahsen ya da vekâleten her hangi bir şekilde anavatanla ilişki kurmaya devam ederler,

Robin Cohen, (1997) Safran'ın diaspora anlayışını Yahudi deneyimleri ve zorunlu dağılmayla sınırlı olduğu için eleştirir ve daha geniş bir tanım öne sürer. Ayrıca diaspora deneyimlerinin yekpare olmaktan çok topluluğa özel ve heterojen olduğunu düşünür (Alinia, 2007: 101). Cohen'e göre bir topluluğun diaspora olarak değerlendirilebilmesi için aşağıda belirtilen dokuz özelliğin tamamını ya da bir kısmını bünyesinde bulundurması gerekmektedir (Alinia, 2007: 102);

- Anayurttan bir takım sıkıntılar sonucu iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmak,
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret vb. nedenlerden dolayı ayrılmak,
- Konumu, tarihi ve başarıları dahil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması,

- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refah ve hatta yaratılmasına yönelik kolektif taahhüt,
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi,
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci,
- İçinde yaşanılan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali,
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati,
- İçinde yaşanılan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.

Klasik diaspora, toplulukları tekil ve homojen olarak değerlendirir. Burada tekillikten ve homojenlikten kasıt kültürel kimliğin saflığı ve içerisine yerleşilen toplulukla olan farklılıktır. Klasik diasporanın en temel özelliği keskin bir biçimde kültürel sınırların çizilmiş olması ve bu sınırın “öteki” ile karşılaşmaya engel teşkil etmesidir (Kaya, 2000: 61).

İlk dönemlerde yapılan bu diaspora tanımları, 20. Yüzyılda yaşanan savaşlar, küreselleşme, ulus-devlet yapılanmaları, nüfus mübadeleleri gibi olayların yaşattığı koşulları karşılayamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla bu koşullara uygun yeni bir diaspora tanımı geliştirilmesi elzem bir hale gelmiştir. Bu yeni tanımlama ile birlikte diaspora teriminin kapsamı genişler ve çeşitlenir. Özellikle 1980’lerin sonrasında çeşitli nedenlerle dağınık yaşamaya mecbur kalan hemen hemen bütün topluluklar diaspora teriminin çatısı altında kendisine yer edinmiştir.

Bir çok araştırmacı, 21. yüzyıldaki küreselleşme ve buna bağlı olarak gelişen teknolojilerin yeni bir göç olgusunu ortaya çıkardığını ve oluşan yeni göç olgusunun klasik diasporaya alternatif yeni/modern bir diaspora yaklaşımın ortaya çıkmasını zorunlu hale

getirdiği fikrini savunmaktadır. Klasik diasporaya karşıt bir şekilde yeni diaspora, diasporanın çevresini genişletir ve daha fazla toplumu kapsar. Yeni diaspora tanımının içinde yer alan diasporalarda, anavatandan ayrılışın klasik diasporalardaki gibi tamamen trajik bir nedene dayandırılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna göre yeni diaspora; çoğunlukla etnik grupların okumak, çalışmak ya da uzaktaki akrabalarının yanına göç ettikleri zaman oluşan durumu tanımlar ve yeni diaspora tanımında travma ya da felaketle bir ilinti kurulmaz (Kasasa, 2001: 29). Yeni diaspora normlarına göre klasik diasporada var olan istemsiz ve dışarıdan zorlama ile göç etme olgusundan, bağlılık duygusundan, gelecekte anavatana geri dönmeye dair mitsel umutlardan bahsedilmez. Kaya (2000: 62)'e göre, yeni diasporalar; geri dönüş mitinden uzaklaşmış ve yeni toprakları kendine vatan edinmiş toplumsal gruplar olarak ifade edilir.

Marienstras diasporayı isteğe bağlı göç olarak tanımlamıştır. Ona göre zorlu halde yapılan göç “galut” terimi ile tanımlanır. Ayrıca diaspora tanımlaması için anavatan dışında var olan yaşam kadar anavatandaki yaşamın da önemli olduğunun altını çizer ve kültürel kimliğin garanti altına alan, yabancı ülkelerde yaşayanlara destek olabilen bir vatan olduğu zaman, anavatan dışında dağınık olarak yaşayan toplulukların diasporayı oluşturduğunu söyler (Marienstras, 1989: 36).

Klasik diaspora ile yeni diaspora arasındaki farklılıklar göç deneyimleri sonrasında oluşan kültürel kimliğin özelliği ile alakalıdır. Klasik diasporada farklı yerlerde de olsa diasporalar arasında homojenitenin, koordinasyonun ve bağlılığın varlığı esastır. Dahası, klasik diasporada diasporik toplulukların saflık ve aynılık gösterdikleri ön görülür. Yeni diasporada bu söz konusu değildir. Yeni diaspora içinde bulundurduğu heterojen yapıya ve çoklu kimliğe ek olarak diasporaların farklılaşabileceği üzerinde durmaktadır. Bundan dolayı bu tanım küreselleşen dünyada diasporik toplumların tarif edilmesinde daha kullanışlıdır. Küreselleşme ile gelişen diaspora toplulukları, gelişen teknolojik imkanlar sayesinde daha kolay anavatanla iletişim kurarlar ve anavatana aidiyet hissederler.

2.2. Diaspora Türleri

Diaspora toplulukları birçok ortak noktaya sahip olmalarına karşın kuruluş aşamalarına bakıldığında farklı güdülenmelere sahip oldukları görülmektedir. Bazı

diasporaların oluşumunda gönüllü göçü tetikleyen etmenler etkili olurken, bazı diasporaların oluşumunda ise zorunlu göçü tetikleyen etmenler etkili olmuştur. Kimi diasporalar ise hem zorunlu hem de gönüllü göç sonucunda ortaya çıkmıştır.

Gerek gönüllü göçü, gerekse zorunlu göçü etkileyen birbirinden farklı faktörler söz konusudur. Gönüllü göçü etkileyen faktörlere “çekici” faktörler denir. Misafir olunan ülkenin ekonomik durumu ve politik yapısının iyi olması bu faktörler arasında sayılır. Zorunlu göçü etkileyen faktörlere ise “itici” faktörler adı verilir. Hâkim güçler tarafından sürülmek, ekonomik, politik ya da sosyal yapının kötüye gitmesi gibi etmenler itici faktörler arasında değerlendirilir.

Birçok diaspora kendi isteğinin dışında kurulmuş gibi görünse de, gerçekte göçlerin gönüllü mü yoksa zorunlu mu yapıldığını ayırt etmek zordur. Yine de savaş, soykırım, salgın hastalık, dinsel, etnik ya da siyasal nedenlerden dolayı bir gruba yapılan şiddet hareketleri (pogrom) gibi olaylar göçlerin nedenini açıklamada yardımcı olmaktadır.

Tarihte zorla ana vatanından sürülen millet olarak ilk akla gelen millet Yahudilerdir. Yahudiler öylesine dağılmışlardır ki, diaspora nüfusu İsrail’in nüfusundan daha fazladır. Dünya genelinde yaklaşık 14 milyon Yahudi yaşarken, İsrail’in nüfusu bunun yaklaşık üçte biri kadardır (Cohen, 2008: 162). Yahudilerin yanı sıra Filistinlilerin de neredeyse tamamen ana vatanlarından sürülmüşlerdir. Yaklaşık 780.000 Filistinli İsrail askerlerinin zoruyla ana vatanlarından sürülürken, yaklaşık 120.000 Filistinli de daha sonra ana vatanını terk etmeye zorlanmıştır.

Başka milletlerin zorlamasıyla ülkelerini terk edenlere ek olarak açlık, salgın hastalık ya da iç çekişmeler gibi nedenlerden dolayı ana vatanını terk etmek zorunda kalan milletlerde vardır. Örneğin; İrlandalıların yaklaşık %25’i 1845-1851 yılları arasında yaşanan kıtlık sebebiyle ana vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Lübnanlılar da 1914 ve 1970 yıllarında yaşanan iç savaş nedeniyle göç etmeye mecbur kalmışlardır (nüfusun %25’den fazlası) (Cohen, 2008: 162).

İnsanlar sadece sosyal zorunluluklardan dolayı değil; iş kurmak, ticaret yapmak ve sömürü kurmak gibi ekonomik zorunluluklardan dolayı da göç etmişlerdir. Hindistan’daki

İngiliz Kolonileri, Fransa'daki inşaat işçisi Haitilileri bu statüde değerlendirilebilir. İşçi diasporasının üyeleri daha çok yerel halkın yapmak istemediği İngilizcede 3D [kirli, tehlikeli ve zor (dirty, dangerous and difficult)] olarak anılan işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır.

Ticaret diasporaları daha çok yerel otoritenin onayı dışında kurulmuşlardır. Yerel otorite tarafından dikkate alınmayan Çinli tüccarlar bunun en iyi örneğidir. Konfüçyüs sisteminin dörtlü hiyerarşik yapısının en alt kısmını tüccarlar oluşturmaktadır (Cohen, 2008: 164). Hint kültüründe de tüccarlar hiçbir zaman en alt tabaka da yer almasalar da statüleri hep alt seviye de olmuştur.

Dünya tarihine bakıldığında diaspora gruplarının oluşumların birbirlerinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Her bir grubun anavatanından ayrılma sebebi farklıdır. Cohen yapmış olduğu bir çalışmada diasporaları beş farklı kategoride (Mağdur ya da mülteci, imparatorluk ya da sömürge, işçi ya da hizmetçi, ticaret ve post modern) gruplamıştır (Bergsten ve Choi, 2003: 12).

1) *İşçi Diasporası*: İşçi ya da hizmet diasporası, ekonomik sebepler dolayısıyla iş aramak için ülkelerini terk etmek zorunda kalanlar için kullanılmıştır. Bu tür diasporalara İngiltere'nin sömürgesi oldukları dönemlerde Hindistanlıları, Fransa'da inşaat işçisi olarak çalışan Kuzey Afrikalıları, Amerika'da demir yollarında çalışan Çinlileri ve Hawai'deki şeker kamışı tarlalarında çalışan Japonları örnek olarak göstermektedirler. Bu tür diasporaların oluşmasında 19. Yüzyılda meydana gelen işçi göçleri etkili olmuştur. Bu işçilerin çalıştırıldığı işlere baktığımızda genellikle ülke vatandaşlarının yapmadıkları, daha çok fiziki güç gerektiren ve İngilizce de "3D" [kirli, tehlikeli ve zor (dirty, dangerous and difficult)] olarak adlandırılan işler olduğu gözükmektedir. Dolayısıyla bu grupların bir kısmı yaşadıkları kötü koşullar ve olaylar nedeniyle mağdur diaspora türünde de sayılmaktadırlar (Cohen, 1997: 5).

2) *Ticaret Diasporası*: Ticaret Diasporası uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. İlk örnekleri arasında Venedikli tacirler, Lübnanlılar ve Çinli Tüccarlar yer almaktadır. Tüccarlar bir şehre giderek oranın dilini öğrenirler, müşterilerle ve iş yapabilecekleri insanlarla tanışır ve daha sonra da bu şehirlerde ticaret yaparlardı ve bu şehirlerde

yaşarlardı (Bergsten ve Choi, 2003: 10). Bu grupların ticaret bağı ile oluşturdukları birlik ticaret diasporası olarak adlandırılmaktadır.

3) *Mağdur Diasporası*: Mağdur ya da mülteci diasporasında en önemli özellik zor kullanılarak insanların anavatanlarından göçe zorlanmalarıdır. Bu tarz diasporalar için akla ilk gelen örnek Yahudilerdir. Ancak Yahudiler dışında köle ticareti nedeniyle anavatanlarından koparılan Afrikalılar, 19. yüzyılın ortalarında meydana gelen kıtlık sonucunda ülkelerini terk eden İrlandalılar, tehcir nedeniyle sürgüne gönderilen Ermeniler ve İngilizlerin bölgeden ayrılması ile İsrail askerlerinin bölgeye hâkim olması sonucunda ülkelerini terk etmek zorunda kalan Filistinliler de bu kategorinin içerisinde yer almaktadırlar (Bergsten ve Choi, 2003: 12).

4) *Sömürge Diasporası*: Avrupa'nın güçlü devletlerinin daha fazla büyümek için oluşturdukları kolonileri içerisinde bulunan kendi vatandaşları sömürge diasporası adı verilen diasporaları oluşturmuşlardır. Britanya, Hollanda, Almanya, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler dünyanın birçok yerinde bu tür diasporalara sahiptirler. Ancak bazı sosyologlar bu gruplar için "diaspora" kavramını kullanmanın doğru olmadığını çünkü asıl göç eden jenerasyonun çok uzun yıllar önceye dayandığını ve şu an ki jenerasyonun anavatanla hemen hemen hiçbir bağının kalmadığını, dolayısıyla bu kavramın kullanılamayacağını ileri sürerler (Bergsten ve Choi, 200: 11).

Bazı diasporalar zaman içerisinde değişiklikler geçirerek gözden kaybolmaktadırlar. Birçok sömürge diasporası zaman içerisinde farklı bir kimlik kazanarak anavatanla olan bağlarını kaybetmiştir. Bazı diasporalar ise anavatanla olan bağlarını kaybetmemelerine rağmen ikinci ve daha sonra gelen nesillere anavatanın kültürünü aktarmakta zorlanmaktadırlar. Örneğin; Çin diasporası yeni nesillere kendi kültürünü aktarabilmek ve ana dilini öğretebilmek için buldukları bölgelerde çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Bergsten ve Choi, 2003: 12). Bazı diasporalar ise zaman içerisinde insanların anavatanlarına dönmesi sonucunda diaspora özelliğini kaybetmişlerdir. Örneğin; Japon diasporası üyesi birçok Japon, Amerika'nın Hawai'yi topraklarına katması sonucunda işlerini bırakarak anavatanına geri dönmüştür. Dahası Latin Amerika'da ve Amerika'nın batı kıyılarında yaşayan birçok Japon etnik kimliğini kaybetmiştir. Birçok

ikinci ve üçüncü nesil Japon ana dili olan Japonca'yı konuşamamaktadır (Bergsten ve Choi, 2003: 10).

Tablo 3: Diaspora Türleri

Tür	Örnek
İşçi ya da Hizmet	Hindistanlılar, Çinliler, Japonlar, Türkler
Ticaret	Vietnamlılar, Lübnanlılar, Çinliler
Mağdur ya da mülteci	Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, Filistinliler, İrlandalılar
İmparatorluk ya da Sömürge	Eski Yunan, Britanya, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa
Post Modern Diaspora	Karayipliler, Sintliler

Kaynak: Cohen, 1997: 18

Tablo 3'de görüldüğü gibi bazı ülkeler birden fazla grup içerisinde yer almaktadır. Bunun sebebi, tarih boyunca insanların farklı nedenlerden dolayı ülkelerini terk etmeleridir. Dahası, etnik grupları tam anlamıyla kategorize etmek de mümkün görünmemektedir. Örneğin; Yahudiler sadece mağdur konumunda değil, aynı zamanda ticaret kategorisinde de yer almaktadırlar. Aynı şekilde Çinliler hem işçi kategorisinde hem de ticaret kategorisinde değerlendirilirler.

2.3. Dünyada Diasporik Gelişmeler ve Diasporaların Kendi Ülkeleri Açısından Önemi

Diasporalar faaliyetlerini kişisel ya da grup olarak yapılan bağışlar, çeşitli ekonomik ve finansal kaynak transferleri, farklı politik ve sosyal alanlarda anavatan yapılan hizmetler şeklinde sürdürürler. Ayrıca başka ülkelerde bulunan diaspora örgütleri ile de devamlı iletişim halindedirler.

Diasporaların hedefleri arasında, anavatanın ekonomik anlamda kalkınmasına katkıda bulunmak, bu doğrultuda anavatan yatırımlar yapmak, anavatan ile misafir olunan

ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek, ülkeler arasındaki tarifelerin kaldırılması için lobi faaliyetleri yürütmek gibi çeşitli faaliyetler yer almaktadır.

Diasporalar, ekonomik amaçlarının yanı sıra politik amaçlara da sahiptirler. Bu doğrultuda misafir eden ülkelerin politika yapıcılarını üzerinde etki kurmaya, anavatanların çıkarlarına uygun politikalar izlemelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. ABD'deki Meksika diasporası bunun en başarılı örneklerinden birini gözler önüne sermiştir. Oluşturulan güçlü bir lobi ile ülkelere uygulanan ekonomik ambargo ve ithalat-ihracat kotalarını kaldırtmayı başarmışlardır. Yahudi örgütleri de G. Afrika'daki oluşumlarını desteklemek için ABD'nin bu ülkeye uyguladığı ekonomik boykotu kaldırması yönünde bir dizi lobi faaliyetleri yürütmüşlerdir (Sheffer, 2003: 176).

Diasporaların bir başka fonksiyonu da misafir eden ülke ile anavatan arasında gerçekleştirilecek endüstriyel ve ticari ortaklıklar ile yatırımları teşvik ederek bir nevi iki ülke arasında ara bulucu görevi üstlenmektir. Yahudi, İrlanda, Japon, Çin ve Kore diasporaları, anavatanlarının ekonomik değişimlerinde önemli rol oynamışlardır. Üstelik finansal sektörde meydana gelen gelişmelerle birlikte, diasporaların sahip oldukları bu fonksiyonları gelecekte daha da önemli bir hale gelecektir.

Bazı diasporalar, ekonomik organizasyonlarda son derece başarılı olmuşlardır. Bunların en başarılı örneği Yahudi diasporasıdır. 1980'lerin sonlarında ABD'de kurulan diaspora kuruluşu olan "The United Jewish Appeal" (UJA) İsrail'e 500 milyon dolar göndermiştir. 1990'ların başlarında ise bu rakam 250 milyon dolara gerilemesine karşın devam etmiştir. 1980'lerin sonlarında diğer ülkelerde organize olan diaspora kuruluşları ise İsrail'e yılda 300 milyon dolar transfer etmişlerdir. Ancak, 1990'lara gelindiğinde tıpkı ABD'deki kuruluşlarda olduğu gibi bir düşüş meydana gelmiştir ve transfer miktarı 120 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu azalmanın altında yatan neden ise; gerek diasporaya bağlı bulunanların ve gerekse diaspora yöneticilerinin kendi kuruluşlarına daha fazla yatırım yapmak istemeleridir. Bu tarz örgütlerin göndermiş olduğu kaynaklar anavatan için önemli bir dış kaynak olmasına karşın, anavatanların asıl dış kaynaklarını kişilere ya da ailelere gönderilen dövizler oluşturmaktadır (Van Hear, 1998: 188). Kişilerin ya da ailelerin anavatana gönderdikleri dövizler, diaspora ile anavatan arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır.

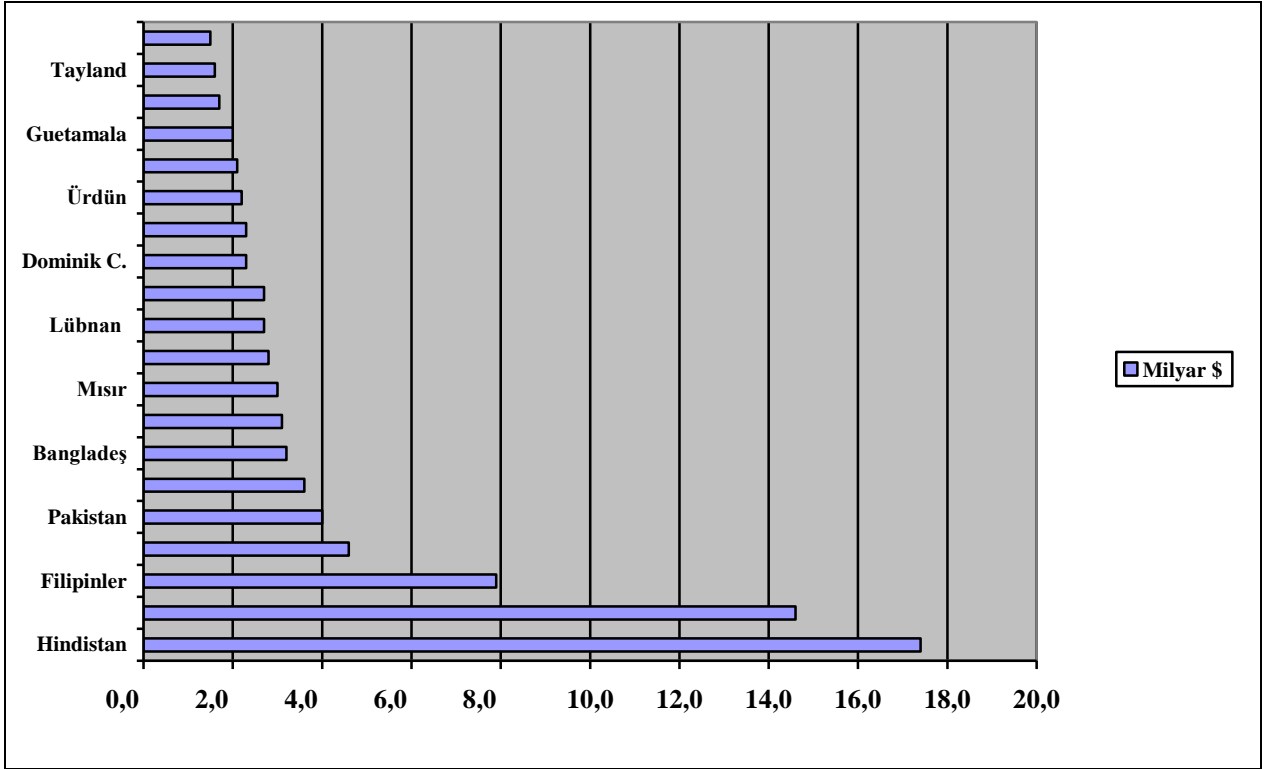
Tablo 4: Gelişmekte Olan Bölgelerde Diaspora Birikimleri

	Diaspora Miktarı (Milyon)	Diaspora Birikimleri, 2009 (Milyar Dolar)	Diaspora Birikimlerinin Bilgesel GSMH Oranı (%)
Gelişmekte Olan Ülkeler	161,5	397,5	2,4
Doğu Asya ve Pasifikler	21,7	83,9	1,3
Avrupa ve Orta Asya	43,0	72,9	2,8
Latin Amerika ve Karayipler	30,2	116,0	2,9
Orta Doğu	9,3	18,9	3,5
Kuzey Afrika	8,7	22,3	4,3
Sahra altı Afrika	21,8	30,4	3,2
Güney Asya	26,7	53,2	3,3
Düşük Gelirli Ülkeler	27,7	34,4	9,0
Orta Gelirli Ülkeler	133,8	363,1	2,3

Kaynak: World Bank, 2011: 3

Yapılan araştırmalara göre; Diasporaların 2010 yılında gelişmekte olan ülkelere yapmış oldukları toplam yatırım yaklaşık 400 milyar değerindedir. Diaspora yatırımlarının ülkelerin GSMH payına bakıldığında ise, bu yatırımların orta gelir seviyesine sahip ülkelerin GSMH'lerinin %2,3'üne, düşük gelirli ülkelerin GSMH'lerinin ise %9'una denk geldiği görülmüştür (Ratha ve Mohapatra, 2011: 1). 2009 yılında en büyük diaspora birikimi 116 milyar dolar ile Latin Amerika ve Karayip bölgelerine yapılmıştır. Bu bölgeleri, 84 milyar dolar ile Doğu Asya ve Pasifikler, 73 milyar dolar ile Avrupa ve Orta Asya ve 53 milyar dolar ile Güney Asya izlemiştir. Diaspora birikiminin en çok Latin Amerika ve Karayip'lerde olmasının en temel nedeni; Diaspora üyelerinin çoğunlukla ABD ve Batı Avrupa'da yaşıyor olmasından ve ortalama gelirlerinin diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (Ratha ve Mohapatra, 2011: 3).

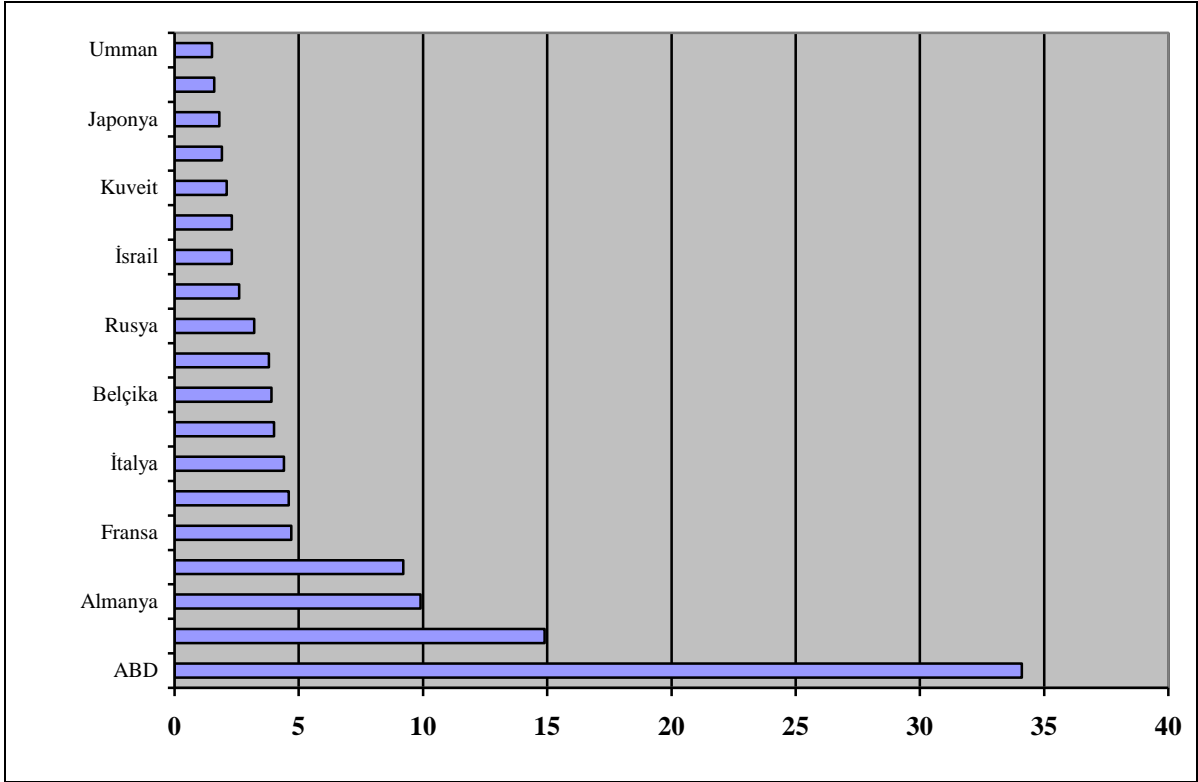
Grafik 1: İşçi Dövizlerinden Yararlanan En Büyük 20 Gelişmekte olan Ülke (2003)

Kaynak: World Bank, 2005: 24

Grafik 1’de görüldüğü gibi Hindistan, Meksika, Çin, Brezilya gibi son yıllarda ekonomik anlamda isimleri sıkça duyulan gelişmekte olan ülkeler, yurt dışında yaşayan vatandaşlar büyük destek görmektedirler. Bu devletlerin ekonomik gelişmelerinde iç dinamiklerin etkisi kadar dış dinamiklerin (diaspora transferleri ve işçi dövizleri) de büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. İşçi dövizlerine diasporaların yapmış oldukları transferler ve yatırımlar da eklenince, bu ülkelerin son yıllarda yakalamış oldukları yüksek büyüme rakamlarının nedeni daha net anlaşılmaktadır.

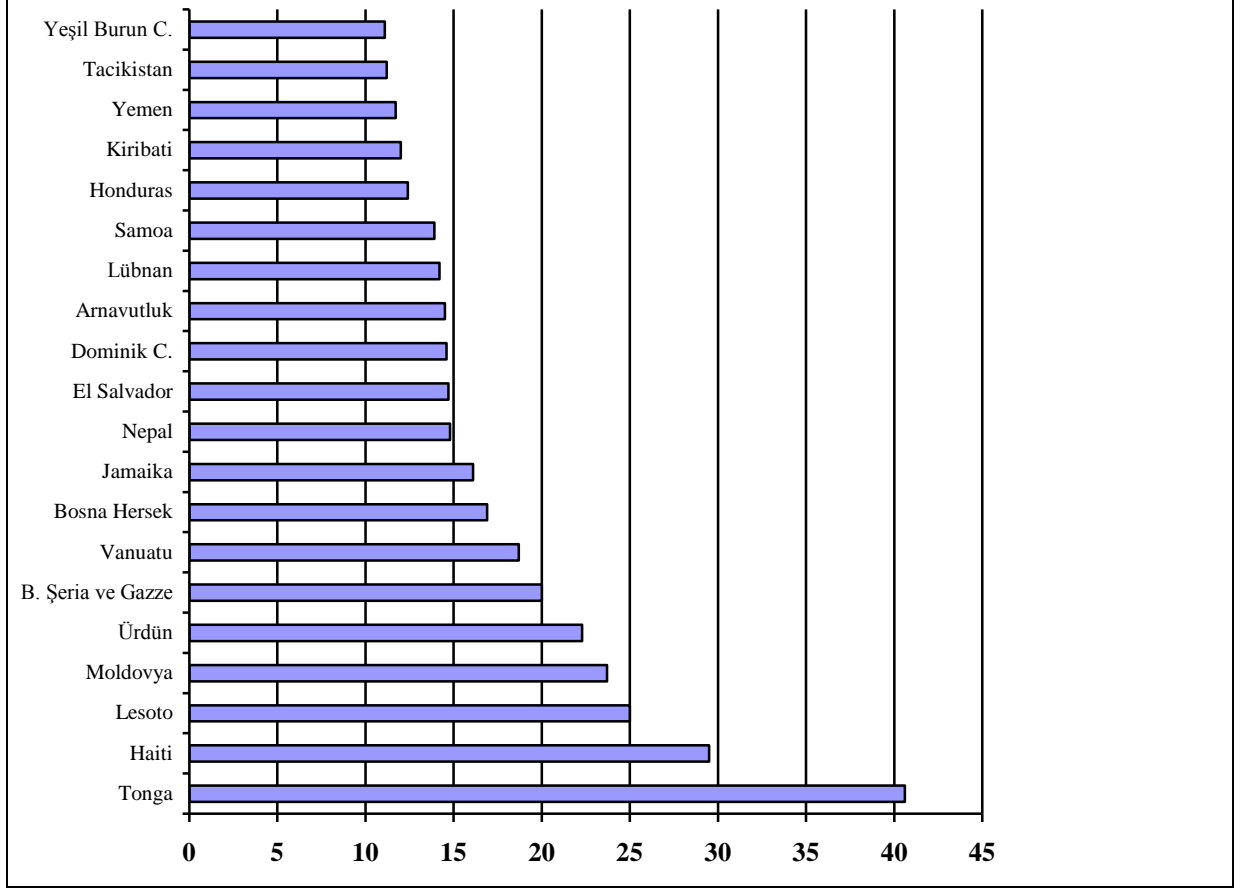
Grafik 2: Dışarıya İşçi Dövizini Sağlayan Başlıca Ülkeler (2003)

Kaynak: World Bank, 2005: 25

Grafik 2’de ise işçi dövizlerinin kaynak ülkeleri yer almaktadır. Grafikte de görüldüğü gibi, ilk sıralarda ABD, Almanya, Fransa gibi sanayi devi ülkelerin yanı sıra, S. Arabistan, Rusya gibi hammadde zengini ülkeler yer almaktadır. Özellikle hammadde zengini ülkeler, ihtiyaç duydukları alt yapıyı inşa etmek için yurt dışından gelen işçileri kullanmaktadırlar. İşçi dövizleri, diasporalar ile anavatan arasında önemli bir rol oynadığı daha önce belirtilmiştir. Dahası işçi dövizleri, kimi ülkelerin GSMH’lerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar.

Grafik 3: GSMH’de İşçi Dövizlerinin Payı En Yüksek Olan 20 Gelişmekte Olan Ülke (2003)

Kaynak: Word Bank, 2005: 25

Grafik 3’te görüldüğü gibi Afrika kıtasında yer alan ve nüfusu yaklaşık 5,7 milyon olan Tonga Cumhuriyeti’nin GSMH’ sının %41’ine yakını işçi dövizleri tarafından oluşturulmaktadır. Tonga’yı %29,5’lik oranı ile Amerika kıtasında 10 milyon nüfusa sahip bir ada devleti olan Haiti izlemektedir. Haiti’nin GSMH’sı yaklaşık 13 milyar dolardır. Bu iki ülkeyi ise, %25 ile Lesoto, %23,7 ile Moldova ve %22,3 ile Ürdün gibi ülkeler izlemektedir.

İşçi dövizleri, diasporaların anavatanlarına sağladıkları önemli bir dış kaynaktır. Ancak bu kaynak bir ülkenin kalkınmasını tek başına sürdürebilecek güce sahip değildir.

Kalkınmanın sürdürülebilmesi için, bu kaynağın yanı sıra, portföy yatırımlarına ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerek portföy yatırımları ile gerekse doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile anavatanlarını ekonomik anlamda destekleyen ve anavatanın kalkınmasına katkı sağlayan bir çok diaspora söz konusudur. Aşağıda, gelişmekte olan ülkelerini çeşitli yatırımlarla destekleyen diasporalardan, örneklere yer verilecektir.

2.3.1. Yahudi Diasporası

Birçok tarihçi gerçek anlamıyla diaspora tanımını hak eden tek halkın Yahudiler olduğuna inanırlar. M.Ö. 721 yılında İsrail Krallığı'nın ve Samarya'nın Asurlularca yıkılmasıyla Yahudiler için kullanılmaya başlanan diaspora kavramı; M.Ö. 596'da, Babil Kralı II. Nabukadnezar'ın Yahuda'yı ve Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra Yahudi tarihi ile ilgili bir kavram olarak algılanmaya başlanmıştır. Yahudiler için diaspora kavramının temel anlamı, Yahudilerin M.Ö. 586 yılında "Babil Sürgünü" sonucu dağıtılmalarını ifade etmektedir. Yahudilerin Filistin'den çıkarılmasına dayanır (Boyacıoğlu, 2006). M.S. 70 yılında Kudüs'ün yıkılması birçok Yahudi'nin sürgünde yaşamasına neden olmuştur. Birçok Yahudi de Babil egemenliğindeki bölgelerde yaşamak zorunda kalmıştır.

Sürgüne giden Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Amerika'ya göç etmeleriyle bu bölgelerde de Yahudi Diasporası'nın oluşmasına yol açılmıştır. Yunan ve Yahudi Diasporası kavramları karşılaştırıldığında aralarında temel bir fark dikkati çekmektedir. O da Yahudi Diasporası'nın zorla dağıtılma ve baskı sonucu oluşması nedeniyle kavramın yaşanan olumsuzlukları ifade ediyor olmasıdır. Bu dönemden sonra "diaspora" kavramı olumsuz çağrışımlar yapmak için kullanılmıştır (http://www.kafder.org.tr/bilgibelge.php?yazi_id=278).

Yahudiler bu dönemden itibaren anavatanları olarak gördükleri ve benliklerinde oraya dönme arzusu taşıdıkları topraklardan zorla çıkarılmışlardır. Dolayısıyla, Yahudi Diasporası mağdur diasporası grubunun en önemli örneği konumundadır. Diaspora kavramına olumsuz bir anlam yüklenmesine neden olan bu topluluk, amaçlarına olan bağlılıkları ve kararlılıkları sayesinde dünya tarihine önemli etkiler yapmışlardır. Birçok

gelişmiş ülkede kurdukları güçlü lobilerle ve sahip oldukları sermaye birikimleri ile gerek dünya siyasetinde ve gerekse dünya ekonomisinde söz sahibi olmuşlardır. Ayrıca bu güçlü topluluk, 1948 yılında anavatanları olarak kabul ettikleri ve Arz-ı mev'ut (vadedilmiş topraklar) dedikleri başta Kudüs'ü ve birçok kutsal toprakları içine alan bölgede İsrail devletinin kurulmasını sağlamışlardır.

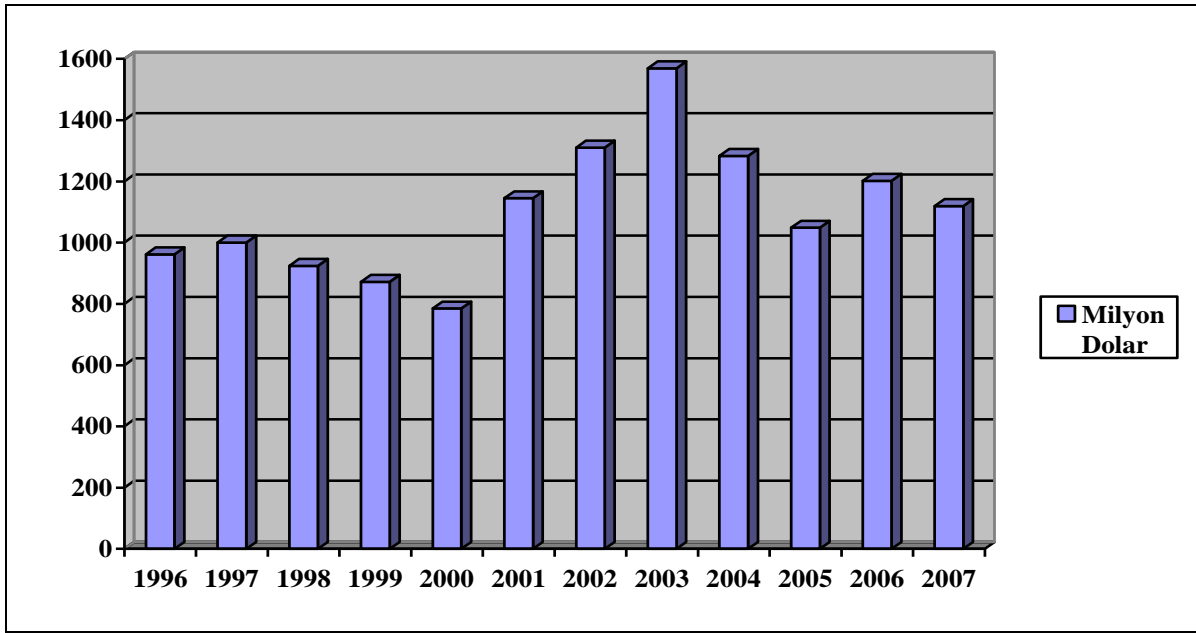
İsrail devleti kurulduktan sonra da diasporanın bu ülkeye gerek siyasi ve sosyal ve gerekse ekonomik ve teknolojik anlamda yardımları artarak devam etmiştir. Yahudi diasporası buldukları ülkelerde oluşturdukları lobilerle kendi devletleri yararına çalışmaktadırlar. Ayrıca diaspora üyesi birçok yatırımcı, ülke ekonomisinin gelişmesine yapmış oldukları yatırımlar ve bağışlarla doğrudan katkı sağlamışlardır.

İsrail Devleti, sahip olduğu bu potansiyel dış kaynağı ülke ekonomisinin gelişmesinde başarı ile kullanan ülkelerin başında gelmektedir. Ülkeye yapılan bağışların yanı sıra, ülkenin ekonomik gelişme politikasında önemli bir yere sahip olan ve hedef kitle olarak diasporanın belirlendiği yeni nesil finansman araçları olarak değerlendirilen diaspora tahvilleri de büyük bir dış kaynak oluşturmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkenin yeni yeni başvurduğu bu finansal aracı, İsrail çok uzun zamandır kullanmaktadır.

İsrail, 1951 yılında Yahudi Diasporası üzerinden döviz rezervlerini artırmak amacıyla "Development Corporation for Israel" adı altında bir şirket kurmuştur. Kurulan bu şirket üzerinden piyasaya 25 milyar dolarlık diaspora tahvili sürülmüştür (Ketkar ve Ratha, 2007: 3). İsrail dışında diaspora tahvillerini kullanan bir başka ülke Hindistan'dır. Ancak ülkelerin bu tahvilleri kullanma şekilleri birbirinden oldukça farklıdır. İsrail bu tahvilleri sürekli kullanabileceği finansal bir araç olarak görmektedir. Ayrıca hedef kitle olarak diaspora üyeleri düşünülmesine karşın, tahvillerin satışı diaspora üyeleri ile sınırlanmamıştır. Amaç ve arz edilen kitle arasındaki farkın yanı sıra, çıkarılan tahvillerin teknik özellikleri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İsrail'in çıkarmış olduğu tahviller sabit ve değişken faiz seçeneklerine sahip esnek bir finansman aracıdır. Bu tahvillere vade sonunda toplu ödeme yapılmaktadır. Ayrıca çıkarılan tahvillerin vadeleri 1-20 yıl arasında değişmektedir.

Bu finansal aracı, ülkesi adına ilk kullanan kişi, ülkenin ilk başbakanı olan David Ben-Gurion'dur. Yahudi Diasporası'nın yoğun olarak yaşadığı, ABD'de satışa sunduğu tahviller büyük bir talep görmüş ve kısa sürede 52,6 milyon dolar değerinde tahvil satışı yapılmıştır. O yıldan itibaren sürekli kullanılan bu finansal araç 2005 yılında 31,4 milyar dolar olan ülkenin dış borç stokunun %32'sini karşılamıştır (Ketkar ve Ratha, 2007: 6).

Grafik 4: İsrail'in Toplam Tahvil Satışı (1996-2007)

Kaynak: Bank of Israel'den aktaran Ketkar, 2006: 6

İsrail'in bu tahvilleri önemli bir dış kaynak haline getirmesinde dönemin şartlarına göre ihraç edilen tahvillerde yapılan değişikliklerin etkisi vardır. Tahviller, çıkarıldığı ilk yıldan 1970'li yılların başına kadar, 10-15 yıl vade ile ve sabit faiz oranı ile piyasaya sürülmüştür. 1970'lerin ortasından itibaren hedef kitle olarak ABD'deki küçük bankalar ve finansal şirketler belirlenmiş ve bu doğrultuda 10, 7 ve 5 yıllık vadeli ve minimum 150,000\$, 250,000\$, 1.000.000\$ değerindeki kâğıtlar ana faiz oranından piyasaya sürülmüştür. Daha sonra şirket politika değiştirerek, tekrar diaspora topluluğunu hedef kitle olarak belirlemiştir. Şirket 1980 ile 1999 yılları arasında değişken faiz oranından tahviller de satmıştır. 1980 yılında minimum 25,000\$ tutarında ve değişken faiz oranında piyasaya sürülmeye başlanan tahvillerin, 1986 yılında minimum tutarı 5,000\$ düşürülmüştür.

Değişken faiz oranı ile çıkarılan bu tahvillerin faiz oranları, ana faiz oranı üzerinden hesaplanırken, vadeleri ise 10-12 yıl arasında değişmektedir. 2003 yılında şirket 1,6 milyar dolar tahvil satışı gerçekleştirmiştir. Bu tahviller içerisinde sabit faiz oranlı tahvillerin payı % 89,5, değişken faiz oranlı tahvillerin payı % 2,9 ve banka ve şirketlere satılan kâğıtların payı ise % 7,6'dır (Ketkar ve Ratha, 2009: 62).

Tablo 5: İsrail'in Tahvil Teklifleri

Tahvil Türü	Tarih	Vade(yıl)	Minimum Tutar(\$)	Temel Oran
Sabit Faiz Oranlı	1951-1980	10-15	-	4.0
Sabit Faiz Oranlı	1990	10	-	Piyasa Oranı
Sabit Faiz Oranlı	1993	10	25.000	Piyasa Oranı, 6 aylık
Sabit Faiz Oranlı	1993	10	6.000	Piyasa Oranı, İştirak
Sabit Faiz Oranlı	1998	5-10	25.000	Piyasa Oranı, 6 aylık
Kâğıtlar	1970'lerin Ortası	10	150.000	Ana Faiz Oranı
		7	250.000	
		5	1.000.000	
Değişken Faiz Oranlı	1980-1992	10-12	25.000, 5.000	Ana Faiz Oranı
Değişken Faiz Oranlı	1993-1999	10	5.000	Ana Faiz Oranı
Değişken Faiz Oranlı	1999'dan Bugüne	10	-	Libor Oranı

Kaynak: Bank of Israel'den aktaran Ketkar, 2006: 7

İsrail, diaspora üyesi Yahudi'lere satılan tahvillerden elde ettiği gelirleri konut yapımı, deniz suyunun artırılması ve iletişim altyapısı gibi kamu sektörünün temel projelerini finanse etmekte kullanmaktadır. Ülkenin finans bakanlığı, borçlanma hedefleri

doğrultusunda düzenli olarak faiz oranlarını ayarlamakta ve değişik şekillerde piyasaya sürülen tahvillerle ilgili düzenlemeler yapmaktadır.

Development Corporation for Israel'in çıkarmış olduğu sabit faizli tahviller 10 yıllık ABD Hazine Bonosu ile karşılaştırıldığında, bu tahvillerde diaspora üyelerine yönelik büyük ıskontoların yapıldığı görülmektedir. 1951'den 1989'a kadar piyasaya sürülen sabit faiz oranlı tahviller ortalama % 4 faiz oranına sahipken, 10 yıllık ABD Hazine Bonosu sadece 1951-1958 dönemi arasında % 4'ten düşüktür. Bu tarihten sonra faiz oranları % 4'ten yüksek olmuştur. 1980'lerde % 4 ıskontolu tahvillerin satışı ve ABD Hazine Bonosu'nun faiz oranlarının artışı yükselmeye devam ederken, değişken faiz oranlı borçları karşılamaya yönelik sabit faiz oranlı tahvil talebi azalmıştır (Ketkar ve Ratha, 2009: 64). ABD'de faiz oranlarının hız düşmeye başladığı 2002 yılından itibaren, yatırımcıların sabit faiz oranlı diaspora tahvillerine olan ilgileri yeniden artmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda tahvil faiz oranlarında yapılan ve yurtseverlik esasına dayanan ıskontonun derecesi düşürülmüş ve sabit oranlı diaspora tahvillerinin faiz oranları 10 yıllık ABD Hazine Bonosu'nun üzerine çıkmıştır (Ketkar ve Ratha, 2007: 8). İskonto oranının düşülmesinde Finans Bakanlığı'nın kalkınmada alternatif yabancı finans kaynağı olarak gördüğü ABD tarafından garanti edilen ciro edilebilir senetler, garanti edilmeyen ciro edilebilir senetler ve banka kredilerinin etkisi vardır. İkincil piyasalarda işlem gören bu araçlar İsrail'e alternatif yollar sunmaktadır. Bu yüzden, diaspora tahvillerine uygulanan faiz oranları alternatif finansal araçlar ile rekabet edebilecek seviyede olması gerekir (Rehavi ve Asher, 2004: 11).

Bu diaspora tahvillerini 60 yılı aşkın bir süredir kullanan İsrail Devleti'nin bu düzenli yabancı finans kaynağını piyasa fiyatını düşüren bir döviz kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yıllar boyunca, devlet diaspora yatırımcılarını büyüme hedefini gerçekleştirmede kullanılabilecek bir araç olarak görmüştür. Bu tahvillerin fiyatları da hedef olarak belirlenen yatırımcı topluluğun doğasına göre değişiklik göstermektedir. İlk yıllarda şirket, tahvilleri, soykırımla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan diaspora üyelerine satmaktaydı ve bu yüzden diaspora tahvillerini satın almak isteyenlere piyasa fiyatı üzerinden büyük ıskontolar uygulanmaktaydı. Ancak zaman ilerledikçe ve eski neslin yerini yeni jenerasyonlar almaya başladıkça, finansal kazanımlar odaklanılmaya

başlanmıştır. Bu yüzden son yıllarda diaspora tahvilleri piyasa fiyatından satılmaya başlanmıştır.

İsrail'in diaspora tahvilleri hiçbir ticari veya yatırım bankasında ya da hiçbir broker tarafından pazarlanmamaktadır. Development Corporation for Israel şirketi ve finansal temsilci olarak hizmet veren Bank of New York tarafından doğrudan satılmaktadır. Ayrıca Development Corporation for Israel şirketinde ABD'nin çeşitli bölgelerinde bulunan ülkenin önemli Yahudi toplulukları ile yakın ilişkilere sahip, yatırımcıların profilini ve tercihlerini analiz etmekle görevli 200 çalışan bulunmaktadır. Bu çalışanlar, diaspora yatırımcıları ile bağ kurarak asıl amaçları doğrultusunda tahvil satmak üzere Yahudi toplulukları için çeşitli organizasyonlar düzenlemektedirler.

2.3.2. Çin Diasporası

Çin, sahip olduğu doğal kaynaklar ve beşeri sermaye ile 21. yüzyılın önemli politik ve ekonomik aktörlerinden birisi haline gelmiştir. Ülke, topraklarında çağın gereksinim duyduğu doğal kaynakların bol bulunmasının yanı sıra, sahip olduğu 1,3 milyonluk nüfus ile de dünyanın işçi maliyetleri en düşük ülkelerinden birisidir. Sahip olunan bütün bu artı özellikler, dünyanın en yüksek ve düzenli büyüme oranlarını beraberinde getirmiştir. Bütün dünyayı etkisi altına alan küresel krizin hafiflemeye başladığı 2010 yılında % 10,3 büyüme oranıyla dünya ekonomisinin yükünü üstlenen Çin'in, kriz dönemini de diğer ülkeler ile kıyaslandığında minimum zararla atlattığı söylenebilir.

Çin'in bu yükselişinin perde arkasında 1978 yılının sonunda politik hayatta yaşanan değişim ve bu değişimin ekonomik uzantıları yer almaktadır. Yaşanan ekonomik reformla birlikte, ülke sahip olduğu kaynakları küresel dünyanın erişimine sunmuştur ([http://www6.cityu.edu.hk/searc/CSEA_Workshop/CSEA_Workshop/PAPERS/September_Symposium/JosephCheng\(Eng_rev\).pdf](http://www6.cityu.edu.hk/searc/CSEA_Workshop/CSEA_Workshop/PAPERS/September_Symposium/JosephCheng(Eng_rev).pdf)). 1978-1993 yılları arasında, ülke yıllık ortalama %9.3 büyümüş oranı ile dünyada en hızlı büyüme oranına sahip ülke unvanını elde etmiştir (Shangquan: 1995: 17). Ancak, ülke asıl büyümeyi 1993 yılından sonra yaşamış ve yıllık ortalama %12 oranında büyümüştür. Ayrıca ülke, 1990'lı yılların ortalarından itibaren dünyanın en büyük ticaret yapan ülkelerinden birisi haline gelmiştir (Lardy, 1995: 1065). Çin, 1997 yılında ithalatta ve ihracatta toplam 325,1 milyar dolarlık bir değer elde ederek

dünyanın en çok ticaret yapan onuncu ülkesi olmuştur (Lardy, 1995: 1065). 2010 yılına gelindiğinde de yaklaşık 3 trilyon dolarlık ticaret hacmi ile dünyada en çok ticaret yapan ikinci ülke konumuna gelmiştir.

Bu hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme yabancı yatırımı da etkilemiştir. 1979 yılında 2.74 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1995 yılına gelindiğinde 37.52 milyar dolara yükselmiştir (Lee, 1997: 40). 1997 yılına gelindiğinde ise Çin toplam 64,0 milyar dolar yabancı sermaye yatırımı ile dünyanın ikinci en büyük yabancı sermaye çeken ülkesi konumuna gelmiştir (Ribao, 1998: 2). 2010 yılına bakıldığında ise Çin'e 105,7 milyar dolar değerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Çin, küresel krize rağmen önemli bir dış kaynağa sahiptir. Bütün bu verilere dayanarak, Çin'in ekonomik başarısının arkasında, dış ticarete ve yabancı yatırıma dayanan büyüme stratejisinin önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

Bu stratejinin bu kadar başarılı olmasında farklı ülkelerde yaşayan, ekonomik durumları birbirlerinden farklı olan, farklı kültürlerle etkileşim içerisine girmiş, ancak Çin ortak paydasında buluşmuş bir Çin Diasporası'nın önemli bir etkisi vardır. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan ülke olarak, emek yoğun üretimde ciddi bir maliyet avantajı sağlayan Çin, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan yaklaşık 55 milyon Çin kökenli nüfus ile de büyük bir dış kaynak potansiyeline sahiptir.

Çin Diaspora'sı geçmişi çok eski yıllara dayanan ancak, 1960'lı yılların başından itibaren gücü ve etkisi artan bir topluluktur. 1963 yılında yaklaşık 17 milyon olan diaspora nüfusu, 1997 yılında yaklaşık 34 milyon kişiye ulaşmıştır. 2009 yılında ise Çin Diaspora'sının nüfusu 55 milyonu bulmuştur.

Tablo 6: Çin Diasporasının Nüfusu ve Dağılımı

Bin Kişi						
Yıl	Asya	Amerika	Avrupa	Okyanusya	Afrika	Toplam
1960	14.152	301	14	74	40	14.581
1961	14.880	406	16	42	41	15.385
1962	15.804	444	20	48	43	16.359
1963	16.316	450	34	49	48	16.897
1964	16.850	446	34	51	48	17.429
1965	16.981	450	34	51	47	17.563
1966	17.098	488	54	49	47	17.736
1967	17.422	539	62	45	50	18.118
1968	17.573	552	62	61	50	18.298
1969	18.008	603	68	64	57	18.800
1970	18.343	711	112	69	59	19.294
1971	18.880	711	112	69	62	19.834
1972	19.238	749	117	69	62	20.235
1973	19.999	790	141	69	64	21.063
1974	20.385	795	152	69	66	21.467
1975	20.759	926	197	75	68	22.025
1976	21.139	1.075	233	75	66	22.588
1977	21.558	1.221	279	77	68	23.203
1978	22.067	1.497	322	77	74	24.037
1979	22.250	1.517	524	108	74	24.473
1980	22.391	1.558	525	105	75	24.654
1981	23.202	1.613	544	148	77	25.584
1982	23.631	1.663	551	168	79	26.092
1983	23.665	1.705	567	179	80	26.196
1984	25.023	1.903	581	202	74	27.783
1985	25.300	1.955	583	214	72	28.124
1986	25.799	2.044	585	214	73	28.715
1987	26.226	2.167	532	326	74	29.325
1988	27.161	2.182	552	331	90	30.316
1989	27.894	2.241	567	340	92	31.134
1990	27.664	2.663	589	356	99	31.371
1991	29.484	3.356	559	392	84	33.875

Tablo 6 (Devam)

Bin Kişi						
Yıl	Asya	Amerika	Avrupa	Okyanusya	Afrika	Toplam
1992	30.635	3.731	646	404	94	35.510
1993	31.054	3.802	757	407	108	36.128
1994	31.752	3.976	869	432	115	37.144
1995	32.911	4.261	886	487	119	38.664
1996	32.984	4.542	899	498	119	39.042
1997	26.912	4.730	938	535	123	33.238
1998	27.071	5.020	945	564	126	33.726
1999	26.788	6.013	968	605	132	34.506
2000	27.363	5.959	955	631	137	35.045
2001	27.821	6.124	973	745	137	35.800
2002	28.352	6.501	983	742	144	36.722
2003	28.985	6.615	987	764	154	37.505
2004	29.344	6.807	1.003	775	154	38.083
2005	29.437	6.970	1.022	797	155	38.381
2006	29.803	6.931	1.039	866	155	38.794
2007	29.561	7.157	1.144	868	219	38.948
2008	29.589	7.183	1.189	910	217	39.089
2009	29.747	7.287	1.259	932	238	39.463
2010	29.815	7.255	1.317	945	236	39.568

Açıklama: Tablodaki veriler 1997'den itibaren Hong Kong'daki ve 1999'dan itibaren de Makau'da yaşayan Çinlileri içermemektedir.

Kaynak: <http://www.ocac.gov.tw>

Tablo 6'da görüldüğü gibi, diaspora üyelerinin büyük bir çoğunlu Asya'da yaşamaktadır. Ancak, 1963 yılında %99,6 olan bu oran, 1997 yılında %77,7'lere gerilemiştir (Laurence ve diğerleri, 2003: 19). 2010 yılına gelindiğinde ise, Çin Diasporası'nın %75,3'ü Asya bölgesinde yaşamaktadır. Asya'dan sonra Çin Diasporası'nın en yoğun olduğu bölge Amerika'dır. Amerika'da yaklaşık 7 milyon Çinli ve Çin kökenli insan yaşamaktadır.

Asya’da yaşan bu büyük Çinli topluluk, özellikle Çin’in dış dünya açıldığı reform hareketlerinden sonra ÷lkeye büyük dış kaynak sağlamışlardır. Özellikle Guangdong Bölgesi Diaspora yatırımcıları için karlı bir yatırım bölgesi olmuştur ([http://www6.cityu.edu.hk/searc/CSEA_Workshop/CSEA_Workshop/PAPERS/September_Symposium/JosephCheng\(Eng_rev\).pdf](http://www6.cityu.edu.hk/searc/CSEA_Workshop/CSEA_Workshop/PAPERS/September_Symposium/JosephCheng(Eng_rev).pdf)). Bu bölgeye yatırım yapan toplam 80.000’den fazla yabancı yatırımcının yaklaşık üçte birini Çin Diasporası’nın üyeleri oluşturmaktadır(<http://gocn.southcn.com/tzcy/cybd/200407200046.htm>).

Tıpkı Guangdong Bölgesi gibi, Fujian Bölgesi de diaspora üyelerinin yoğun olarak yatırım yaptığı bölgelerden birisidir. Ancak, bu bölgeye yatırım yapan diaspora üyelerinin çoğu bu bölge orijinlidir. 1997 yılında, Fujian yerel yönetiminin yaptırmış olduğu bir araştırmaya göre, Çin Diasporası’nın üyeleri arasında yaklaşık 11 milyon Fujian orijinli nüfus yer almaktadır. Ve bu nüfus, ÷lkenin dış dünyaya açılmasıyla birlikte bölgeye ve ÷lkeye önemli katkılar sağlamışlardır. Yapılan araştırmalar Fujian orijinli yatırımcıların ÷lkeye yaklaşık 30 milyar dolar değerinde yatırım yaptıklarını ve çeşitli ortaklıklar kurduklarını ortaya koymuştur. Bu yatırımların yanı sıra, eğitim, sağlık sektörü, köprü ve yol yapımı, kültürel ve fiziksel eğitim programları için 9,6 milyar yuan değerinde bağış yapmışlardır (Ribao, 2004: 5).

2003 yılında Çin’e yatırımları teşvik etmek için Donggua’da organize edilen “ Second World Conference of Overseas Guangdong Associations” adında bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansın akabinde tamamı yabancı yatırımları kapsayan ve toplam değeri yaklaşık 80.382 milyon doları bulan 29 proje imzalanmıştır. Bu projeler arasında değerleri toplamı 35.771 milyon dolar olan mekanik ve elektrikli ürünlerle ilgili 12 proje ve yatırım değerleri toplam 14.646 milyon dolar olan 3 yüksek teknoloji projesi yer almaktadır (<http://gocn.southcn.com/tzcy/mxqq/200306140127.htm>).

Çin, ÷lkede gerçekeştirilen ekonomik reformun ardından, yabancı yatırımcıları ÷lkeye çekmek için bir dizi önlemler almıştır. Bu önlemlerin başında Hong Kong, Macao ve Tayvan gibi diaspora üyelerinin yoğun bir şekilde yaşadığı ÷lkelere yakın bölgeleri kapsayan ve özel kanun ve düzenlemelerle yabancı yatırımcının ilgisini çekecek özel ekonomik alanlar oluşturmak gelmiştir (Smart ve Hsu, 2004: 546). Ayrıca bu bölgelere diaspora üyelerinin yatırımlarını çekmek için, 1983 yılında kabul edilen bir kanun ile

yatırım yapmak isteyen üyelere özel imtiyazlar sağlanmıştır (Barabantseva, 2005: 12). Alınan bu önlemlerin etkinliği, 1979-1999 yılları arasında ülkeye yapılan toplam 307.6 milyar dolar değerinde yabancı sermaye yatırımının yaklaşık yarısına denk gelen 154.8 milyar dolarlık kısmının Hong Kong'dan yapılması ile anlaşılmaktadır. Dahası, yapılan bütün bu yabancı yatırımların %76.79'u Asya ülkelerinden gelmiştir. Amerika'nın ve Avrupa'nın payı ise %9 ve %7 seviyesinde kalmıştır (Smart ve Hsu, 2004: 548). Ülke 2000 yılında topladığı 40 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımı ile dünyanın en çok yabancı sermaye yatırımı çeken ikinci ülkesi konumuna gelmiştir ve yapılan araştırmalar bu yatırımların %70'inin Çin Diasporası kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur (<http://info.worldbank.org/etools/docs/library/152385/richarddavone.pdf>).

Tablo 7. Çin'e En Çok Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapılan 10 Ülke

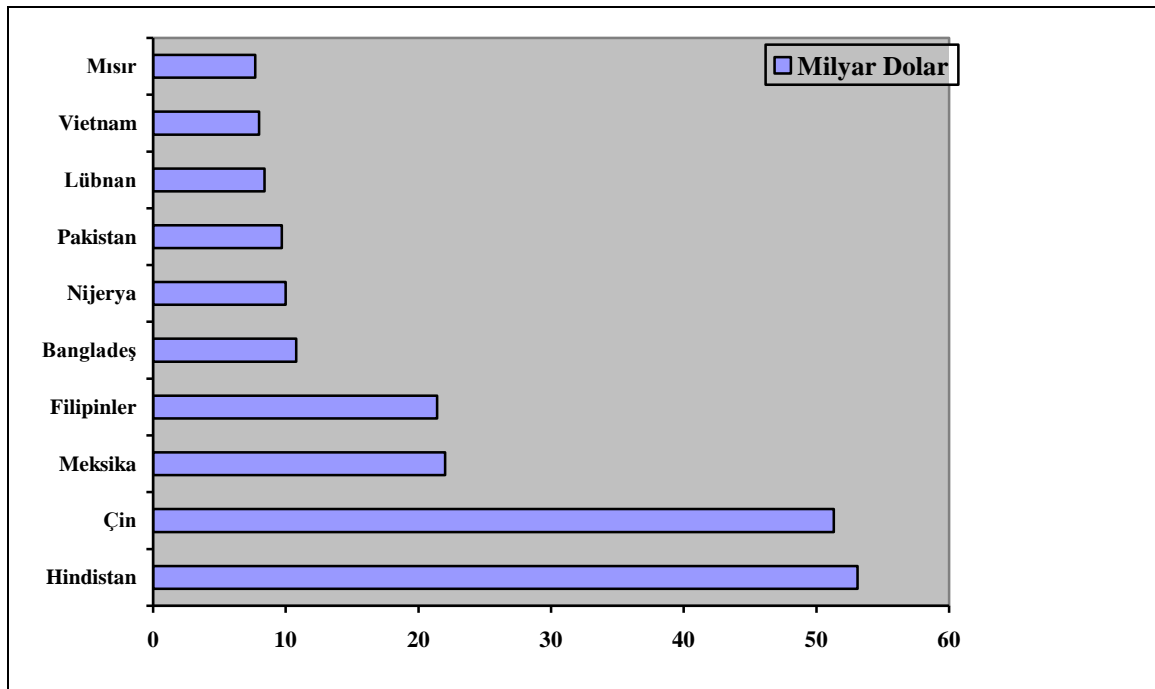
Ülke/Bölge	2008 Yılı Toplam Yatırım(Milyar\$)	2009 Yılı Toplam Yatırım(Milyar\$)	Büyüme Oranı(%)
Hong Kong	41.0	54.0	31.6
Tayvan	1.9	6.6	245.7
Japonya	3.7	4.1	12.7
Singapur	4.4	3.9	-12.4
ABD	2.9	3.6	21.5
G. Kore	3.1	2.7	-13.8
Birleşik Krallık	0.9	1.5	60.7
Almanya	0.9	1.2	36.3
Macao	0.6	1.0	71.9
Kanada	0.5	1.0	76.5

Kaynak: <https://www.uschina.org/statistics>

Tablo 7'de kriz yıllarında Çin'e doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan ülkeler görülmektedir. Dünyanın ekonomik krizle boğuştuğu yıllarda dahi Çin Diasporası'nın yoğun olarak yaşadığı ülkelerden Çin'e doğrudan yabancı sermaye yatırımı devam etmiştir. Hong Kong kriz yıllarında da doğrudan yabancı sermaye yatırımında başı çeken

ülke olmuştur. 2008 yılında 41 milyar dolar olan yatırımını, 2009 yılında artırarak 54 milyar dolara çıkarmıştır. Hong Kong'u 1.9 milyar dolarlık yatırımını 6.6 milyar dolara çıkaran Tayvan izlemektedir. Tablo 7'de dikkat çeken nokta, ülkeye en çok doğrudan yatırımın yapıldığı ülkelerin diaspora üyelerinin yoğun bir şekilde yaşadığı ülkeler olmasıdır. Ayrıca, ülkeye en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkelerin neredeyse tamamını Asya ülkeleri oluşturmuştur. Amerika bu büyük pazarda kendisine ancak 5. sıra yer bulabilmiştir. Tablo 7'de dikkat çeken bir başka nokta ise, krizin çıkış noktası olması ve krizden en çok etkilenen ülkelere birisi olmasına karşın Amerikan'dan yapılan yatırımların artmış olmasıdır. 2008 yılında Amerika'dan Çin'e 2,9 milyar dolarlık bir yabancı sermaye yatırımı yapılırken, bu rakam 2009 yılında %21,5 artarak 3.6 milyar dolara yükselmiştir. Bu verilere dayanarak Amerikalı yatırımcının kriz ortamında Çin pazarına güvenini kaybetmediği, aksine güvenilir bir liman olarak görerek bu ülkeye yatırımlarını artırdıkları söylenebilir.

Grafik 5: 2010 yılında En Çok İşçi Döviz Akımı Olan Gelişmekte Olan 10 Ülke

Kaynak: World Bank, Migration and Development Brief 16, 2011: 10

2008 küresel ekonomik krizi sonrasında gelişmekte olan birçok ülke dış kaynak bulma konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu noktada gelişmekte olan birçok ülke için yurt dışından gelen işçi dövizlerinin önemi daha da artmıştır. İşçi dövizlerinin ne kadar önemli bir dış kaynak olduğu IMF'nin 2011 raporlarından daha iyi anlaşılmaktadır. Bu rapora göre, 2010 yılında bütün dünyada toplam 440 milyar dolarlık işçi dövizleri akımı gerçekleşmiştir. Bu akımın 325 milyar dolarlık kısmı gelişmekte olan ülkelere doğrudur (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 1). Dolayısıyla, yurtdışında işlevsel bir diasporaya sahip ülkeler bu kaynağı edinmede bir adım öne geçmektedir. Grafik 5'te görüldüğü gibi, işçi dövizlerinin yoğun olarak gittiği ülkeler aynı zamanda güçlü diasporalara sahip ülkelerdir.

Grafik 5'e bakıldığında Çin, Hindistan ve Meksika'yla birlikte en çok işçi dövizinin giriş yaptığı ülkelerden birisidir. Ülkeye 2010 yılında bir önceki yıla göre %5,3'lük bir artışla toplam 51,3 milyar dolar değerinde işçi dövizleri girmiştir (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 10). Bu verilerden yola çıkarak, Çin Diasporası'nın, anavatan ekonomisine sadece yatırım yolu ile etki etmediği söylenebilir. Diaspora üyeleri arasında yatırımcı kesim kadar, işçi sınıfına mensup üyelerde vardır. Ve bu işçi sınıfının gerek ailelerine ve gerekse akraba ve yakınlarına göndermiş olduğu dövizler de ülke için önemli bir dış kaynaktır.

2.3.3. Hint Diasporası

Hindistan, Çin ile birlikte Asya'nın en önemli iki ülkesinden birisidir. Her iki ülkenin de sahip olduğu büyük nüfus, tarihi geçmiş ve oldukça zengin kültürel alt yapı, sahip olunan bu gücün arkasında yatan itici güçler arasında sayılabilir. İki ülkenin sahip olduğu bir diğer itici güç ise, dünyanın dört bir yanında üyesi bulunan diasporalarıdır (Zhu, 2007: 1). Hindistan hükümetinin yapmış olduğu araştırmalara göre, dünyanın hemen hemen her tarafında yaşanan 20 milyondan fazla Hindistan orijinli insan bulunmaktadır (Agarwala, 2011: 1). Bu büyük topluluk, Hindistan'ın son yıllarda yakalamış olduğu ekonomik gelişmesinde büyük bir etkiye sahiptir.

Hint Diasporası'nın geçmişine bakıldığında, kuruluşunu 1800'lü yılların başında, Hindistan'ın İngiliz kolonisi olduğu dönemlere kadar dayandırmak mümkündür. Bu yüzden Hint Diasporası, oluşumu itibariyle sömürge diasporası grubuna dâhil edilebilir. Daha sonra, ülkeden ekonomik şartlar nedeniyle gelişmiş ülkelere doğru yaşanan yoğun

göç ile birlikte sömürge diasporası özelliğini yitiren bu topluluk, işçi diasporasına dönüşmüştür.

Hindistan'ın bu topluluğu kabul etmesi ve ülkenin ekonomik gelişmesinde rol vermesi ancak 1980 yılının ortalarından sonra gerçekleşmiştir (Agarwala, 2011: 2). Buna karşın, Hindistan'ın 1991 yılında yapılan reforma kadar sahip olduğu bu diasporadan yeterince yararlandığını söylemek mümkün değildir. Ülkede yaşanan reformla birlikte, ülkenin gelişmesi için otarşik bir model benimsenmiş ve bu modelde diasporaya merkezi bir rol verilmiştir (Lall, 2001:10). Hindistan'ın izlemiş olduğu strateji, Çin'inkiyle oldukça benzerlik göstermektedir (<http://www2.lse.ac.uk/anthropology/research/CCPN/publication/s/Dissertations/DissertationsCCP/72190.pdf>).

Hint Diasporası'nın oluşmasında ülkede meydana gelen üç büyük göç dalgasının önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Agarwala, 2011: 6). İlk göç dalgası, 1830'lu yıllarda ülkenin İngiliz kolonisi olduğu dönemde yapılan göç hareketidir. Bu göç dalgasında ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Hindistanlılar, İngilizlerin diğer kolonileri olan Myanmar, Sri Lanka, Malezya gibi ülkelerde tarım işçisi olarak çalıştırılmışlardır. Göç eden grup, genel olarak vasıfsız ve alt tabakaya mensup insanlardan oluşmaktadır.

İkinci göç dalgası ise, 1900'lü yılların başında gerçekleşmiştir. Bu dalganın bir önceki dalgadan farkı, göç eden grubun köle ve işçilerden değil tüccarlar, memurlar, bürokratlar ve alanında uzman kişilerden oluşmasıdır. Bu göçmenler genellikle Kenya, Uganda ve G. Afrika'ya yerleşmişlerdir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaş'ından sonra, Avrupa'nın yeniden inşası için talep edilen işçi gücünü karşılamak üzere, birçok vasıfsız ya da yarı vasıflı işçi Hindistan'dan ve Doğu Afrika'dan İngiltere'ye göç etmiştir.

1960'larda ise, Hindistan'da üçüncü göç dalgası yaşanmıştır. Bu göç dalgası daha çok Orta Doğu ve A.B.D üzerine yoğunlaşmıştır. Orta Doğu'da petrol fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak vasıfsız ve yarı vasıflı iş gücü talebinin artması, Hintli göçmenlerin bu bölgeye yönelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca 1965 yılında A.B.D'nin özellikle alanında uzman kişileri ve öğrencileri hedeflediği göçmen yasasındaki liberalleştirme çabaları da, vasıflı Hintli göçmenlerin ve öğrencilerin bu ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Göçmen yasasındaki değişimin nedenine bakıldığında ise,

dönemin iki büyük gücü olan A.B.D ve S.S.C.B arasında yaşanan rekabette, S.S.C.B'nin öne geçmesi nedeniyle, A.B.D hükümetinin vasıflı göçmen iş gücü ile bilim ve ArGe çalışmalarına yatırım yaparak bu rekabette avantaj sağlama çabası yer almaktadır. Hintli göçmenler gerek sahip oldukları İngilizce yetenekleriyle ülkenin diline hakim olmaları ve gerekse bilim ve mühendislik alanındaki yetenekleriyle önemli bir avantaja sahip olmuşlardır.

Tablo 8: Hindistan Kökenli Amerikalıların Nüfusu (1960-2009)

Yıl	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Toplam	12.296	51.000	206.087	815.447	1.678.765	2.602.676

Kaynakça: Agarwala, 2009: 14

Tablo 8'de görüldüğü gibi, 1960 yılının sonunda ABD'de 12.000 Hintli yaşarken, bu rakam ABD'nin uygulamış olduğu politikalar sonucunda sonraki yıllarda hızla artmıştır. Özellikle 1990 yılı sonrasında Hintli göçmenlerin ülkeye akını başlamıştır. 2009 yılına gelindiğinde ülkede 2,5 milyondan fazla Hint orijinli insan yaşamaktadır. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğunu bilgi teknolojisi sektöründe istihdam edilen uzman kişiler oluşturmaktadır. 1990'ların sonunda, ülkede bilgi teknolojisi sektöründe yapılan yatırımlar neticesinde, bu sektörde istihdam edilecek iş gücü talebinde büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu talep artışı Hintli göçmen nüfusunun on yıl gibi kısa bir sürede iki kat artmasına ve 2008 yılında yaklaşık 1,7 milyon Hintli göçmenin ülkede yaşamasına neden olmuştur. Bu rakamlar Amerika'da yaşayan Hintli göçmenlerin Meksikalı ve Filipinli göçmenlerden sonra en kalabalık üçüncü göçmen grubunu oluşturmaları anlamına gelmektedir. Ayrıca, ABD'yi, Myanmar'dan sonra en çok Hintlinin yaşadığı ikinci ülke konumuna getirmiştir (Agarwala, 2011: 7).

ABD'de yaşayan Hintliler, Hint Diasporası'nın çekirdeğini oluşturmaktadır. Bunun başlıca nedeni olarak son derece vasıflı ve alanlarında uzman kişilerden oluşması ve

ekonomik durumlarının son derece iyi olması gösterilebilir. Ülkede yaşayan 25 yaşın üstündeki Hintlilerin yaklaşık %70'i üniversite mezunu, 16 yaşın üstündeki Hintlilerin %67'si uzmandır ve bu grubun hane halkı geliri ortalama 90.000 dolardan fazladır. Ayrıca yoksulluk oranları %4,6'dan daha düşüktür. Bu gruba mensup kişilerin, sosyoekonomik durumları ortalama Amerikalılardan, ABD'deki diğer Asyalı göçmenlerden, Hindistan'daki Hintlilerden ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan diaspora üyelerinden daha yüksektir (Agarwala, 2011: 7).

Hindistan hükümeti, 1980'lerin ortasından itibaren sahip olduğu bu diasporik gücün farkına varmaya başlamıştır. Bu gücü ülkenin ekonomik gelişmesinde kullanabileceği kaynaklardan birisi olarak görmüş ve ülke ekonomisine katkı sağlaması için çeşitli teşvik edici programlar ve uygulamalar yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ülke ve diaspora arasındaki bağı kuvvetlendirmek için ikili politikalar geliştirilmiş ve çeşitli örgütler kurulmuştur. Bunun yanı sıra, 1980'li yılların ortalarında Hindistan hükümeti tarafından diaspora üyelerinin paralarını yatırabilecekleri yeni banka hesapları oluşturulmuştur. 1999 yılında hükümet "Persons of Indian Origin (PIO)" ve "Overseas Citizens of India (OCI)" adında iki yeni vize statüsünde kart çıkartarak, Hintli göçmenlerin ülke içine ya da ülke dışına seyahat edebilmelerini, ülke içerisinde emlak yatırımı yapabilmelerini ve ülke parası cinsinden banka hesabı açabilmelerini sağlamıştır. 2000 yılında, hükümet bir komisyon kurmuş ve bu komisyona, Hint Diasporası hakkında araştırma yaptırarak geniş çaplı bir rapor hazırlatmıştır. Bu raporun akabinde, birçok konferans ve toplantı gerçekleştirilmiştir. Son olarak 2005 yılında "Ministry for Overseas Indian Affairs (MOIA)" kurmuştur. Bu kurum, Hindistan ile diasporası arasında yapılan yatırımları, iş ortaklıklarını, akademik değişimleri, hayırseverlik ve miras araştırmaları gibi konularda hizmet vermektedir (Agarwala, 2011: 2).

Yapılan çalışmalar, Hindistan'dan ABD'ye vasıflı işgücü göçünün, ülkenin vergi gelirlerine olumsuz etki ettiğini ve yıllık vergi geliri kaybının GSYİH'nin %0,5'ine eşit olduğunu ortaya koymuştur (Desai, 2009: 44). Hindistan hükümeti bu kaybı gidermek için diaspora ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatmıştır.

Diasporanın ülke ekonomisine katkı sağladığı en önemli ekonomik araçlardan birisi işçi dövizleridir. İşçilerin göndermiş olduğu dövizler, ekonomik liberalizasyonun yaşandığı

1991'den sonra ülke ekonomisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. 1990 ile 2000 yılları arasında işçi döviz akımı yaklaşık altı kat artmış ve 1990 yılında 2,1 milyar dolar iken 2000 yılında 12,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu büyüme oranı, ülkenin ihracattaki büyüme oranından daha fazladır (Zhu, 2007: 291). Ekonomik liberalizasyonla birlikte işçi dövizleri, ödemeler bilançosu dengesinde önemli bir yer edinmiştir. 2003 yılında ülkeye yaklaşık 18 milyar dolar işçi döviz girmiştir. Bu rakam, ülke GSMH'nin %3'üne eşittir. Takip eden yıllarda da şahsi transferler artarak devam etmiştir. 2005 yılında 21,1 milyar dolara ulaşan işçi döviz akımı, 2009 yılında 46,4 milyar dolara yükselmiştir (Overseas Indian Facilitation Centre, 2009: 3).

Şahsi transferler ve özellikle işçi döviz akımı 2005-2008 yılları arasında yaklaşık %27 oranında artmıştır ve aynı yıllar arasında döviz akımının GSMH'ya oranı ortalama %3 civarındadır. Şahsi transferlerin içeriğine bakıldığında iki kalem göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, genel olarak işçilerin ailelerine göndermiş oldukları işçi dövizleridir. Tablo 11'de görüldüğü gibi 2006-2007 arasında 14,7 milyar dolar olan işçi döviz akımının şahsi transferler içerisindeki payı %47,8'dir. 2007-2008 dönemine gelindiğinde ise işçi döviz akımının toplam şahsi transferler içindeki payını %50,4'e yükselerek, 21,9 milyar dolar olmuştur. 2008-2009 döneminde toplam transferler içindeki payı %49,9'a gerileyerek, 23,1 milyar dolarlık olmuştur. İşçilerin gönderdiği dövizlerin şahsi transferler içindeki payı, 1990'lı yılların sonlarıyla kıyaslandığında düşüş yaşadığı söylenebilir. 1999-2000 yılları arasında işçi dövizlerinin toplam şahsi transferler içerisindeki payı %60 civarındadır (Overseas Indian Facilitation Centre, 2009: 6).

Tablo 9: Şahsi Transferlerin GSMH İçerisindeki Payı

Yıl	Şahsi Transferler/GSMH(%)
2004-2005	3.5
2005-2006	3.7
2006-2007	3.7
2007-2008	4.9
2008-2009	4.6

Kaynak: Overseas Indian Facilitation Centre, 2009: 5

Şahsi transferlerde ikinci ana kalem ise, diaspora üyelerinin banka hesaplarının amortismanlarıdır. 1990'ların ilk yarısında şahsi transferlerin %50'sini oluşturan bu kalem, aynı dönemin ikinci yarısında %29'a gerilemiştir. 1991 krizinden sonra, hatırı sayılır derecede yatırım yapılmış olmasına karşın, dış kaynaklar içerisindeki önemi görece azalmıştır. Bunda, bilgi teknolojisi ihracatında görülen hızlı artış, ülkeye yapılan yabancı yatırımlar ve ülkenin sahip olduğu yabancı rezervlerin yükselen bir şekilde rahatlatıcı olmasının etkisi vardır. 2000'li yıllara gelindiğindeyse bu transferlerin toplam şahsi transferler içerisindeki payı artış göstermiştir. 2003 yılında Hint Diasporası, ülkedeki bankalara 32,5 milyar dolar değerinde para yatırmıştır ve bu rakam ülke vatandaşlarının ticari bankalardaki hesaplarından altı kat daha fazladır (Gordon ve Gupta, 2004: 4165). 2006-2007 arasında 13,2 milyar dolar ile toplam Şahsi transferler içerisinde %42,8 paya sahip olurken, 2008-2009 arasında toplam değerini 20,6 milyar dolara yükselterek toplam transferler içerisindeki payını %44,5'e çıkarmıştır.

Tablo 10: Hindistan'a Yapılan Şahsi Transferlerin Ayrıntısı

Yıl	Toplam Şahsi Transfer (Milyar Dolar)	İşçi Döviz Akımı		Diaspora Üyelerin Mevduat Hesaplarının Amortismanları	
		Toplam (Milyar Dolar)	Toplam içindeki Payı(%)	Toplam (Milyar Dolar)	Toplam içindeki Payı(%)
2006-2007	30.8	14.7	47.8	13.2	42.8
2007-2008	43.5	21.9	50.4	18.9	43.5
2008-2009	46.4	23.1	49.9	20.6	44.5

Kaynak: Overseas Indian Facilitation Centre, 2009: 6

Yaklaşık 4 yıldır, en fazla işçi döviz akımı olan ülke Hindistan'dır. Grafik 4'te de görüldüğü gibi, 2010 yılında ülkeye 53.1 milyar dolar değerinde işçi döviz girişi gerçekleşmiştir. Hindistan'dan sonra en fazla işçi döviz girişi olan ülkeler ise Çin, Meksika, Filipinler ve Bangladeş'tir (World Bank Report on Remittances, 2011: 13).

Hindistan'a doğru yapılan bu döviz akımının yaklaşık %30'u Orta Doğu'da çalışan işçiler tarafından gerçekleştirilirken, %40'ı Kuzey Amerika'da hizmet sektöründe çalışan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir (Reserve Bank of India, 2010: 787). Ülkelerine döviz gönderenlerin yaklaşık %95'i, gönderdikleri paralar ile ailelerinin ya da yakın arkadaşlarının eğitim, sağlık ya da diğer kişisel gereksinimlerini desteklemek amacı taşımaktadır (Sampradaan, 2001: 31).

Tablo 11: 2010 Yılında Gelişmekte olan Ülkelere Toplam İşçi Döviz Akımı ve Yerel Para Birimi ve Dolar Cinsinden Büyüme Oranları

	2010 yılında İşçi Döviz Akımı (Milyar Dolar)	ABD Doları Cinsinden İşçi Döviz Akımının Büyüme Oranı 2009-2010(%)	Yerel Para Birimi Cinsinden İşçi Döviz Akımının Büyüme Oranı (%)
Bütün Gelişmekte Olan Ülkeler	324,7	5,6	3,9
Doğu Asya ve Pasifikler	92,5	7,4	4,9
Avrupa ve Orta Asya	34,9	1,3	5,8
Latin Amerika ve Karayipler	57,6	1,7	-2,9
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	35,6	6,2	8,1
Güney Asya	81,2	8,2	4,6
Sahra altı Afrika	21,9	5,5	5,1
En Büyük Alıcı Ülkeler			
Hindistan	53,1	7,4	1,5
Çin	51,3	5,3	4,3
Meksika	22,0	0,2	-6,3
Filipinler	21,4	8,1	2,3
Bangladeş	10,8	2,7	3,6
Nijerya	10,0	4,8	5,0
Pakistan	9,7	11,1	15,8
Lübnan	8,4	11,3	11,3
Vietnam	8,0	17,0	27,1
Mısır	7,7	8,1	9,3

Kaynak: Migration and Development Brief 16, 2011: 10

Ekonomik krizin ardından, dünya ekonomisinin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı yıl olan 2010 yılında işçi döviz akımı tablo 11’de gösterilen 6 bölgenin tamamında artış göstermiştir. Ancak, bu artışlarda bölgeler arası farklılıklar görmek mümkündür. Örneğin; belirtilen dönemde petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar ve Körfez Arap Ülkeleri Birliğinin ticari hacmindeki büyüme, Güney Asya ve Orta Asya’dan gelen işçi döviz akımının hızlı bir yükseliş göstermesine neden olmuştur. Tablo 11’e bakıldığında da bu hızlı yükseliş göze çarpmaktadır. Güney Asya Bölgesi’ne gelen işçi dövizleri 2009 yılına göre %8,2 artış göstererek 81,2 milyar dolara yükselirken, Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi’ne yapılan işçi döviz akımı da bir önceki yıla göre %7,4 artarak 92,5 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık, Latin Amerika ve Karayipler ve Doğu Avrupa ve Orta Asya gibi bölgeler, ABD ve Batı Avrupa’nın ekonomik zayıflıklarını henüz atlatabilmelerinden dolayı, diğer bölgelere oranla işçi döviz akımı çekme konusunda geride kalmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu büyük bir dış kaynak olan işçi dövizleri ve diaspora kaynakları, özellikle kriz dönemlerinde sıkça başvurulan bir kaynak haline dönüşmeye başlamıştır. Birçok ülke, yeni nesil finansal araçlar yardımı ile bu kaynaklardan yararlanmaya çalışmaktadır. Bu yeni nesil araçlar arasında diaspora tahvilleri ve işçi döviz destekli tahviller ülkelerin son zamanlarda sıkça başvurdukları araçlar arasında yer almaktadır (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 10). Son yaşanan küresel ekonomik krizden etkilenen birçok ülke de krizden kurtulmak ya da etkisini azaltmak için bu yeni nesil finansal araçlardan yararlanmışlardır. Örneğin; krizden en çok etkilenen ve hala krizden kurtulma mücadelesi veren ülkelerin başında gelen Yunanistan, 2011 yılında borç yönetimini sağlamak ve ABD Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu’na kayıt olarak Amerika’daki yatırımcılara tahvil satmak amacıyla, yaklaşık 3 milyar dolarlık diaspora tahvili çıkaracağını duyurmuştur. Bunun yanı sıra, geçmiş yıllarda Hindistan ve İsrail likidite krizi yaşadıkları dönemlerde, yaklaşık 35 milyar dolar değerinde tahvil ihracı gerçekleştirmişlerdir. Bu olumlu örneklerin yanı sıra, geçmişte diasporalarına yönelik tahvil ihracı yapan ancak çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olan ülkelere söz konusudur. Bu ülkelere birisi Etiyopya’dır. Etiyopya Elektrik Enerjisi Şirketi, 2008 yılında Etiyopya Merkez Bankası’na yardım etmek amacıyla diaspora tahvili ihracat etmiş ancak ülkenin yüksek politik riski nedeniyle istenilen seviyede finansal kaynak elde edilememiştir

(Mohapatra ve diğeri, 2011: 11). Bunun yanı sıra Nepal 2010 yılında, yerel para birimi ile bir diaspora tahvili çıkarmış ancak reklam yetersizliği, satış periyodunun kısa sürmesi, Körfez bölgesindeki diaspora üyeleriyle sınırlı kalması ve yerel para biriminin faiz oranının cazip olmaması gibi nedenlerden dolayı çıkarılan tahvilin etkisi sınırlı kalmıştır (<http://blogs.worldbank.org/peoplemove/whatever-happened-to-nepals-diaspora-bonds>).

Bu yeni nesil finansman araçlarından birisi olan diaspora tahvilini başarılı bir şekilde kullanan İsrail ve Hindistan, yeni nesil finansman araçlarına ihtiyaç duyan ülkelere öncü olmuşlardır. Her iki ülke de aynı amaca yönelik kullanıyor olsa da, uygulamada çeşitli farklılıklar söz konusudur. 1991 yılından itibaren üç kez bu araca başvuran Hindistan Hükümeti, bu aracı ödemeler bilançosu dengesini desteklemek için kullanmıştır. Özellikle uluslararası sermaye piyasasına girmekte zorlandığı dönemlerde önemli bir kaynak olarak görülmüştür (Ketkar ve Ratha, 2010: 252).

Ülkeler açısından değerlendirildiğinde diaspora tahvilleri, son derece güvenilir ve ucuz bir dış kaynak olarak göze çarpmaktadır. Hindistan, bu aracı ödemeler bilançosu dengesi krizi yaşadığı 1991 yılında ilk kez kullanmıştır. Ardından, 1998 yılında nükleer patlama sonucunda uluslararası topluluğun yaptırımlarını karşılamak için tekrar başvurmuştur. Dahası, bu tahvilleri ihraç ederken yurtseverlik duygusu ön plana çıkartıldığı için, tahvil fiyatlarında indirim yapmak da mümkün olmaktadır. Bu tahvillerin diğer bir olumlu yönü, ülkenin kredi derecesine bağlı olmaksızın kaynak sağlayabilmesidir.

1998 yılında yaşanan nükleer patlama ve ardından gelen uluslararası yaptırımlar sonrasında kredi derecelendirme kuruluşları ülkenin kredi notunu indirmişlerdir. 1998 yılı haziran ayında kredi derecelendirme kuruluşu olan Moody's ülkenin Baa3 olan kredi notunu Ba2'ye düşürmüş, eylül ayında ise S&P ülkenin kredi notunu BB+'dan BB indirmiştir. Uluslararası piyasada kredi notunun düşülmesine karşın ülke, 1998 yılında diasporalarını hedef alarak çıkardığı "Resurgent Indian Bonds" ve 2000 yılında çıkarmış olduğu "India Millennium Deposit" isimli iki ayrı diaspora tahvili ile önemli bir dış kaynak elde etmiştir (Ketkar ve Ratha, 2010: 253). Ancak, Hindistan bu dış kaynağı sürekli olarak kullandığı bir yabancı araç haline getirememiştir. Diaspora tahvili, ülkenin özellikle ödemeler bilançosu dengesinde sorun yaşadığı dönemlerde kullanılan acil durum finansman kaynağı olarak görülmüştür.

Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde de diaspora tahvillerinin birçok olumlu yanı söz konusudur. Hindistan Hükümetinin çıkardığı tahvillerin fiyatlarında çok küçük yurtseverlik indirimleri yapılmıştır. Ancak, tahvillerin çıkarıldığı dönemler dikkate alındığında, ülkenin kriz içerisinde olduğu ve acil finansman kaynağına ihtiyaç duyduğu dönemler olduğu görülmektedir.

Diaspora tahvilleri yatırımcılara risk yönetimi imkânı sağlamaktadır. Diaspora tahvili ihraç eden ülkeler, kimi zaman piyasada kabul gören para birimi ile geri ödeme yapmakta zorluk yaşayabilirler ve bu durum ilk bakışta yatırımcılar açısından riskli bir durum olarak görülebilir. Ancak, ülkelerin ödemeleri, piyasalarda kabul gören para birimleri yerine yerel para birimi cinsinden yapabiliyor olması, bu tahvilleri diaspora yatırımcıları için daha çekici bir hale getirmiştir. Dahası, diaspora üyeleri ülkelere öncelikli olarak yurtseverlik duygusu ile yatırım yaptıkları için bu tahvillerin geri ödemelerinin yerel para birimi ile yapılmasını çok fazla önemsememektedirler. Birçok yatırımcı yerel para birimi ile yapılan ödemelerin, borç yönetimi yapılırken üstlenilen riskin piyasalarca kabul gören para birimine göre daha az olduğuna inanmaktadır. Dahası, bu şekilde yapılan ödemelerin daha az devalüasyon riski taşıdığı da söylenebilir (Ketkar ve Ratha, 2010: 254).

Bu tahvillerin diaspora yatırımcılarına cazip gelmesinin bir başka nedeni ise, yatırımcıların, ülke politikalarına, özellikle finansal konularla ilgili politikalara etki edebilmelerini sağlamasıdır. Bu etkinin tam olarak olup olmadığı bilinmemesine karşın, birçok diaspora üyesi bu motivasyonla hareket etmekte ve diaspora tahvili satın aldığı sürece bu politikaya etki ettiğini düşünmektedir (Ketkar ve Ratha, 2010: 255).

Diaspora tahvillerinin, teorik açıdan incelendiğinde hem bu tahvilleri ihraç eden ülkeler hem de bu tahvillere yatırım yapanlar açısından birçok cazip edici özelliği barındırdığı söylenebilir. Genel olarak bütün ülkeler ortak nedenlerden dolayı bu tahvillerle başvurmuş olsalar da sahip oldukları diasporaların özelliklerinden dolayı tahvilleri çıkarırken çeşitli farklılıştırmalara gitmişlerdir.

İsrail ve Hindistan bu tahvilleri uzun yıllardır başarılı bir şekilde kullanıyan iki ülkedir. Ancak, sahip oldukları diasporaların gerek ekonomik ve gerekse kültürel yapıları

birbirlerinden farklı olduğu için, iki ülkenin çıkardığı tahvillerde bir takım farklılıklar söz konusudur.

İsrail çıkarmış olduğu bu tahvilleri daimi bir dış kaynak olarak kullanmaktadır. Oysaki Hindistan bu tahvillere kriz dönemlerinde başvurmuş ve bu dış kaynağı sadece acil durumlarda kullanabileceği bir araç olarak görmüştür. Her iki ülkenin bu tahvilleri ihraç ettikleri araç da birbirlerinden farklıdır. İsrail Hükümeti “ İsrail Geliştirme Şirketi” adı altında bir kuruluş kurularak, bu şirket üzerinden tahvil ihracı gerçekleştirirken, Hindistan Hükümeti ise Hindistan Merkez Bankası kullanarak bu tahvil ihracını gerçekleştirmiştir. İsrail bu tahvillerden 26 milyar doların üzerinde bir gelir elde ederken, elde ettiği bu geliri ekonomik kalkınma ve büyümeyi desteklemek ve ulaşım, enerji, haberleşme, su kaynakları ve diğer alt yapı hizmetleri için kullanırken, Hindistan çıkartmış olduğu bu tahvilleri ödemeler bilançosu dengesinin zayıf olduğu dönemlerde kullanmıştır.

Tablo 12: Hindistan ve İsrail Diaspora Tahvillerinin Karşılaştırılması

İsrail	Hindistan
1951 yılından itibaren sürekli	1991, 1998, 2000 yıllarında
Gelişmeye yönelik borçlanma	Ödemeler bilançosu dengesini desteklemek
Büyük yurtseverlik indirimi	Hiç ya da çok düşük yurtseverlik indirimi
Sabit ve değişken faizli tahviller ve senetler	Sabit faizli tahviller
1-20 yıllık vade ve vade sonu toplu ödeme	5 yıllık vade ve vade sonu toplu ödeme
Diaspora üyeleri ile sınırlı değil	diaspora üyeleri ile sınırlı
İsrail geliştirme şirketi tarafından doğrudan dağıtım	Hindistan merkez bankası tarafından uluslararası bankalar aracılığıyla dağıtım
ABD menkul kıymetler ve borsa komisyonuna kayıtlı	ABD menkul kıymetler ve borsa komisyonuna kayıtlı değil

Kaynak: Ketkar ve Ratha, 2010: 255

Hindistan, ilk tahvil ihracını ödemeler bilançosu krizi yaşadığı 1991 yılında gerçekleştirmiştir. “India Development Bonds” adıyla piyasaya sürülen tahvillerden yaklaşık 1,6 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bir sonraki tahvil ihracı ise ülkenin yaşamış

olduğu nükleer patlama ve akabinde gelen uluslar arası yaptırımlar sonucunda 1998 yılında piyasaya sürülmüştür. “Resurgent India Bonds” adıyla piyasaya sürülen bu tahvillerden ülke 4,2 milyar dolar gelir elde etmiştir. Hindistan son olarak 2000 yılında bu dış kaynağa başvurmuştur. “Millennium Deposits” adıyla çıkarılan bu tahvillerden de ülke 5,5 milyar dolar gelir elde etmiştir. Hindistan Hükümeti, İsrail Hükümeti’nin aksine son çıkarılan tahvilde yapılan kk indirim dışında çıkardığı hiçbir diaspora tahvilinde diaspora indirimi yapmamıştır. Bu durumu, ülkelerin bu tahvilleri kullanım amaçlarının ve kullandıkları dönemlerin birbirlerinden farklı olması şeklinde açıklamak mümkündür.

Ekonomik açıdan bakıldığında, Hindistan Hükümeti’nin bu tahvillerinin ihracını neden sadece diaspora yeleri ile sınırladığı sorusu akla gelebilir. Bu sınırlamanın nedenlerinden birisi; ülkenin uyguladığı pazarlama stratejisi sonucunda ihraç edilen bu tahviller, diaspora yatırımcılarına diğer yatırımcılara göre daha cazip bir yatırım aracı haline gelmesidir. İkinci olarak; Hindistan Merkez Bankası herhangi bir finans kriz döneminde diaspora yatırımcılarının diğer yatırımcılara göre daha fazla anlayış ve müsamaha göstereceğine inanmaktadır. Bu iki önemli nedenden ötürü Hindistan Merkez Bankası ihraç ettiği tahvillerin hedef kitlesini diaspora yatırımcıları ile sınırlandırmıştır (Ketkar ve Ratha, 2009: 67).

Bu üç tahvile de yatırımcıların büyük ilgi göstermesinin en önemli sebeplerinden birisi, ihraç edildikleri dönemdeki aynı özelliklere sahip diğer finansal araçlara göre getirilerin daha fazla olmasıdır. 1998 yılında ıkarılan “Resurgent India Bonds” isimli tahvil dolar cinsinden yatırım yapan yatırımcısına %7,75 oranında getiri sağlarken, aynı dönem BB kredi notuna sahip Amerikan tahvillerinin yatırımcısına getirisi %7,2 oranındadır (Ketkar ve Ratha, 2009: 66). Dahası, diaspora yatırımcılarının diğer kredi kuruluşlarının aksine, bu tahvilleri daha az riskli görmesi de talebin yüksek olmasını etkileyen bir başka faktördür.

Tablo 13: Hindistan'ın Çıkarmış Olduğu Diaspora Tahvilleri

Tahvil Tipi	Toplam (Milyar Dolar)	Yıl	Vade	Minimum Tutar	Kupon (%)
India Development Bonds A.B.D Doları Pound	1,6	1991	5 yıl	- -	9,50 13,25
Resurgent India Bonds A.B.D Doları Pound Alman Markı	4,2	1998	5 yıl	2,000* 1,000** 3,000*	7,75 8,00 8,25
India Millennium Deposits A.B.D Doları Pound Euro	5,5	2000	5 yıl	2,000* 2,000** 2,000*	8,50 7,85 6,85

* A.B.D ve Euro 1,000 ve katı olarak artar.

** Pound 500 ve katı olarak artar.

Kaynak: Ketkar ve Ratha, 2009: 68

Hindistan Hükümeti sahip olduğu diasporayı, işçi dövizleri ve yeni nesil finansal araçlar vasıtasıyla dış kaynak yaratımında etkin bir biçimde kullanırken; doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda arzulan seviyeye ulaştıramamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istenilen seviyeye ulaşmamasında Hindistan'ın ekonomik reformdan sonra izlemiş olduğu ekonomik gelişme modeli etkili olmuştur. Hindistan'da meydana gelen ekonomik reform, genel olarak ülkenin geleneksel endüstrilerini yeniden inşa etmek ve yeni yüksek teknoloji endüstrileri geliştirmeye odaklanmıştır (Zhu, 2007: 291). Ancak, Hindistan Hükümeti 1990'ların sonlarında yapmış oldukları politika değişiklikleriyle, Hint Diasporası'ndan özellikle yüksek teknoloji endüstrilerde yararlanmaya çalışmıştır. Bu değişiklik ülkeyi her ne kadar dünyanın teknoloji laboratuvarı haline getirse de, yatırımcı portföyünün büyük bir kısmının yabancı yatırımcılardan oluştuğu gerçeğini değiştirememiştir. Öyle ki, Çin'e doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan yatırımcıların %70'i Çin Diasporası'nın üyesi iken, Hindistan'a yatırım yapan

yatırımcıların içinde Hindistan Diasporası'nın payı %10'un altındadır (Zhu, 2007: 284). Bu oranın bu kadar düşük olmasında iki ülke diasporasının üye yapılarının birbirinden farklı olmasının da etkisi vardır. Hint Diasporasında iş adamı sayısının fazla olmaması ülkeye yapılan yabancı yatırımlar içinde diaspora üyelerinin payının düşük kalmasına neden olmuştur. Bu oranın bu kadar düşük olmasının bir başka nedeni olarak, Hindistan'da reform yıllarında Çin'e göre daha güçlü bir sermaye sınıfının olması ve diaspora yatırımcılarına karşı güçlü bir yerel yapının varlığı söylenebilir. Ve son olarak yerel yönetimlerin etkinliğinden söz edilebilir. Çin'in yerel yönetimi diaspora yatırımcılarını ülkeye çekme konusunda Hindistan'ın yerel yönetimine göre daha aktif bir rol oynamıştır (Newland ve Patrick, 2004: 8). Bütün bu nedenler üst üste sıralandığında, Hindistan'ın doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme konusunda sahip olduğu diasporadan yeterince faydalanamadığı ortaya çıkmaktadır.

Ancak, ülkenin dünyanın teknoloji laboratuvarı haline gelmesinde diaspora üyelerinin katkısı göz ardı edilemezdir. Her ne kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımı konusunda geride kalmış olsalar dahi, buldukları ülkenin yatırımcıları ile anavatandaki yatırımcılar arasında köprü olarak yatırımların buraya yapılmasında etkili olmuşlardır. Dahası, anavatandaki tüketicilerin perspektiflerine hâkim olmaları da yabancı yatırımcıların bu ülkeye yönelmelerine zemin hazırlamıştır. Ayrıca anavatanda faaliyet gösteren yatırımcıların yabancı pazarlara açılmasına yardımcı olmanın yanı sıra, bu yatırımcıların ihtiyaç duyduğu teknik gereksinimler ve yönetsel ihtiyaçları karşılamaya çalışarak yabancı tüketicilerle bağlantı kurmalarını sağlamışlardır. Bangalore Teknoloji Parkı'nda kurulan 75 çokuluslu şirketin 71'inin Hindistan orijinli yöneticiler tarafından yönetiliyor olması bu duruma iyi bir örnektir (<http://info.worldbank.org/etools/docs/library/152385/richarddavone.pdf>).

2.3.4. Kore Diasporası

Son 50 yılda küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla, dışa açık bir ekonomi olmaksızın sürdürülebilir bir kalkınmanın ve yüksek bir gelire sahip olabilmenin çok olası olmayacağına anlaşılmasıyla birlikte, ülkeler arası ekonomik ve ticari sınırlar ortadan kalkmış, ülkeler ekonomik anlamda birbirleriyle entegre olmaya başlamışlardır. Bunun en

belirgin örneklerinden biri olan Kuzey Kore, 40 yıl önce az gelişmiş bir ekonomiye sahipken, günümüzde gözle görülebilir bir gelişme sergilemiştir.

Koreliler ağırlıklı olarak anavatanlarında yaşamaktadırlar. Ancak, bununla birlikte bir grup Koreli, 1910 yılından önce ülkelerini terk etmeye başlamıştır. Ancak, asıl göç süreci 1910-1945 yılları arasında olmuştur. Bu süreç içerisinde birçok Koreli işçi anavatanından ayrılarak başka ülkelere yerleşmiştir. Koreli göçmenlerin göç nedenlerine ve karakterlerine bakıldığında ise çalışmak amaçlı göç ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, işçi diasporası kategorisinde değerlendirilebilirler. Ancak, birçok grup üyesinin koloni kuralları nedeniyle zoraki olarak göç ettikleri düşünüldüğünde ise Koreli göçmenlerin aynı zamanda mağdur diasporası içerisinde de yer aldığı söylenebilir.

1960'lardan sonra Koreli göçmenlerin karakterinde bazı değişimler meydana gelmiştir. Kore ekonomisinin gelişmeye başlamasıyla Kore hükümeti göç konusunda aktif rol almış ve bir dizi kurallar getirerek yerel nüfusu kontrol altına almaya çalışmıştır. Uygulanan bu politikalar nedeniyle birçok Koreli, ülkeyi terk ederek daha iyi ekonomik şartlar sağlayan gelişmiş ülkelere göç etmişlerdir. Bu anlamda birçok Korelinin adresi ABD olmuştur. 1975'den sonra başlayan bu göç akımı 1980'ler ve 1990'larda artarak devam etmiş ve yarım milyondan fazla Kuzey Koreli, bu dönemde ABD'ye göç etmiştir (Bergsten ve Choi, 2003: 15).

Yaklaşık 6 milyon (nüfusun %10'u) Koreli şu anda dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır. Hawaii'deki şeker tarlalarında çalışmak için Kore'den Amerika Birleşik Devletlerine göç eden Koreliler, diasporanın öncülüğünü yapmışlardır (Bergsten ve Choi, 2003: 13). 2001 yılında dünyanın 151 farklı ülkesinde yaşayan toplam 5,7 milyon etnik Koreli nüfustan söz edilir. Bu nüfusun ülkeler arasında dağılımı da birbirinden farklıdır.

Tablo 14: Kore Diasporasının Ükelere ve Bölgelere Göre Dağılımı (2001)

Ülke, Grup ya da Bölge	Sayı	Paylaşım Yüzdesi (%)
Başlıca Ülke ya da Grup		
ABD	2.123.167	38
Çin	1.887.558	33
Japonya	640.240	11
CIS	521.694	9
Kanada	140.896	2
Bölge		
Asya	2.670.7232	47
K. Amerika	2.264.063	40
Avrupa(CIS dâhil)	595.073	11
Latin Amerika	111.462	2
Orta Doğu	7.200	-
Afrika	5.280	-
Toplam	5.653.809	100

CIS= Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri

Kaynak: Korean Ministry of Foreign Affairs and Trade Web Site, www.mofat.go.kr

Tablo 14’te görüldüğü gibi, Kore Diasporası başlıca dört ülkede ve eski Sovyetler birliği ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Kore Diasporasının %93’ü bu beş ülke ve grupta yaşamaktadır. %38 ile ABD en büyük Koreli topluluğuna ev sahipliği yaparken, %33 ile Çin bu ülkeyi izlemektedir. Japonya ise %11 ile en çok Koreli nüfusa sahip üçüncü ülke konumundadır.

Kore Diasporasının bölgesel olarak dağılımına bakıldığında ise Asya %47 ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Asya’yı %40 ile K. Amerika izlemektedir. Kore Diasporası’nın yaklaşık %87’sinin bu iki bölgede yoğunlaşmış olması Korelilerin genellikle gelişmiş ülkelere çalışmak amacıyla gittiklerinin bir göstergesidir. Dahası Ülkeleri ile iletişim halinde olmak için daha çok ülkelerine yakın bölgelere yerleştikleri

söylenbilir. Kore Diasporasının yaklaşık % 60'ının anavatana yakın olan Çin, Japonya ve eski Sovyetler birliği ülkelerine yerleşmiş olması bu teoriyi kanıtlar niteliktedir.

Kore Diasporası dünya genelinde 5 milyondan fazla üyeye sahiptir. Bu grup anavatana sağladığı birçok katkının yanı sıra, anavatanın ekonomisine çeşitli kanallar aracılığıyla etki etmektedir.

Diasporalar anavatanın ekonomisine 3 farklı kanal aracılığıyla etki edebilirler (Bergsten ve Choi, 2003: 19). Birincisi, ticaret ve yatırım kanalı yoludur. Bu yolla anavatan ve bulunulan ülke arasında bir ticaret köprüsü kurularak iki ülke arasında ticaret geliştirilir ve böylelikle anavatana yeni bir pazar kazandırılır. Ayrıca, doğrudan yabancı sermayeyi anavatana yönlendirerek, bu ülkeye olan yatırımların artmasını da sağlayabilirler. Böylece anavatana hem yeni pazarlar kazandırarak ülkenin dışa açılmasına yardımcı olurlarken, bir yandan da ülkeye yeni yatırımcılar kazandırarak istihdamın artmasına katkı sağlayabilirler. İkincisi, diaspora üyelerinin anavatanda yaşayan ailelerine göndermiş oldukları dövizler yoluyla ödemeler bilançosuna yaptıkları etkidir. Gelişmek olan birçok ülke ödemeler bilançosunu denkleştirmek konusunda sıkıntı çekerler. İhracat kalemleri genellikle tarımsal ürünlerden veya katma değeri düşük mallardan oluşan bu ülkeler için diasporaların göndermiş olduğu dövizler hayati önem taşımaktadır. Üçüncü ve son olarak diasporalar anavatanın insan kaynakları ve iş gücü piyasasına yapmış olduğu etki ile anavatanın ekonomisini etkiler.

Birçok akademik çalışma, diasporaların anavatan ile misafir eden ülke arasında yapılan ticaret ve yatırım akışı üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Diasporalar iki ülke arasında bir köprü vazifesi görebilmektedirler. Diasporalar her iki ülke ile de yakın ilişki içerisinde oldukları için özellikle anavatanın ne tür yatırımlara ihtiyacı olduğunu çok iyi bilmektedirler. Yabancı yatırımcı açısından düşünüldüğünde bu durum tüketicilerin neye ihtiyacı olduğunu ve bu ürünlerin nasıl pazarlanacağını bilmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, anavatan ihtiyaç duyulan yatırıma kavuşurken, yabancı yatırımcı da yeni bir pazara nokta atışı yaparak girmiş olacaktır.

Diasporalar sadece yabancı yatırımcının ülkeye yatırım yapmasına yardımcı olmakla kalmaz. Aynı zamanda yabancı yatırımcının ihtiyaç duyabileceği yerel ortak

konusunda ya da ürünlerini dağıtacak dağıtıcı firma konusunda da yardımcı olabilirler. Dolayısıyla, diasporalar hem kalkınmada yabancı desteğe ihtiyaç duyan anavatanlarına yardımcı olurken, hem de misafir olduğu ülkenin yatırımcılarının yeni pazarlara açılmasını sağlayarak, her iki ülke ekonomisi üzerinde de olumlu etkiler yaratabilmektedirler.

Yapılan birçok araştırma Kore Diaspora'sının G. Kore'nin yapmış olduğu ticari anlaşmalarda etkili olduğunu ortaya koymuştur. G. Kore'nin ticaret anlaşması yaptığı 171 ticaret ortağı ülke ile bu ülkelerde yaşayan etnik Koreliler arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar sonucunda G. Kore'nin etnik Kore nüfusunun yüksek olduğu ülkeler ile etnik Koreli nüfusunun düşük olduğu ülkelere göre daha fazla ticaret yaptığını ortaya koymuştur (Bergsten ve Choi, 2003: 21). Yapılan bir başka çalışmaya göre ise, Kore'nin hem ihracatı hem de ithalatı etnik Korelilerin daha çok yaşadığı ülkeler ile yapıldığı ortaya konulmuştur. Dahası bu çalışmada, ihracat esnekliğinin ithalat esnekliğinden daha büyük olduğu belirtilmiş ve bunun nedeni olarak ithalat esnekliği sadece çevreden etkilenirken, ihracat esnekliğinin çevrenin yanı sıra zevk ve tercihlerden de etkilenmesi gösterilmiştir (Rauch, 2001: 9).

Dış ticarete bu kadar etki olan Kore Diasporası aynı etkiyi doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmekte gösterememiştir. Özellikle Çin Diasporası ile karşılaştırıldığında yurt dışında yaşayan Korelilerin doğrudan yabancı yatırımlarının büyük miktarlarda olduğu söylenemez. G. Kore'nin ekonomik kalkınmasının başlangıç döneminde diasporanın, özellikle Japonya'da yaşayan üyelerinin bazı doğrudan yabancı yatırımları söz konusu olmuştur (Choi ve Schott, 2001: 6). Ancak, Kore'nin ekonomik gelişmesine bakıldığında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişme stratejisinde önemli bir yerinin olmadığı görülmektedir. Buna karşın, bu stratejinin Kore'nin yaşadığı ekonomik krizden sonra değişmeye başladığı ve yabancı yatırımlara uygulanan bazı kurulların liberalizasyon lehinde değiştirilerek ilerleyen yıllarda daha fazla yatırım çekecek şekilde yeniden gözden geçirildiği görülmüştür.

Uygulanan bu doğrudan yabancı sermaye yatırımı dostu politikalar, 2007 yılında rekor seviyede gelir sağlamıştır. Bu yılda 10,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir (Ahn, 2008: 7). Bu yatırımların özellikle bilgi teknoloji ve finans gibi hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca bilgi teknolojisinin yanı sıra

diğer yüksek teknolojili endüstriler de yurt dışında yaşayan Korelilerin doğrudan sermaye yatırımlarını yönelttikleri sektörlerdendir.

Tablo 15: Kore'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Akışının Gerçekleştiği Başlıca Ülkeler

Ülke	Firma Sayısı	Sermaye Miktarı (1 Temmuz 2007 İtibari İle) (Bin \$)	Oran (%)
ABD	2,392	12,886,625	19,0
Japonya	3,012	12,414,665	18,3
AB	1,691	29,332,456	43,2
Almanya	448	4,225,606	6,2
Birleşik Krallık	306	6,474,331	9,5
Fransa	206	3,199,949	4,7
Belçika	56	2,714,287	4,0
Hollanda	387	8,920,170	13,1
İrlanda	84	1,178,012	1,7
İsveç	67	941,725	1,4
Macaristan	8	305,074	0,4
Slovakya	1	54	0
Diğer Avrupa Ülkeleri	284	1,373,250	2,0
Diğer Ülkeler	6,455	13,264,399	19,5
Toplam	13,550	67,898,144	100

Kaynakça: Ahn, 2008: 8

Tablo 15'te görüldüğü gibi AB özellikle son yıllarda Kore'nin en büyük doğrudan yabancı sermaye yatırımcı olarak dikkat geçmektedir. Kore'nin 1 Temmuz 2007 itibariyle sahip olduğu 67.898.144 bin dolarlık doğrudan yabancı yatırımının %40'dan fazlası bu gruba üye ülkeler tarafından sağlanmaktadır. Bu grup arasında bu ülkeye en çok yatırım yapan ülkeler ise %13,1 ile Hollanda, %9,5 ile Birleşik Krallık ve %6,2 ile Almanya şeklinde sıralanmaktadır. Kore'ye yabancı sermaye yatırımı yapan diğer ülkeler ise Kore

Diasporası'nın üyelerin yarısından fazlasının yaşadığı ABD ve Japonya olmuştur. %19 ile ABD ülke bazında değerlendirildiğinde en fazla yatırım yapan ülke olurken, onu %18,3 ile Japonya izlemektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha çok imalat ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 2006 yılında gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %60'ı hizmet sektörüne gerçekleşirken, %37,8'i imalat sanayine gerçekleşmiştir. İmalat sanayinde elektronik ve kimyasal sektörü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı sektörler olarak dikkat çekmektedir (Ahn, 2008: 8).

Diasporalar, anavatanlarının ekonomilerini doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finanse etmeye başlamış olsalar dahi, bu finansal kaynak henüz istenilen seviyede değildir. Buna karşın, diasporaların uzun zamandır kullandıkları ve özellikle az gelişmiş ülkeler için büyük bir gelir kaynağı söz konusudur. Bu da diaspora üyelerinin anavatanda yaşayan ailelerine, akrabalarına göndermiş oldukları sıcak paralardır. Gelişmiş ülkelerde bulunan ve yüksek kazançlar elde eden üyeler, anavatanda yaşayan ve düşük gelirleri olan aile ve akrabalarına göndermiş oldukları dövizlerle mikro anlamda aile ve akrabalarını, makro anlamda ise anavatan ekonomisine büyük katkı sağlamaktadırlar.

Tablo 11'de görüldüğü gibi Hindistan bu kaynağı en iyi kullanan ülkelerden birisidir. 2000 yılında ülkeye 13,5 milyar dolar civarında para transferi gerçekleşmiştir. Bu rakam Hindistan GSMH' sinin %2,9'unu oluşturmaktadır. Hindistan gibi Çin de yurtdışından büyük miktarlarda para transferi almaktadır. Ancak yurtdışından gelen bu transferlerin ülkenin GSMH' da Hindistan gibi büyük bir yeri yoktur. Bunun nedeni ülkenin büyük bir GSMH' ya sahip olmasıdır. Çin ve Hindistan'ın bir başka ortak özelliği ise ülkeye giren para akımı ile kıyaslandığında ülkeden çıkan para akımı son derece küçüktür. Bu nedenle her iki ülke de para transferinden büyük fazla vermektedirler.

Kore'ye gelen para akımı ülkenin GSMH' sinin %2'den daha az olmakla birlikte ülkenin asıl sorunu ülkeye giren para akımı kadar ülkeden çıkan para akımının da fazla olmasıdır. Bu çıkışın en büyük nedeni ülkenin sahip olduğu yüksek gelir imkânıdır. Ülkeden çıkan para miktarı her yıl 1 milyar dolardan fazla artmaktadır. Dahası, Kore 2001 yılında para transferinde açık vermiştir. Bu açığın en önemli nedeni ülkede var olan yüksek

gelir imkânı nedeniyle ülkeye gelen yabancı işçi sayısının giderek artması ve bu işçilerin ailelerine para göndermeleridir. Ayrıca, yurtdışında okuyan Koreli öğrencilere gönderilen paralar da yurtdışına yönelen bu akımın nedenlerindedir.

Tablo 16: G. Kore, Hindistan ve Çin’de Para Transferi Eğilimi (1997-2001)

Ülke/Yıl	Para Transferi		Ülkeye Olan Transferin GSMH Payı (%)
	Ülkeye Yapılan	Ülkeden Yapılan	
G. Kore			
2001	6,548	6,911	1,55
2000	6,500	5,820	1,41
1999	6,421	4,506	1,58
1998	6,737	3,384	2,13
1997	5,288	4,621	1,11
Hindistan			
2001	-	-	-
2000	13,504	51	2,94
1999	11,958	35	2,74
1998	10,402	67	2,51
1997	13,975	62	3,48
Çin			
2001	-	-	-
2000	6,861	550	0,64
1999	5,368	424	0,54
1998	4,661	382	0,49
1997	5,477	333	0,61

Kaynak: Bergsten ve Choi, 2003: 24

Diasporalar gelişip genişledikçe hem misafir olunan ülkenin hem de anavatanın iş gücü piyasasını etkilemeye başlarlar. Diasporaların genişlemesi için anavatandan misafir olunan ülkeye doğru bir göçün söz konusu olması gerekir. Böyle bir göç, anavatan

ekonomisinin insan kaynağı kaybetmesi ve misafir olunan ülkenin ise ek iş gücü kazanması anlamına gelir. Gelişmekte olan ülkeler için asıl problem büyük miktarlara ulaşan beyin göçü ile ülkenin kalkınmasında ihtiyaç duyduğu nitelikli ve yüksek kaliteli iş gücünü yüksek ücretli ve daha iyi bir yaşam standardı sunan gelişmiş ülkelere kaptırması oluşturmaktadır. G. Kore, Kore Savaşı'nın yaşandığı 1950-1960 yılları arasında bu problemi yaşamıştır. Birçok yüksek eğitilmiş ve kalifiye insan bu dönemde ülkeyi terk ederek gelişmiş ve daha güvenli ülkelere yerleşmiştir.

G. Kore hükümeti bu problemi çözmek için bir dizi önlemler almaya çalışmıştır. Ayrıca, daha önce ülkeyi terk eden kalifiye iş gücünü tekrar ülkeye döndürmek için çeşitli teşvik politikaları izlemiştir. Bu politikalar 1990'lı yıllarda olumlu sonuçlar vermiş ve birçok Koreli, ülkesine geri dönerek ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı yapma fikrini benimsemiştir. Bununla birlikte ülkenin girmiş olduğu hızlı büyüme trendi, 1990'ların ortalarından itibaren ülkenin iş gücü pazarına yabancı iş gücü talebinin artmasına sebep olmuştur. Bu talep artışındaki en büyük etken ülke ekonomisindeki hızlı büyüme ve kalkınma ile gelen ücret ve gelir artışları olmuştur.

İkinci bölümde diaspora kavramının tarihsel süreci ele alınarak geçirdiği evrelere değinilmiştir. Daha sonra toplulukları göç etmeye yönelten etkenlere göre diaspora türleri belirtilerek bu türlere örnek topluluklara değinilmiştir. Toplulukları göçe yönelten dolayısıyla diasporaların oluşmasına neden olan en önemli iki etmen baskın topluluğun zor kullanması ve ekonomik nedenlerdir. Birçok ülke bu toplulukları çeşitli dönemlerde farklı amaçlar doğrultusunda kullanmıştır.

Ayrıca çalışmanın bu bölümünde sahip oldukları diasporaları ülke kalkınmasında kullanan ve başarılı olan ülkelerden bazıları örnek olarak gösterilmiştir. Bu ülkelerin başında diaspora denildiğinde birçok kişinin aklına ilk gelen ülke olan İsrail gelmektedir. Ancak tarihi geçmiş göz ardı edildiğinde ülke kalkınmasında diasporasından en fazla yararlanan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Çin Diasporası gerek anavatana yapmış olduğu büyük yatırımlar ve gerekse finansal anlamda vermiş olduğu destekle ülkenin son yıllarda yakalamış olduğu büyük büyüme oranında önemli bir paya sahip olmuştur. Çin'in dünyanın fabrikası konumuna gelmesinde en az işgücü maliyetlerindeki avantajı kadar etkisi olduğu söylenebilir.

Diasporalar, anavatanlarının ekonomilerine beşeri sermaye olarak da destek vermektedir. Diasporasının beşeri sermaye olarak destek verdiği en önemli ülke Hindistan'dır. Hindistan'ın Çin ile birlikte Asya'nın ve dünyanın yükselen değeri olarak gösterilmesinde diasporasının vermiş olduğu desteğin katkısı büyüktür. Ülke her ne kadar yabancı yatırımcı çekmede diasporasından istediği desteği henüz göremese de beşeri sermaye ve portföy yatırımları konusunda ciddi destek almıştır. Ülkeye yatırım yapan yabancı şirketlerin yaklaşık %80'inin üst düzey yöneticileri Hintli ya da Hint kökenlidir. Ayrıca ülkede kurulan silikon vadisinde çalışan birçok mühendis ya da üst düzey yönetici diaspora üyesidir

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'nin sahip olduğu ancak ülkenin kalkınmasında yeterince yararlanılmayan Türk Diasporası'ndan bahsedilecektir. Bu potansiyel yabancı finans kaynağının geçmişten bugüne geçirmiş olduğu evreler ve bugünlerdeki son durumu, demografik yapısı ve ekonomik gücü göz önüne serilerek bu kaynağının kullanılması durumunda Türkiye Ekonomisi üzerinde yaratacağı etki gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

3. BÖLÜM

TÜRK DİASPORASI VE TÜRK DİASPORASININ EKONOMİK POTANSİYELİ

3.1. Türk Diasporası'nın Tarihi Perspektifi

Türk milleti, tarihi milattan öncesi yıllara dayanan büyük bir uygarlıktır. Dünyanın birçok bölgesinde, farklı tarihlerde çeşitli devletler kurmuş, farklı medeniyetlerle etkileşim içerisine girmiştir. Bunun sonucu olarak, birçok medeniyeti etkilemiş ve birçok medeniyetten etkilenmiştir. Tıpkı diğer kavimlerin olduğu gibi Türk kavminin de farklı kolları vardır. Bu kolların bazıları yaşadıkları egemen medeniyetlerin etkisi altında kalarak asimile olmuş ve milli benliklerini kaybetmişlerdir. Bazıları ise, kendi egemenliklerini diğer medeniyetlere kabul ettirerek bugünlere kadar gelmişlerdir. Üçüncü bir grup ise, egemen toplumun boyunduruğu altında yaşıyor olmalarına karşın, milli benliklerini korumayı başaranlardır. Bu gruba en iyi örnek SSCB egemenliğinde yaşayan ve bu ülkenin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türkî Cumhuriyetlerdir.

Gerek kendi devletlerini kuran ve egemen güç olan Türk Devletleri ve gerekse başka devletlerin egemenliği altında olan ancak, milli benliklerini kaybetmemiş Türk gruplarının milli menfaatler doğrultusunda, ortan bir çatı altında bir araya getirilerek oluşturulacak bir topluluk, en geniş anlamıyla Türk Diasporası olarak adlandırılabilir. Bu anlamıyla Türk Diasporası, siyasi bir görüş olan ve 1905 Rus devrimiyle Azeri ve Tatar aydınlar öncülüğünde başlayan, II. Meşrutiyetin ilanı ile Ziya Gökalp'in önderliğinde Osmanlı Devleti'nde savunulmaya başlayan "Turancılık" akımına benzemektedir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve dünya konjonktürü nedeniyle bu siyasi görüş plan aşamasından ileriye gidememiştir. Dahası, gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi konumu ve gücü ve gerekse diğer Türk Devletleri ile olan kültür ve anlayış farklılıkları bu görüşün yakın zamanda da hayata geçirilmesinin pek kolay olmadığını göstermektedir.

Bu nedenle Türk Diasporası'nı daha mikro düzeyde değerlendirmek, içinde bulunulan konjonktür itibariyle daha doğru ve gerçekçi olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ekonomik nedenlerle yaşanan ve yarım asırlık bir tarihi olan Avrupa'ya göç, bu anlamda en uygun çalışma alanını oluşturmaktadır. Ekonomik etkenlerle Avrupa'nın çeşitli ülkelerine göç etmek zorunda kalmış milyonlarca Türk çeşitli nedenlerden dolayı hayatlarını anavatanlarının dışında sürdürmek zorunda kalmışlardır. Ancak, bu durum onların anavatanları ile olan bağlarının kopmasına veya milli benliklerini kaybetmelerine neden olmamış, aksine zaman zaman anavatanlarının içinde bulunduğu zor durumlar karşısında yardım etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, asırlarca dünyanın dört bir yanında hüküm sürmüş, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğmuş bir devlettir. Bu yüzden dünyanın birçok yerinde farklı zamanlarda göç etmiş ya da imparatorluğun dağılması sonucunda başka ülkelerin egemenliğinde yaşayan Türk gruplar bulunmaktadır. Bu durumun yanı sıra, köken itibariyle Türk olan ancak Osmanlı İmparatorluğu ile ya da Türkiye Cumhuriyeti ile hiçbir organik bağı olmayan Türk Devletleri de söz konusudur. Bu devletler ile köken bağı itibariyle bir Türk Diasporası oluşturulması mümkün olabilir. Bu birliğin sağlanması için farklı dönemlerde bir takım çalışmalar yapılmış, çeşitli iş birliği anlaşmaları, ortak eğitim programları ve bir dizi konferans yapılmıştır. Ancak bu çalışmada bahsedilen Türk Diasporası kavramı bu grubu içermemektedir. Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çeşitli nedenlerle ülkeyi terk eden ve birçok ülkede kendi benliklerini korumayı başararak Türk benliğini taşıyan gruplar Türk Diasporası olarak nitelendirilmiştir.

Türk Diasporası'nın oluşumunda özellikle bugünkü Avrupa Birliği'nin temel taşlarını oluşturan ülkelere yapılan işçi göçlerinin büyük etkisi vardır. Türklerin başka milletlerle etkileşim içine girmeleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın inşası için ihtiyaç duyulan işgücü vesilesi ile olmuştur (Kaya, 2008: 151). Avrupa, ihtiyaç duyduğu işgücünü Türkleri misafir işçi statüsü ile istihdam ederek gidermeye çalışmış, böylece gayri ihtiyari Türk Diasporası'nın temellerini atmıştır.

Misafir işçilerin 1960'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak üzere Avrupa'ya gitmesi ile başlayan süreçte, yaklaşık 3,6 milyon Türk Avrupa Birliği'ne üye ülkelere göç etmiştir (Duran, 2006: 31). Bu göç sürecinde Türklerin çoğunluğunun adresi Almanya olmuştur. Yaklaşık 2,6 milyon Türk Almanya'da yaşamaktadır. Bu büyük nüfus topluluğu Almanya'nın ve Avrupa Birliği'nin en büyük yabancı nüfus topluluğunu oluşturmaktadır.

Avrupalı devletlerin 1945 ile 1990'lı yıllar arasında izlemiş olduğu politikalar Türkiye'den göçün seyrini etkilemiştir. Avrupalı devletlerin bu periyotta izledikleri politikaları 3 aşamada incelemek mümkündür (Duran, 2006: 32):

I. Aşama: 1945 ile 1973 arasındaki dönemi kapsar. Bu aşamada Avrupalı devletler ülkelere doğru göçü teşvik etmek ve özendirmek adına kolaylaştırıcı politikalar izlemişlerdir.

II. Aşama: 1973 yılından başlayıp 1980'lere kadar devam eden dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde petrol krizinin etkisi kendini göstermiş ve Avrupalı devletler ülkelere yapılan işçi göçünü durdurmak için çeşitli politikalar izlemeye başlamışlardır. Kriz birçok Avrupa ülkesinin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Birçok göç alan ülke işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden göçmen alımlarına sınırlama getirmişlerdir. Bu dönemde, dünyada uluslar arası göç yollarının rolü giderek önem kazanmıştır.

III. Aşama: 1980'ler ve 1990'ları kapsayan bu son aşamada ise, Avrupa pazarında göçmen işçilere yönelik kısıtlayıcı politikalar izlenmiştir. Bu kısıtlayıcı politikalar neticesinde yasa dışı göçler ve mülteci hareketler bütün dünyada artış göstermiştir.

Göçün Avrupa tarafından görünümü böyleyken, Türkiye açısından da bazı etkileri söz konusudur. İçduygu'ya göre sosyal ve demografik koşullar, ülkenin ekonomik ve politik istikrarı ve yukarıda değinilen Avrupa ülkelerinin göç politikaları ile biçimlenen Türk göçü iki ana safhada incelenebilir;

- İŒi Göçü: 1960'ların ilk döneminden 1970'lerin ortalarına kadar olan dönem birinci safha olarak değerlendirilir.

- 1970'lerden sonraki dönemi kapsayan sayfa ikinci safha denilmektedir. Bu safhada üç farklı güdüye bağlı gç söz konusudur.

i. Uluslar arası evlilikler yoluyla yapılan gçler.

ii. Politik nedenlere bağlı olarak yapılan gçler.

iii. İŒi Gçleri (yoğun olarak yasa dıŒı gçler) (Koyuncu, 2003: 26).

alıŒmanın bundan sonraki bölümünde yukarda kısaca değinilen Türklerin Avrupa'ya göç safhaları daha ayrıntılı olarak ele alınmaya alıŒılacaktır.

3.1.1. 1960- 1975 arasında Avrupa'ya Türk Göçü

Türkiye'den Batı Avrupa'ya gerekleŒen ilk Türk iŒi göçü 1961 yılında Türk ve Alman Hkmetlerinin ortaklaŒa imzaladıkları iŒi alımı anlaŒması ile olmuŒtur. Bu anlaŒmayı daha sonra 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İŒve'le imzalanan iŒi anlaŒmaları takip etmiŒtir. Bu anlaŒmalarla 1961 ile 1975 yılları arasında yaklaŒık 1 milyon Türk iŒisi alıŒmak için Batı Avrupa'nın eŒitli ülkelerine gitmiŒlerdir. 1973 yılında Batı Avrupa'da yaŒayan Türk nüfusu 1.35 milyonu bulmuŒtur. Bu nüfusun 900.000'ini iŒi nüfus oluŒtururken, 450.000'ini alıŒan nüfusa bağlı topluluk oluŒurmaktadır. Bu rakam 1980'lere gelindiğinde artarak 2 milyona ulaŒmıŒtır. Daha sonraki yıllarda iŒi göçü bir süre daha azalan oranda devam etmiŒtir. Oyle ki 1982 yılında Türkiye'den sadece 482 iŒi gnderilmiŒtir (Duran, 2006: 33).

Bu topluluk bir bakıma Türk Diasporası'nın temellerini oluŒurmaktadır. Bu topluluk ve sonrasında gelenler ayrıca yeni kuŒaklar toplandığında Türk Diasporası'nı oluŒurmaktadır. Diasporanın temellerini oluŒurdukları göz önüne alındığında bu topluluğun Avrupa'ya yerleŒtięinde Avrupa'nın genel görüntüsünü de analize dâhil etmek yerinde olacaktır.

Türkiye'den Avrupa'ya göçün başladığı dönem olan 1960'lı yıllarda Avrupa'da şehirleşme ve endüstrileşmenin etkileri görülmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra tarım sektöründe çalışan sayısında azalma meydana gelirken, şehirleşme oranı hızla artmıştır. Bu durum kırsal ile kent arasındaki ekonomik dengeleri kırsalın aleyhine değiştirmiştir. Kırsalda var olan endüstriler kentlerdeki endüstriler ile rekabet etme gücünü kaybetmiştir. Kentlerdeki endüstrilerin kalifiye eleman istihdam etmeleri, yüksek verimlilikle üretim gerçekleştirmeleri, makineleşmeleri ve bütün bunlara bağlı olarak düşük fiyatlardan satış yapmaları kırsal kesimdeki endüstrilerin yarış dışında kalmasına neden olmuştur. Kentlere göçün bir başka nedeni ise, insanların kentlerde yeni iş imkânları ya da yeni endüstriler bulabilme imkânına sahip olmalarının insanları cezp etmesidir. Bahsedilen dönemde kentlerde yükselen yeni endüstriler sürekli işçi gereksinimi duymuştur. Ayrıca Batı Avrupa'da o dönemde eğitim süresi çok uzundur, ayrıca insanlar uzun süreler çalışmaya yanaşmamaktadır. Bu nedenlere ek olarak bu ülkelerdeki düşük doğum oranları da ülkelerin ihtiyaç duyduğu işgücünün sürekli açık vermesini açıklar niteliktedir (<http://www.mmo.gr/pdf/library/Balkans/Turkey%20+economic%20effect%20of%20%20emign.pdf>).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir büyüme sürecine giren Batı Avrupa ülkeleri, işgücü açığını geçmişten ilişki içerisinde oldukları az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere sağlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda 1961 yılında imzalanan anlaşmalarla Yunanistan, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus, Türkiye ve Yugoslavya'dan yabancı işçiler temin edilerek bu açık kapatılmaya çalışılmıştır (Martin, 2002: 8).

Bu dönemde işçi gönderen ülkeler açısından da bu anlaşma oldukça karlı görünmektedir. Bu yüzden ülkeler bu göçü kolaylaştırmaya yönelik politikalar izlemişlerdir. Türk hükümeti de o dönemde gerek işsizlik oranlarına yapılan olumlu etki ve gerekse işçi dövizlerinin ödemeler bilançosu dengesi üzerine yaptığı olumlu etkilerden dolayı bu politikayı desteklemekle kalmamış, bir dizi teşvik edici politika izlemiştir (Uslu, 1999: 16).

**Tablo 17: Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Avrupa'ya Gönderdiği İşçi Sayısı
(1961-1987)**

Göç Alan Ülke	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Avusturya	0	160	937	1434	1973	469	1043	673	937	10622
Belçika	0	0	5605	6651	1661	0	0	0	0	431
Danimarka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3507
Fed. Alm. Cum.	1476	11025	23436	54902	45572	32580	7199	41409	98142	96936
Fransa	0	0	63	25	0	0	0	0	191	9036
Hollanda	0	0	251	2958	2181	1208	48	875	3404	4843
İsviçre	0	0	36	193	122	153	0	97	183	1598
İngiltere	0	0	0	0	8	0	0	0	4	563
Toplam	1476	11185	30328	66163	51517	34410	8290	43054	102861	127536
Kalifiye İşçi(%)	0	0	0	0	38	25	30	28	25	27
Göç Alan Ülke	1971	1972	1973	1963-73	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Avusturya	4620	4472	7083	34459	2501	226	672	583	54	23
Belçika	583	113	265	15309	555	59	72	45	41	27
Danimarka	72	0	0	3579	0	38	13	15	10	1
Fed. Alm. Cum.	65684	65875	103793	648029	1228	640	2101	2413	1333	933
Fransa	7897	10610	17544	45366	10577	25	6	15	13	11
Hollanda	4853	744	1994	23359	1503	32	98	83	48	40
İsviçre	1342	1312	1109	6360	770	229	281	246	326	406
İngiltere	1289	82	116	2062	13	98	27	30	72	65
Toplam	86340	83208	131904	778523	17147	1347	3270	3430	1897	1516
Kalifiye İşçi(%)	36	34	44		35	51	73	73	0	63
Göç Alan Ülke	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1974-87	1981
Avusturya	944	184	12	7	2	16	52	74	5350	184
Belçika	35	13	2	2	3	7	0	2	863	13
Danimarka	0	6	3	3	13	25	57	0	184	6
Fed. Alm. Cum.	764	274	75	43	17	23	17	27	9888	274
Fransa	21	6	9	4	0	4	3	4	10698	6
Hollanda	32	31	2	4	5	5	12	18	1913	31
İsviçre	549	379	163	209	69	110	137	83	3957	379
İngiltere	51	11	8	6	4	10	27	22	544	11
Toplam	2396	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1974-87	1981
Kalifiye İşçi(%)	71	184	12	7	2	16	52	74	5350	184

Kaynak: Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumundaki verilerden hazırlanmıştır.

1966 yılına kadar Türkiye'den Federal Almanya'ya yaklaşık 161.000 Türk işçi giderken, Hollanda'ya bu dönemde gönderilen işçi sayısı 14.500 civarındadır. Ancak 1966-1967 yılında yaşanan resesyonun etkisiyle Federal Almanya'ya giden işçi sayısı %24 oranında azalarak 123.000 olurken, Hollanda'ya giden işçi sayısında da %15 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Dahası giden işçilerin bir kısmı Türkiye'ye geri dönmüştür.

Bu dönemde Türk göçmenlerin genel karakteristiğine bakıldığında genel olarak vasıfsız, Anadolu'nun taşra bölgelerinden ya da fakir, endüstri bölgelerine uzak yerlerden geldikleri görülmektedir. Bazı araştırmacılar bu durumu biraz daha ileri götürerek Berlin'e, Stockholm'e ya da Brüksel'e göç eden birçok Türk'ün Anadolu'nun küçük köylerinden geldiğini, hatta hayatlarında Konya, Kayseri ya da İstanbul'u hiç görmediklerini söylemektedirler. Bu bakış açısı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda da olumsuz bir ön yargıya sebep olmaktadır. Birçok Avrupalı bütün Türklerin bu vasıfsız göçmenler gibi olduğunu düşünerek, olası bir serbest dolaşımın Avrupa'nın iflasına neden olacağını düşünmektedir.

Tablo 17'den de anlaşılacağı gibi, bu dönemde Avrupa'ya çok sayıda vasıfsız Türk göçmen, işçi olarak gelmiştir. Ancak, bu dönemde Batı Avrupa'ya göç veren diğer ülkelerle kıyaslandığında durumun çok da kötü olmadığı anlaşılacaktır. Batı Avrupa'ya İşçi olarak giden Türk göçmenler içerisinde vasıflı işçi oranı %30 civarındadır. 1968 yılında Federal Almanya İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yapmış olduğu bir araştırmaya göre, Türkiye'den gelen göçmen işçiler Yugoslavya'dan gelen göçmen işçilerden daha vasıflı olduğu ortaya çıkmıştır. Dahası 1973 yılında Fransa'daki Türk göçmenlerin de, Akdeniz'den gelen diğer göçmenlere göre daha vasıflı olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Koyuncu, 2003: 29).

Ancak yukarda bahsedilen vasıflı işçilerin eğitim geçmişleri ne bir üniversite eğitimine, ne de bir teknik okula dayanmaktadır. O dönemde yurt dışına giden göçmen işçilerin hemen hemen hepsi usta-çırak sisteminde yetişmiş kişilerdir ve bu vasıflı işçilerin Avrupa'ya göçleri 1960'ların başında gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, ağırlıklı

olarak vasıfsız işçi göçü gerçekleşirken, en fazla vasıfsız işçi göçü 1968-1973 döneminde gerçekleşmiştir.

Misafir işçi statüsünde Avrupa'ya çalışmaya giden işlerin büyük çoğunlu, 18-35 yaş arasında Türkiye'de çiftçilik yapan kişilerdir. Bunun yanı sıra, yarı vasıflı işçi olarak nitelendirilebilecek inşaat işçisi, madenci, okul öğretmeni gibi vasıflara sahip insanlarda misafir işçi statüsünde işçi olarak yurtdışına gitmişlerdir. O dönemde Almanya'nın işgücü eksikliği daha çok montaj sanayindeydi; dolayısıyla, Türkiye'den giden işçiler de ağırlıklı olarak montaj sanayinde istihdam edilmiştir (Martin, 2002: 9).

Türk göçmenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında ise tahmin edilenin aksine oldukça hatırı sayılır bir oranda kadın göçmenin olduğu görülmektedir. 1961 yılında Batı Avrupa'ya göç eden nüfusun içerisinde %13 oranında kadın nüfus varken, bu rakam yıllar ilerledikçe artmaya devam ederek 1970 yılında %20 olmuştur. Kadın göçmenlerin bir başka özelliği de, aktif olarak ekonomik faaliyetler içerisinde yer almalarıdır. Yapılan bir başka çalışmaya göre, 1961 yılında Türk göçmen kadınların %30'unun ekonomik faaliyetlerde pay sahibi olduğu, ancak bu rakamın da yıllar içerisinde yükselerek 1970 yılına gelindiğinde %65'lere ulaştığı ortaya konulmuştur. Ne var ki Türkiye'ye geri dönüşler başlayınca bu oranda da azalmalar söz konusu olmuştur.

1975'ten sonra ise farklı bir göç dalgası gerçekleşmiş ve çoğunlukla kadınlar eşlerinin yanına gelmek için Türkiye'den Avrupa'ya göç etmişlerdir. Ancak Avrupa Birliği kanunlarında 5 yılı doldurmadan yasal oturma izni alınamamasından dolayı kadın göçmenlerin 1980'e kadar ekonomik faaliyetlerde bulunmaları söz konusu olmamıştır. Ancak, gerekli yasal şartlar sağlandıktan sonra bazıları çalışmaya başlamıştır.

1974'lerin ortalarında yaklaşık 616.000 Türk işçi Federal Almanya'da, 30.000 Türk işçi Hollanda'da ve en az 70.000 Türk işçi Avusturya, Belçika, Fransa ve İsviçre'de çalışmaktadır. Bu durum Türkiye'ye dönüşlerin olmasına karşın yurtdışında çalışan Türk işçi sayısının arttığının açık bir göstergesidir.

3.1.2. 1970- 1990 arasında Avrupa'ya Türk Göçü

1974 yılı hem göç alan ülkeler hem de göçmenler açısından dönüm noktası olan bir yıl olmuştur. Dünya’da yaşanan gelişmeler Avrupalı devletlerin ekonomisini derinden etkilemiş, bu durum hükümetlerin özellikle göçmen politikalarını ve görüşlerini tersine çevirmiştir. 1973-1974 yılları arasında yaşanan bir dizi sosyoekonomik olaylar, Batı Avrupalı devletlerin yabancı işçi alımlarını durdurmalarına neden olmuştur. Dahası işverenlerin Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelere gelen işçileri çalıştırmalarını yasaklamıştır.

Batı Avrupa ülkelerinin bu kararı almasında esas faktörlerden birisi de, Avrupa işgücü piyasasında işgücü arzının doyum noktasına ulaşması nedeniyle, yeni işgücüne ve özellikle yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmamasıdır. Ayrıca 1973 yılında yaşanan petrol krizinin Avrupa’da işgücü maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle azalan üretim, iş gücü talebinin de azalmasını neden olmuştur. Bu durum da Avrupa Birliği üyesi olmayan işgücü için daha az iş fırsatı anlamına gelmektedir.

Batı Avrupalı ülkelerin sadece politik yapılarında değil, yabancı işçilere yönelik teorik alt yapılarında da değişiklikler olmuştur. 1970’lerin ortalarına kadar izlenen “ dengeli büyüme “ teorisi benimsenmiştir. Bu teorisinin ışığında, gerek akademik camiada ve gerekse ekonomi camiasında, işgücü odaklı göçlerin dünya ekonomisini canlandıracağı, hem ülke sınırları içerisinde hem de uluslararası işgücü transferinin üretim düzeyini artırıcı etkiye sahip olacağı düşüncesi, hâkim görüş olarak uygulanan politikalarda dikkate alınmıştır. Bu teoriye göre hem işçi gönderen ülke ve hem de işçi alan ülke yarar sağlamaktadır. İşçi transferinin, göç veren ülkelerin ekonomik anlamda, göç alan ülkeleri yakalamasına yardımcı olacağını savunan bu görüş, bu yüzden işçi göndermenin ekonomik farklılıkları azaltacağını savunmaktadır. Yine bu teoriye göre, işçilerin az gelişmiş ülkelere doğru yaptıkları göçler neticesinde işgücü mobilitesi sağlanacağından, hem gönderen ülkeler hem de alıcı ülkeler olumlu etkilenecek, dolayısıyla dünya ekonomisi bu sirkülasyondan olumlu etkilenecektir. Bu sirkülasyon kıt kaynaklardan birisi olan işgücünün daha etkin ve daha yüksek ücretten yeniden dağılımı sağlamakta, dolayısıyla kıt kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasına neden olmaktadır (Martin, 2002: 9).

Ancak 1970'lerin ilk yıllarından itibaren baş gösteren resesyon ve işsizlikle birlikte Batı Avrupa'da yaşayan göçmenlerin sosyopolitik maliyetleri giderek artmaya başlamıştır. Bu durum ülkelerin işçi alımlarını durdurarak göçmen işçilerin ülkelerine sağlamış olduğu fayda ve maliyetleri tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da ekonomik koşullar çok kısa zamanda tersine dönmüştür. Öyle ki, 1973 yılında Federal Almanya'da bir işsiz kişi için 3 farklı iş imkânı varken; 1975 yılına gelindiğinde 5 işsiz kişi için ancak bir iş imkânı söz konusu hale gelmiştir. Bu durum hem işçi gönderen ülkeler ve hem de işçi alan ülkeler açısından sorun teşkil eder hale gelmiştir. İşçi ithalatı yapan ülkeler (işçi alan), ülkelerinde giderek artan işsizliğin daha çok kendi ülke vatandaşlarını etkilemesi, buna karşın yabancı işçilerin yapılan sözleşmeler nedeniyle ülkede çalışmaya devam etmeleri nedeniyle, çıkabilecek sosyal sorunlardan ve bu yabancı nüfus içerisindeki %5-10'luk kesimin entegrasyonu sonucunda katlanılan maliyetlerden dolayı kaygılanırlarken, işçi ihraç eden ülkeler (işçi gönderen), batı Avrupa ülkelerinin tek tarafı olarak aldıkları işçi alımını durdurma kararı nedeniyle göçmen politikaları ve işçilerin göndermiş oldukları işçi dövizlerini göz önünde bulundurarak oluşturmuş oldukları ekonomik kalkınma planlarının sektöre uğramasından dolayı kaygı duymaktadırlar (Martin, 2002: 12).

1970'lerin ortalarından sonra dünyaya yeni bir göç teorisi hâkim olmaya başlamıştır. “Düzensiz büyüme” olarak adlandırılan bu teoriye göre, bir önceki teorinin aksine göç olgusu, göç gönderen ülke ile göç alan ülke arasındaki ekonomik eşitsizliği ve farklılığı artırmaktadır. Bu ekonomik kaygılar, ülkelerin göç ve işe alım politikalarını gözden geçirmelerine, hatta bazı ülkelerin yapılan ikili anlaşmaları tek tarafı olarak fesh ederek işe alımları durdurmasına neden olmuştur.

Bütün bu ekonomik etkenler sosyo-kültürel tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu döneme kadar ekonomik performansın etkisiyle Güney Avrupa'dan gelen göçmen işçilere karşı tavırları normalken, ekonomik performansın düşmesiyle birlikte ülke vatandaşlarının göçmenlere bakışları da değişmiştir. Göçmen işçi alımlarının durdurulmasında ekonomik performans kadar toplum içindeki bu tepkimenin etkisi de büyüktür. 1975 yılından sonra birçok Alman ülkelerinde daha fazla yabancı ülke vatandaşı görmek istemediklerini açıkça dile getirmeye başlamıştır.

Yabancı işçi alımına yönelik anlaşmalar durdurulduktan sonra, Batı Avrupa yeni bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun, misafir işçi sıfatıyla ülkeye gelen yabancı işçilerin yatırım yapmak için ihtiyaç duydukları sermayeyi toplamak için geldikleri ülkelerde Batı Avrupa ülkelerinin planladığının aksine daha uzun süre kalma isteğidir. 1974 yılının mart ayı başında çıkarılan “ the Law of reunification” adlı yasa başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Türk işçilerin aileleriyle bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu yasa ile birlikte özellikle 1970’lerin ortalarından sonra Türk işçiler Batı Avrupa’da daha uzun süre kalma planları yapmaya başlamışlar ve bu doğrultuda kendi ülkelerinde yaşayan ailelerini yanlarına aldirmaya başlamışlardır (Koray, 1999: 1).

Göçmenlerin yaşamış olduğu bütün bu sürecin sonucunda, yabancı işçi statüsündeki göçmenler yerleşik göçmen statüsüne kavuşmuştur. Uluslar arası organizasyonların yapmış olduğu baskılara direnemeyen yerel hükümetler de göçmenlere uyguladıkları birçok sosyal refah kısıtlarını ortadan kaldırarak, kendi vatandaşlarının sahip olduğu hakları göçmenlere de vermek zorunda kalmışlardır. 1970’lerin ortalarında birçok yabancı işçi buldukları ülkelerin sosyal güvenlik haklarından ki bu haklar içerisinde işsizlik maaşı ve çocuk yardımı gibi ödeneklerinde bulunduğu birçok haktan yararlanmaya başlamışlardır (Martin, 2002: 31).

Özellikle Türk işçilerin uzun süreli Batı Avrupa’da kalmaya yönelik girişimleri Batı Avrupalı hükümetlerin özelde Türk işçilere ve genelde bütün yabancı işçilere yönelik öncelikle geri dönüşü teşvik edici, daha sonra ise yabancı işçilerin topluma entegrasyonunu sağlamaya yönelik yeni politikalar üretmesine neden olmuştur. Ancak bazı yöneticilerin geri dönüşü teşvik edici politikalarının yanı sıra, bazı yöneticilerin yabancıları entegre etmeye çalışmaları uygulanan politikaların çakışmasına ve dolayısıyla istenilen sonuçlarının alınamamasına neden olmuştur (Martin, 2002: 3).

3.1.3. Avrupa’dan Türkiye’ye Geri Dönüş

1974 yılından sonra, benimsenen politikalarla birlikte Avrupalı hükümetler ülkelerinde bulunan yabancı işçileri kendi ülkelerine döndürmeye yönelik çalışmalara başlamışlardır. Göçmenleri ülkelerine geri döndürmeye yönelik politikalar kapsamında

Batı Avrupalı hükümetler özellikle ekonomik araçlara başvurmuştur. Bu araçları kullanarak ülkelerinde çalışan yabancı işçileri geri dönemeye ikna etmeye çalışmışlardır.

Batı Avrupa'da ihtiyaç duyduğu işgücü faktörünü yabancı işgücü ile karşılamaya çalışan Federal Almanya, ekonomik rüzgârın tersine dönmesinden en çok etkilen ülkelerin başında gelmektedir. Dolayısıyla yabancı işçilerden kurtulmaya yönelik politikalar uygulayan ülkelerinde başını çekmektedir. Federal Almanya yabancı işçileri ülkelere geri dönmeye ikna etmek için öncelikle ekonomik araçlardan yararlanmıştır. Hükümet, ülkesine dönmeyi kabul eden her bir yabancı işçi (işsiz olan, kısa süreli ya da yarı zamanlı çalışan, sosyal güvenlik haklarından hemen feragat eden) için 10,500 Alman Markı ve her bir çocuk için 1,500 Alman Markı ödemeyi teklif etmiştir. Yürütülen bu uygulama oldukça etkin bir şekilde işlemiş ve 100,000'den fazla Türk işçi ve bunların yanlarında kalan yakınları ülkeyi terk etmiştir. 1983-1984 yıllarında arasında ise ülkeyi terk eden işçi sayısı ikiye katlanarak 75,000'den 150,000'e çıkmıştır. Geri dönüş yapan bu işçilerden yaklaşık 8,500'ü geri dönüş tazminatı alırken, yaklaşık 93,000'i de emekli ödeneği almıştır (Martin, 2002: 39).

1966-1991 yılları arasında Türk işçilerin ülkelere dönüş nedenlerine bakıldığında ağırlıklı olarak iki faktör üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; 1966-1967 ve 1974-1977 yılları arasında yaşanan resesyona Avrupa işgücü piyasası üzerine yapmış olduğu olumsuz etkiler ve ikincisi de 1983-1984 yılları arasında Avrupalı hükümetlerin yoğun olarak uyguladığı ve yaklaşık 150,000 Türk'ü kapsayan göçmenleri ülkelere geri dönmeye teşvik edici politikalarıdır.

1970'lerin ortasında ülkelere dönen Türk işçilerin karakteristiğine bakıldığında çoğunluğunun işsiz ve Federal Almanya'nın kanunlarına göre yaşayamayan kişiler olduğu görülmektedir. 1975-1976 yılında Türkiye'ye geri dönüş yapan 2,100 Türk işçi üzerinde yapılan bir çalışmaya göre %40'ının dönüşünde işsizliğin büyük etkisinin olduğu anlaşılmıştır (Martin, 2002: 39).

1983-1984 yılları arasında Türkiye'ye geri dönen göçmenlere bakıldığında ise özellikle göçmen erkeklerin 10 yıl ya da daha fazla süredir ailelerinden ayrı oldukları ya da aileleriyle birlikte olmalarına karşın özellikle Federal Almanya'da eğitim farklılıklarından

dolayı problemlerle karşı karşıya oldukları görülmektedir (Martin, 2002: 40). Bütün bu nedenlerden ötürü her ne kadar kesin bir hesaplama yapılamamasına karşın bu geriye dönük göç sürecinde 500,000 ile 900,000 arasında Türk işçinin ülkelerine geri döndüğü söylenebilir.

Tablo 18: Almanya ve Hollanda'dan Türkiye'ye Dönen Göçmen Sayısı (1981-1991)

Yıl	Almanya	Hollanda
1981	70,905	3,114
1982	86,852	4,831
1983	100,388	5,595
1984	213,469	6,168
1985	60,641	55,052
1986	51,934	5,181
1987	45,726	3,792
1988	16,399	3,631
1989	37,666	3,675
1990	35,114	2,435
1991	36,134	1,828
Toplam	755,228	95,332

Kaynak: Duran, 2006: 43

1980 ve 1990 yılları arasında Avrupa'dan Türkiye'ye geri dönen Türk işçi sayısında azalma meydana gelmiştir. Dahası bu dönemde, Avrupa'ya doğru çoğunluğunu yabancı işçilerin yakınlarının oluşturduğu yeni bir göç akımı başlamıştır. Tablo 19'dan da görülebileceği gibi 1983-1985 yılları arasında yaklaşık 210,600 göçmen Avrupa'ya giriş yapmış ve bu rakam 1986-1988 yılları arasında yaklaşık 300,000'e, 1989-1991 yılları arasında 356,400'e ve 1992-1994 yılları arasında da 376,500'e ulaşmıştır.

Tablo 19: Avrupa'ya Göç Eden Türk Göçmen Sayısı (1983-1994)

	1983-1985	1986-1988	1989-1991	1992-1994
Avusturya	39,000	10,000	25,000	27,000
Belçika	4,800	5,000	5,500	8,400
Danimarka	2,100	3,700	3,800	4,600
Fransa	16,500	13,600	15,900	27,600
Almanya	109,400	206,800	231,800	243,000
Hollanda	13,700	28,400	33,000	26,300
Norveç	300	300	500	800
İsveç	36,000	3,700	4,500	3,700
İsviçre	10,000	10,200	12,000	14,400
B. Krallık	1,200	3,800	7,400	3,000
Diğer	10,000	14,300	17,000	17,700
Toplam	210.600	299,800	356,400	376,500

Kaynak: Duran, 2006: 44

Batı Avrupa devletlerinin gerek teorik anlamda değişikliklere gitmesiyle ve gerekse dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durum nedeniyle yapmış oldukları yabancı işçilere ve göçmenlere yönelik politika değişikliği ve buna bağlı olarak yapılan uygulamalar tablo 18'e bakıldığında başarılı olmuş olarak değerlendirilebilir. Ancak Bir sonraki tablo göz önüne alındığında Avrupalı devletlerin uygulamış olduğu geriye dönüşü teşvik eden göç politikalarının sadece ülkede bulunan yabancı işçi ve göçmenlerin ülkelerine dönmesine buna karşılık yeni göçmenlerin ve yabancı işçilerin Avrupa ülkelerine gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla uygulanan bu politikaların sadece göç sirkülasyonuna neden olduğu ve genel olarak bakıldığında Avrupa'da göçmen Türk nüfusunun azalmak yerine sabit kaldığı hatta artış meydana geldiği gözlenmektedir. Bu nedenle hükümetlerin göçmen ve yabancı işçi nüfusunu azaltmaya yönelik çalışmalarının başarısız olduğu ve istenilen sonuçların alınmadığı söylenebilir.

3.1.4. 1990'larda Avrupa'ya Türk Göçü

1990'lı yıllarda Avrupa'ya yapılan göçü üç faktör etrafında toplamak mümkündür. İlk faktör aile bağıdır. 1980'lerin sonunda uygulanmaya başlayan bu yol, 1990'larda sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Avrupa'da yaşıyan gençler aile kurmak için Türkiye'deki yakınlarını seçmeye başlamışlar ve yaşadıkları ülkenin kanunlarını da kullanarak yakınlarının bu ülkeye göç etmesine vesile olmuşlardır. İkinci faktör politik motiflerle güdülenmedir. 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin siyasi yapısına aykırı düşünürler ve politikacılar ya da aykırı düşüncelere sempati duyan sempatizanlar Avrupa'nın farklı ülkelerine göç etmişlerdir. Son faktör ise bazı Avrupa ülkelerinin özellikle bilgisayar mühendisi gibi yüksek eğitimli işçi ihtiyacını karşılamak için Türk işçi talep etmesi sonucunda ortaya çıkan göç hareketidir. Bu periyotta genellikle bu nedenlere bağlı olarak Avrupa'nın zengin ülkelerine doğru bir göç akımı gerçekleşmiştir.

Bu dönem, bir önceki dönemlerle kıyaslandığında göç eden insan sayısında azalma olmasına karşın, Türkiye hala işgücü ihraç eden bir ülke konumundadır denilebilir. Öyle ki 1990'larda her yıl yaklaşık 40,000'i Almanya'dan olmak üzere 60,000 Türk işçi Batı Avrupa'dan Türkiye'ye geri dönmesine karşın, yeni göç edenlerin sayısı geri dönenlerin sayısından fazladır. 1990'lar boyunca Türkiye'den Almanya'ya her yıl ortalama 22,250 mülteci başvurusu gerçekleşmiştir (Koray, 1999: 1). Bu dönemde göç eden kişiler genellikle kendi bireysel kararları doğrultusunda göç etmeye karar vermişlerdir. Ayrıca daha önceki dönemlerde ekonomik etkenler ön planda iken, bu dönemde göçe neden olan ağırlıklı etmen politik nedenler olarak göze çarpmaktadır.

Bütün bu dönemler özetlenecek olursa, tablo 20 ve 21'de de görüleceği gibi 1973 yılının sonunda Avrupa'daki Türk göçmen nüfusu 1.35 milyon iken, bu rakam 1980 yılının sonunda yaklaşık 2 milyona ulaşmıştır. 1995 yılında ise 2,9 milyon olan bu nüfus yeni gelen göçmenler ve doğumlarla birlikte 2005 yılında 3,6 milyona ulaşmıştır. Bu rakamlara göre Avrupa'da yaşıyan Türk nüfus 30 yılda yaklaşık 2,5 katmıştır.

Tablo 20: Avrupa’da Yaşayan Türk Göçmen Sayısı (1974-2001)

	1974	1980	1988	1995	2001
Almanya	649.257	1.462.400	1.481.369	1.049.900	1.998.534
Fransa	55.943	92.772	185.000	198.900	325.880
Hollanda	25.272	121.712	160.637	167.000	319.600
Avusturya	39.809	65.000	85.000	147.000	134.243
İsviçre	10.317	35.857	52.768	79.000	79.621
Belçika	16.172	66.563	79.671	79.500	56.172
İskandinav Ülkeleri	-	34.298	48.765	73.000	82.341
Diğer Ülkeleri	-	6.500	17.000	87.000	81.289
Türk Göçmen	1.350.000	1.885.102	2.110.210	2.881.300	3.077.680
İşçi Sayısı	900.000	711.611	886.027	1.037.400	1.194.092
Bağımlı Sayısı	450.000	1.173.431	1.224.183	1.843.900	1.883.588
İşçi Oranı(%)	67	38	42	36	39
Bağımlı Oranı(%)	33	62	58	64	61

Kaynak: Duran, 2006: 46

Tablo 21: Yurtdışında Yaşan Türk Nüfusu ve Türk İşçi Sayısı (1973-2004)

Yıl	Türk Nüfusu	Yurtdışındaki Türk Nüfusu	(2)/(1)	Türk İşçi Nüfusu	Yurtdışındaki Türk İşçi Nüfusu	(4)/(3)
1973	38.072.000	948.531	%2.49	14.670.000	735.363	%5.01
1980	44.736.957	2.018.602	%4.5	17.842.451	888.29	%4.98
1990	56.473.035	2.539.677	%4.49	20.163.000	1.149.466	%5.70
1991	57.326.000	2.857.696	%4.98	20.145.000	1.250.964	%6.20
1992	58.584.000	2.869.060	%4.89	20.073.000	1.313.014	%6.54
2000	66.187.000	3.603.000	%5.44	23.078.000	1.180.420	%5.11
2001	67.296.000	3.619.000	%5.37	23.491.000	1.178.412	%5.01
2002	68.393.000	3.574.164	%5.22	23.218.000	1.194.092	%5.14
2003	69.479.000	3.576.804	%5.14	23.640.000	1.197.968	%5.06
2004	70.556.000	3.520.040	%4.98	24.289.000	1.108.550	%4.56

Kaynak: Duran, 2006: 46

2006 yılına gelindiğinde Türk kökenliler Avrupa Birliği'ndeki en büyük ulusal göçmen grubunu oluşturmaktadırlar. Her ne kadar Avrupa Birliği'nde yaşayan toplam göçmen nüfusunun tam olarak tespiti istatistikî veri yetersizliği nedeniyle mümkün olmasa da değişik kaynaklara göre Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yaklaşık 25 milyon yabancı ülke vatandaşı yaşamaktadır. Bu ek olarak göçmen kökenli vatandaşlarda eklendiğinden de bu rakam 40 milyona ulaşmaktadır (Ulusoy ve Şentürk, 2007: 16). Tablo 22'de görüldüğü gibi 4,2 milyon civarındaki Türk göçmen sayısı Avrupa Birliği ülkelerindeki en büyük grubu oluşturmaktadır. Ayrıca diğer göçmen grupları ağırlıklı olarak tek bir ülkede toplanmışken (Hindistan, Pakistan ve Bangladeş kökenlilerin İngiltere'de ya da Fas, Cezayir ve Tunus gibi Magrip kökenlilerin Fransa'da) Türkler başta Almanya olmak üzere Hollanda, Avusturya, Belçika ve Fransa gibi Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşamaktadırlar.

Tablo 22: Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Nüfusu (2006)

Ülkeler	Türk Kökenli Nüfus(1000)		Vatandaşlık(1000)	
	Toplam Nüfus	Türk Vatandaşı	Yaşadığı Ülkenin Vatandaşı	Vatandaşlığa Geçenlerin Oranı(%)
Türkiye Kökenli Avrupalı Türkler				
Belçika	130	40	90	69.2
Danimarka	56	29	27	48.2
Almanya	2.710	1.760	950	35.1
Fransa	380	200	180	47.4
Hollanda	365	99	266	72.8
Avusturya	233	110	123	52.8
İsveç	63	12	51	80.9
B. Britanya	150	70	80	62.5
Diğer 19 AB Ülkesi	130	120	10	7.7
Toplam	4.217	2.440	1.777	42.1

Kaynak: Ulusoy ve Şentürk, 2007: 15

Göçmen kökenli 4.2 milyon Türk'e Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki azınlık Türkler de eklendiğinde bu rakam 5.2 milyonu bulmaktadır. Bu rakam sadece Avrupa'da yaşayan en büyük ulusal göçmen grubunu oluşturmakla kalmıyor, aynı zamanda Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkeden 8 tanesinden daha fazla nüfusa tekabül etmektedir. Dolayısıyla Avrupa'da yaşayan Türkler nüfusları itibariyle Avrupa Birliği'nin 19. sırasında yer almaktadır.

Bu bölümde Türk Diasporası'nın oluşum evresi anlatılmaya çalışıldı. Yukarıda anlatılanlar özetlenmeye çalışılırsa; 1960'ların başında özellikle Batı Avrupa'nın işgücü ihtiyacını gidermek için Türkiye'den talep edilen işçilerle temelleri atılan Türk Diasporası kuruluş etkenleri dikkate alındığında tipik bir işçi Diasporası özelli taşımaktadır. Avrupa'ya 1990'lara kadar giden ve dolayısıyla Türk Diasporası'nın çekirdeğini oluşturan grup genel olarak eğitim seviyesi düşük, vasıfsız ve genellikle Türkiye'nin taşra bölgelerinden giden insanlardan oluşmaktadır. 1990'lardan sonra Avrupa'nın çeşitli ülkelerine göç eden grup ise ilk gruba göre daha eğitilmiş, vasıflı kişilerden oluşmaktadır. Ancak bu dönemde Avrupa'ya daha çok politik tabanlı göçler gerçekleştiği için, iki grup arasında önemli farklar oluşmuştur. Son dönemlerde yaşanan olaylar (Fransa'da kabul edilen yasa, ABD'de yaşanan Ermeni olayları) gerek diaspora üyelerinin kültürel yapısı ve gerekse Türkiye'nin bu gruba gereken önemi zamanında göstermemesi nedeniyle gerek politik anlamda ve gerekse ekonomik anlamda sahip olunan bu potansiyel aktif bir şekilde kullanılamamaktadır. Son yaşanan olaylar bir kez daha Avrupa'da sahip olunan nüfusun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Avrupa'nın en büyük göçmen topluluğuna sahip olmak dolayısıyla Avrupa'nın nüfus anlamında en büyük diasporasına sahip olmak demektir.

Bu topluluk belki zor kullanılarak oluşmamıştır, ancak yapılan akademik çalışmalar göstermiştir ki, çoğunlukla ekonomik nedenlerden ötürü ülkesini terk etmiş olan bu grup benliğinin bir tarafında hep anavatan özlemi duymuş ve bir gün anavatanına dönme isteğindedir. Dolayısıyla, bu göçmen grubunu diaspora olarak nitelendirmek akademik anlamda yanlış değildir.

Sonraki kısımda çalışmanın da esas konusunu oluşturan Türk Diasporası'nın sahip olduğu ekonomik değerlerden söz edilecektir. Büyük bir nüfusa sahip olmak elbette ki önemlidir. Ancak ekonomik anlamda zayıf olan bir grubun bu yüzyılda söz hakkı oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede yaşanan son olaylar göz önüne getirildiğinde akla mademki ekonomik anlamda zayıf olan grupların söz hakkı kısıtlı oluyor, o zaman Türk Diasporası'nın ekonomik durumu zayıf mı? sorusu akla geliyor. Bu soruya en iyi cevap Türk Diasporası'nın ekonomik durumunu göz önüne sererek verilebilir. Sonraki kısımda da Türk Diasporası'nın 1960'lardaki ekonomik durumu ve Türkiye'ye yaptığı katkılardan başlayarak şu günlerdeki ekonomik durumuna ve potansiyeline değinilerek Diaspora'nın ekonomik durumu gözler önüne serilerek, yukarıda sorulan soruya cevap aranmaya çalışılacaktır.

3.2. Türk Diasporası'nın Ekonomik Gücü ve Bu Gücün Türkiye Ekonomisine Etkisi ve Katkısı

Türk Diasporası, dünyadaki diğer örneklerine nazaran etki alanı sınırlı olan bir topluluk olmasının yanı sıra, Türkiye'nin bu topluluğa gereken önemi vermemesi nedeniyle potansiyelini göstermede yetersiz kalmıştır. Ancak özellikle Türk Diasporası'nın oluştuğu dönem olan 1960-1990 yılları arasında Türk ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Diaspora üyelerinin genellikle işçilerden oluşması nedeniyle tipik bir işçi diasporası olan Türk Diasporası, bu işçilerin ailelerine gönderdikleri dövizlerle mikro anlamda aile ekonomisine katkı sağlarken, makro anlamda Türkiye ekonomisine özellikle ödemeler bilançosu dengesine önemli etkiler yapmıştır.

Türk Diasporası'nın Türkiye ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğunu anlatmak için diasporanın oluşum aşamasında ve yükselme evresinde Türkiye'nin ekonomik yapısına ve kalkınma planlarına bakmak gerekmektedir. 1950'lerde tek partili dönem hükümetinin benimsemiş olduğu liberal dış ticaret politikası ve bu politikaya bağlı olarak tarımsal ihracatta meydana gelen hızlı artış, ülkenin ekonomi politikasının tarımsal ihracata dayalı liberalizme dayanmasına neden olmuştur. Dış Ticarete uygulanan bu liberal politika ithalatta da artışa neden olmuş ve bu durum ülkenin döviz rezervlerinin hızla eriyerek ödemeler dengesi bunalımını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra büyük alt yapı ve kamu projeleri de kamu harcamalarının düşürmesine engel olmuştur.

1950'lerin ortalarına gelindiğinde ise ticaret dengeleri ülkenin aleyhine değişmeye başlamıştır. Bu değişimin en önemli nedeni dünya piyasalarının tarımsal ürünlere sağladığı avantajların ortadan kalmasıdır. Bu durumun akabinde ülkede meydana gelen karışıklıklar ve sonucunda 1960 yılında askeriye'nin yönetime el koyması ile sıkı döviz kontrolüne dayalı, İthal İkameci Sanayileşme olarak adlandırılan yeni bir kalkınma politikası izlenilmeye başlanılmıştır (Atalay, 2005: 30).

Bu politikanın temel varsayımı, yerli sanayinin, ithalatı yasaklayarak geliştirilebileceğidir. Bu varsayım altında hükümet, sanayicilere, gümrük duvarları ile koruma altına aldığı sektörlerde, belli bir pazarı garantileyerek imalat sanayinin gelişmesini sağlamaya çalışmaktadır. İmalat sanayindeki üreticiler, üretim sürecinde ihtiyaç duydukları tüm ara malları ithal etmede serbesttirler. Ancak bu durum artan üretim hacminin, ihracat verilerinde aynı değerde bir artışı gerçekleştirememesinden ve sınaî üretimindeki artışın ithalat artışı anlamına gelmesinden dolayı imalat sanayinin ödemeler bilançosu hep açık vermiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda sanayileşme, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarının yegâne çözümü olarak görülmüştür. Ancak yukarıda değinilen kalkınma modeli benimsendiğinden, ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engel ödemeler bilançosu dengesindeki açıktır. Bu yüzden ülke daha fazla yabancı kaynak ihtiyacı duymuştur. O dönemde yeni yabancı kaynak sağlamanın yolları; resmi kaynaklar, özel fonlar, turizm gelirleri ve işçi dövizleridir. Bu bağlamda Türkiye, sahip olduğu diasporayı 1960'lı ve 1970'li yıllarda önemli bir dış kaynak olarak görmüş ve kullanmaya çalışmıştır (Koray ve Şen, 1993: 9-13). Aslında o dönemde görev alan hükümetin diasporaya ne kadar önem verdiği kalkınma planlarında ortaya konulmuştur. Uygulanan kalkınma planlarında bu konuyu Atalay 2005 yılında yapmış olduğu çalışmada şu şekilde değerlendirmiştir;

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda işgücü ihracı ülkede yaşanan işsizlik sorununu gidermede etkili bir yol olarak benimsenmiş ve istihdam politikasının bir parçası haline getirilmiştir. Bu planda, işgücü ihracının niteliksiz işgücünün ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmakla birlikte, giderek artan nitelikli işgücü kaybına dikkat çekilerek bazı tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da benzer yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu kalkınma planında işgücü ihracının işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bölgeler ile tarım sektörüne kaydırılması gerekliliği üzerinde durularak, nitelikli işgücü kaybının önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması gerektiği savunulmuştur. Her iki kalkınma planında da dikkat edilmesi gereken husus, nitelikli işgücünü kapsamadığı sürece işgücü ihracının tarım sektöründeki ve diğer sektörlerdeki gizli işsizliği azaltması nedeniyle olumlu olarak değerlendirilmesidir.

1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise işçilerin tasarruflarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu planda işçi tasarruflarının değerlendirilmesi gerektiği belirtilerek, tasarruf sahiplerinin de görüşleri alınarak gerek ekonomik ve gerekse sosyal kalkınma hedefleri belirlenmeli ve bu doğrultuda politikalar oluşturularak uygulamaya sokulması gerektiği vurgulanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya sokulduğu 1979-1983 yılları arasındaki dönem, Batı Avrupa'nın kalkınma politikasını değiştirdiği döneme denk gelmiştir. Avrupa'nın işçi ithalini durdurması nedeniyle Türkiye'ye gönderilen döviz miktarında azalma meydana gelmiş ancak Avrupa'nın yaşadığı durgunluğun planlanan süre içerisinde sona ereceği ve yurda gönderilen dövizin tekrar artacağı belirtilmiştir.

1985-1989 yıllarında uygulanmaya başlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ülkedeki işsizlik problemiyle mücadele etmek için işgücü ihracının önemi vurgulanmış, bu doğrultuda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki işgücü pazarına açılmanın gerekliliği belirtilmiştir. Dönemin hükümetinin işgücü ihracına yönelik politikalar üreterek bu politikaları uygulamasında, işçi dövizlerinin ödemeler bilançosu dengesindeki açığı kapatmakta kullanılan önemli bir kalem olmasının etkisi büyüktür.

Klasik bir işçi diasporası özelliği taşıyan Türk Diasporası'nın bahsedilen dönemlerde Türkiye ekonomisine etki kanalı diasporanın ülkeye gönderdiği işçi dövizleridir. Diasporanın göndermiş olduğu işçi dövizleri Türkiye ekonomisi açısından önemli bir kaynaktır. Bu kaynağın ülke ekonomisine etkileri özellikle makro anlamda dört alanda hissedilmiştir;

- İşçi dövizlerinin döviz rezervleri üzerindeki olumlu etkisi,
- İşçi dövizlerinin iç pazar üzerindeki olumlu etkisi,
- İşçi ihracının ülkedeki işsizlik baskısını hafifletici etkisi,
- İşçi dövizlerinin İthal İkameci Sanayi modelinin getirdiği dengesiz kalkınmayı hafifletici etkisi (Abadan-Unat, 2002: 70).

Göçmen işçilerin Türkiye'ye göndermiş oldukları dövizler, ödemeler bilançosu dengesinde önemli bir kalem olan "Karşılıksız Transfer Girişleri" başlığında yer alan "İşçi Gelirleri" bölümünde kayıt altına alınmaktadır. Yurtdışından Türkiye'de yaşayan aile ve yakınlarına banka havalesi yoluyla gönderilen dövizlerin karşılığı olmadığı ve bankalar için herhangi bir yükümlülük doğurmadığı için bu gönderilen dövizler karşılıksız transferler olarak adlandırılmaktadır.

Ödemeler bilançosu dengesi sorunu sadece Türkiye'nin problemi değildir. Dünya'da birçok ülke gerek geçmiş yıllarda ve gerekse şu günlerde bu problemle mücadele etmektedirler. Bu problemi çözmek için bazı ülkeler sahip oldukları diasporalara yönelmişlerdir. Hindistan bu yolu başarı ile kullanan ülkelerden birisidir. Sahip olduğu diasporaya yönelik tahviller çıkararak ülkenin içinde bulunduğu ödemeler bilançosu dengesi sorununu çözmeye çalışmıştır. Türk Diasporası ise her ne kadar öncelikli olarak kendi aile bireylerini düşünerek hareket etse de, makro anlamda ülke ekonomisine, üstelik devletin hiçbir teşvik edici politikası ya da çalışması olmaksızın yardımcı olmuştur. Diasporanın ülke ekonomisine etki ettiği araç işçi dövizleridir. Bu aracın kullanılmasında Türk Diasporası'nın işçi diasporası özellikleri taşımasının etkisi büyüktür. Türk Diasporası'nın ekonomik etkisini gözler önüne sermek açısından bu önemli finansal aracı bir sonraki alt başlıkta daha ayrıntılı olarak incelemekte fayda vardır.

3.2.1. İşçi Dövizleri

1960'lı yıllarından başından itibaren Batı Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu iş gücünü giderek için Türkiye'den Batı Avrupa'ya doğru başlayan göç akımı ile birlikte "işçi

dövizleri” de Türkiye ekonomisi için yeni bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. İşçi dövizleri tasarrufları, ödemeler bilançosu dengesini destekleyerek uygulanan İthal İkameci Sanayi modelinden kaynaklanan dış ticaret açığını kapatmada önemli bir rol üstlenmiş, ülkenin ihtiyaç duyduğu enerji için petrol zengini ülkeler ile kurulan ticari ilişkilerde kullanılmış, ayrıca tüketim mallarının finansmanında kullanılmıştır (Unat, 2002: 72)

Türkiye, gerek göçmen sayısı ve gerekse işçi döviz transferi açısından dünyanın ilk sıralarında yer alan ve önemli potansiyele sahip olan bir ülkedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre 1964 yılında 8,1 milyon dolar olan işçi gelirleri, 1966 yılında 100 milyon dolara, 1976 yılında ise 1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren 1979 yılına kadar Batı Avrupa’da işçi alımlarının azalması nedeniyle düşüş yaşayan işçi dövizlerinden elde edilen gelir 1979 yılından sonra tekrar yükselişe geçmiş ve 1989 yılında 3 milyar doları aşmıştır. 1998 yılında en üst noktaya ulaşan işçi döviz gelirleri 5 milyar 356 milyon dolar olmuştur. Bu tarihten itibaren gerilemeye başlayan gelirler 2003 yılında 729 milyon dolar olmuştur. Ancak bu tarihte gelirlerin bu kadar düşük görünmesinde Ödemeler Bilançosu Dengesi Tablo’sunda yapılan tasnif değişikliğinin etkisi büyüktür.

Tablo 23: Türkiye’nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2010) (Milyon Dolar)

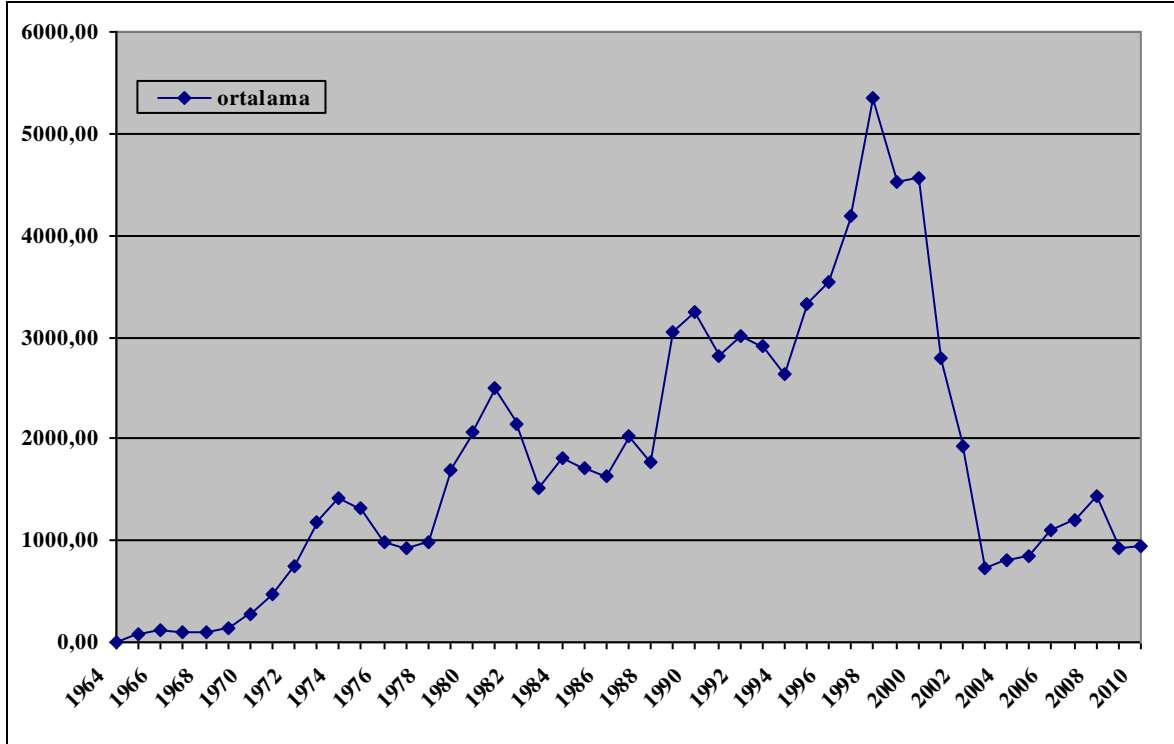
Yıllar	İşçi Geliri	Ödemeler Bilançosu Dengesi	Yıllar	İşçi Geliri	Ödemeler Bilançosu Dengesi
1964	8.1	68	1978	983.0	-1.291
1965	69.8	8	1979	1.694.0	-1.155
1966	115.3	63	1980	2.071.0	-1.302
1967	93.0	-14	1981	2.490.0	-388
1968	107.3	-54	1982	2.140.0	-747
1969	140.6	194	1983	1.513.0	-631
1970	273.0	360	1984	1.807.0	-897
1971	471.4	235	1985	1.714.0	-785
1972	740.0	152	1986	1.634.0	541
1973	1.183.0	918	1987	2.021.0	579
1974	1.425.0	-460	1988	1.776.0	1.153
1975	1.312.0	-1.360	1989	3.040.0	2.712
1976	982.0	-1.447	1990	3.246.0	944
1977	930.0	-2.217	1991	2.819.0	-1.199

Tablo 23 (Devam)

Yıllar	İşçi Geliri	Ödemeler Bilançosu Dengesi	Yıllar	İşçi Geliri	Ödemeler Bilançosu Dengesi
1992	3.008.0	1.484	2004	804.0	4.342
1993	2.919.0	308	2005	851.0	23.200
1994	2.627.0	206	2006	1.111.0	10.625
1995	3.327.0	4.658	2007	1.209.0	12.015
1996	3.542.0	4.545	2008	1.431.0	-2.758
1997	4.197.0	3.344	2009	934.0	791
1998	5.356.0	447	2010	948.0	14.968
1999	4.529.0	5.206			
2000	4.560.0	-2.997			
2001	2.786.0	-12.924			
2002	1.936.0	-212			
2003	729.0	4.097			

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum 2010

Grafik 6: Türkiye'nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2010) (Milyon Dolar)

Tablo 23’de ve Grafik 6’da da görüldüğü gibi 2003 yılında Ödemeler Bilançosu Dengesi Tablosu’nda yapılan değişikle 729 milyon dolara kadar düşen işçi gelirleri bu tarihten itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 2007 yılında 1 milyar 431 milyon dolara kadar çıkmış olan işçi gelirleri, 2008 yılında birçok diaspora mensubunun yaşadığı Avrupa Birliği üyesi ülkeleri derinden etkileyen küresel kriz nedeniyle Türkiye’ye gönderilen işçi gelirlerinde ciddi şekilde azalma meydana gelmiştir. Bu etkenden dolayı Türkiye, 2009 yılında 934 milyon dolar ve 2010 yılında da 948 milyon dolar işçi geliri elde etmiştir.

1960’lı yıllar, Türk Diasporası’nın yeni yeni oluşmaya başladığı yıllardır. Bu dönemde Türkiye’nin ekonomisi bir dizi sorunla mücadele vermektedir. Bu sorunların başında da döviz ve tasarruf yetersizliği gelmektedir. Buna ek olarak dış ticaret açığının devam etmesi, ülkenin başlıca problemleridir. Özellikle dış ticaret açığının kapatılamamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenleri; ithalatın kısıtlanmasıyla, ihracatın ve sanayi üretiminin istenilen seviyeye çıkarılamaması, yüksek fiyatlı hammadde ve ara yatırım malı ithalatının devam etmesi, sanayinin diğer ülkelerle rekabet edecek seviyede olmaması, ihracatın büyük bir kısmının ucuz fiyatlı tarım ürünlerinden oluşması ve turizmden beklenen gelirin elde edilememesi şeklinde sıralamak mümkündür (Alkan, 2007: 68). Bütün bu nedenler sonucunda oluşan açığı kapatmak için ülke borçlanma yoluna gitmiş ancak, finans kaynağı bulmakta sıkıntı yaşayarak döviz dar boğazına sürüklenmiştir. Türkiye’nin 1963 yılında dış borcu yaklaşık 659 milyon Dolar civarındadır. Ancak 1967 yılına gelindiğinde bu borç %160 artarak 1.710 milyon Dolara ulaşmıştır (Alkan, 2007: 70).

1963-1967 yılları arasında izlenen ithalatı kısıtlayıcı politikalara rağmen, ihracatı artırmak için ihtiyaç duyulan ara malı ve hammaddelerin yine ithalat yoluyla temin edilebilmesi ve bu malların yüksek fiyatlı olması hedeflerin tutturulamamasına neden olmuştur. Aynı dönemle ilgili fiyat istikrarı hedefleri ise, planlandığı şekliyle gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde emisyon hacmi yıllık ortalama %13,7’lik bir artış göstermiş, reel GSMH’nin yıllık ortalama artış oranı %6,56 olmuş ve enflasyon yıllık ortalama %5,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde GSMH’de, 1964 yılında %4,1, 1965 yılında %3,1, 1966 yılında %12 ve 1967 yılında %4,2 artış gerçekleşmiştir (Parasız, 2003: 401).

1970 yılında yaşanan devalüasyonla birlikte ihracat rakamları ve işçi dövizleri artmış ve dış ticaret açığı daralmıştır. Buna karşın kamu harcamalarında meydana gelen artış, bütçe açıklarını artırmış ve meydana gelen parasal genişlemeyle birlikte enflasyonist baskı artmıştır (Orhan ve Erdoğan, 2005: 312). 1973 yılında cari işlemler hesabı ilk kez fazla vermiştir. İhracat 1 milyar Doları aşmış ve işçi dövizleri ihracat rakamlarına yaklaşmıştır. 1972 yılında, dış borç %97 oranında artarak 2.913 milyon Dolar olmuştur.

1973-1974 yılında yaşanan petrol krizi bütün dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve dış ticaret açığı giderek büyümüştür. TL'nin aşırı değerlenmesi nedeniyle ihracatın olumsuz etkilenmesine ek olarak işçi dövizleri gelirlerinin de azalması cari işlemler açığının 3,8 milyar Dolara yükselmesine neden olmuştur (Uludağ ve Arıcan, 2003: 263). 1970'li yıllarda dış borçlar giderek artmaya başlamıştır. 1973 yılında 3,2 milyar Dolar olan dış borç 1977 yılında 10,8 milyar Dolara yükselmiştir. Ayrıca, bu dönemde kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki oranı artmış ve bu durum likidite sıkıntısı yaşanmasına neden olmuştur. 1975 yılında toplam borçlar içinde, orta ve uzun vadeli borçlar %75,8 iken, kısa vadeli borçlar %24,2' idi. Ancak, 1978 yılına gelindiğinde toplam borçlar içinde orta ve uzun vadeli borçların oranı %42,1 iken, kısa vadeli borçların oranı %57,92'ye yükselmiştir (Temurci, 2004: 300). Bütün bu olumsuz tablo dış ticaret açığını da etkilemiştir. 1973 yılında 769 milyon Dolar olan dış ticaret açığı, 1977 yılına gelindiğinde 4 milyar Dolar'a yükselmiştir. İşçi dövizleri ve ihracat gelirleri hemen hemen aynı seviyede seyrederken, 1977 yılına gelindiğinde bu gelirlerde de düşüş meydana gelmiştir. 1970'li yılların sonunda Türkiye'nin dış borçlarında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemin başlarında 5 milyar Dolar olan dış borç, 1980 yılına gelindiğinde 15 milyar Dolar seviyesine yükselmiştir.

1980 ve 1990 tarihinde uygulanan ihracatı teşvik politikaları, devalüasyon ve esnek kur sistemi önemli ölçüde ihracat artışı sağlamıştır. Ancak, ithalattaki artışın ihracattan fazla olması ve ithal edilen mallarının maliyet fiyatlarının yüksek olması dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. 1980 sonrası dönemde ithal ikameci politikalar terk edilerek, ihracata dayalı birikim stratejisi benimsenmiştir (Alkan, 2007: 81). Bu politikanın akabinde, iç piyasanın daralması, ücretlerin baskı altına alınması, uygulanan devalüasyon ve büyük parasal destekler sayesinde, dönemin ilk yarında ihracatta büyük artışlar

sağlanmış, büyüme hızı tekrar yükselmiştir. Ancak, bu iyileşme dönemin sonuna doğru tekrar düşüşe geçmiş, ücretler artmaya ve TL reel olarak değer kazanmaya başlamıştır. Büyüyen bütçe açıklarını kapatmak için dış borçlanmaya başvurulmuş ve bunun sonucunda sermaye hareketleri 1989 yılında serbestleştirilmiştir (Alkan, 2007: 82). Bütün bu gelişmeler neticesinde büyüme hızı yavaşlamış hatta 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler nedeniyle GSYİH’de azalma meydana gelmiştir.

Türkiye 2000’li yıllarda sürekli artan bir ihracat seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında 27,775 milyon Dolar değerinde bir ihracat rakamına ulaşan Türkiye, takip eden yıllarda ise, bu rakamı artırarak, 2001 yılında 31,344, 2002 yılında 36,059, 2003 yılında 47,253, 2004 yılında 63,167, 2005 yılında 73,476 milyon Dolar değerinde ihracat gerçekleştirmiştir. 1960’lı ve 1970’i yıllarda cari açığı kapatan önemli kalemlerden birisi olan hatta bazı yıllarda ihracat rakamlarını yakalayan işçi dövizli gelirleri gerek 2004 yılında yapılan hesaplama değişikliği ve gerekse, Diasporanın yapısal değişimi nedeniyle 2000’li yıllarda eski önemini kaybetmiştir.

Dünya ekonomisinin üzerine kurulduğu kapitalist sistemde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için yeterli miktarda döviz sahibi olmak, gelişmekte olan ülkeler için elzem niteliğindedir. Bu bağlamda yurtdışında çalışan işçilerin Türkiye’ye göndermiş olduğu dövizler ayrı bir anlam kazanmaktadır.

Tablo 24: İşçi Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesini Karşılama Oranları (1964-2010)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)	İG/DTD (%)
1964	410.771	537.229	- 126.458	8.1	6
1965	463.738	571.953	- 108.215	69.8	65
1966	490.508	718.269	- 227.761	115.3	51
1967	522.334	684.669	- 162.335	93.0	57
1968	496.419	763.659	- 267.240	107.3	40
1969	536.833	801.236	- 264.403	140.6	53
1970	588.476	947.604	- 359.128	273.0	76
1971	676.601	1.170.840	- 494.239	471.4	95
1972	884.969	1.562.550	- 677.581	740.0	109
1973	1.317.083	2.086.216	- 769.133	1.183.0	154
1974	1.532.181	3.777.501	-2.245.319	1.425.0	63

Tablo 24 (Devam)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)	İG/DTD (%)
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.483	1.312.0	39
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.433	982.0	31
1977	1.753.026	5.796.278	-4.043.252	930.0	23
1978	2.288.162	4.599.025	-2.310.862	983.0	43
1979	2.261.195	5.069.432	-2.808.236	1.694.0	60
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242	2.071.0	41
1981	4.702.934	8.933.374	-4.230.439	2.490.0	59
1982	5.745.973	8.842.665	-3.096.692	2.140.0	69
1983	5.727.834	9.235.002	-3.507.168	1.513.0	43
1984	7.133.604	10.757.032	-3.623.429	1.807.0	50
1985	7.958.010	11.343.376	-3.385.367	1.714.0	51
1986	7.456.726	11.104.771	-3.648.046	1.634.0	45
1987	10.190.049	14.157.807	-3.967.757	2.021.0	51
1988	11.662.024	14.335.398	-2.673.374	1.776.0	66
1989	11.624.692	15.792.143	-4.167.451	3.040.0	73
1990	12.959.288	22.302.126	-9.342.838	3.246.0	35
1991	13.593.462	21.047.014	-7.453.552	2.819.0	38
1992	14.714.629	22.871.055	-8.156.426	3.008.0	37
1993	15.345.067	29.428.370	-14.083.303	2.919.0	21
1994	18.105.872	23.270.019	-5.164.147	2.627.0	51
1995	21.637.041	35.709.011	-14.071.970	3.327.0	24
1996	23.224.465	43.626.642	-20.402.178	3.542.0	17
1997	26.261.072	48.558.721	-22.297.649	4.197.0	19
1998	26.973.952	45.921.392	-18.947.440	5.356.0	28
1999	26.587.225	40.671.272	-14.084.047	4.529.0	32
2000	27.774.906	54.502.821	-26.727.914	4.560.0	17
2001	31.334.216	41.399.083	-10.064.867	2.786.0	28
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708	1.936.0	12
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856	729.0	3
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613	804.0	2
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743	851.0	1
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.498	1.111.0	2
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	1.209.0	1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	1.431.0	2
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	934.0	2
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	948.0	1

Kaynak: TÜİK, TCMB Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum 2010

Türkiye, hemen hemen kurulduğu günden şu günlere kadar ihracatı ithalatından daha az olan bir ülkedir. Bu durumun birçok sebebi vardır, ancak konuyu dağıtmamak adına bu nedenlere denilmeyecektir. Türkiye ekonomisinin durumu ve ülkenin 1960-1980 dönemi arasında uygulamaya çalıştığı kalkınma modeli dikkate alındığında ülkenin döviz ihtiyacı oldukça fazladır. Tablo 24’te de görüldüğü gibi, ülkenin dış ticaret dengesi her yıl açık vermektedir. Bu durum diasporanın gönderdiği işçi dövizlerinin ne kadar değerli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tablo 24’te diasporanın gönderdiği işçi gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranları gösterilmektedir. 1964 yılında işçi dövizlerinin dış ticaret oranını karşılama oranı %6 iken bu oran sonraki yıllarda hızla yükselmiştir. 1971 yılına gelindiğinde işçi dövizlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı %95 olmuş, sonraki iki yılda ise sırayla %109 ve %154 olarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu noktadan sonra 2000’li yıllara kadar %30 seviyesinde seyreden karşılama oranı 2003 yılından itibaren %3-%1 seviyelerine kadar gerilemiştir. Ancak işçi gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranının bu kadar düşmesindeki neden, işçi gelirlerinde dramatik denilecek bir düşüş olmamasına karşın ithalat rakamlarının 2000’li yıllarda çok yüksek rakamlara ulaşması ve buna karşın, ihracat rakamlarının bu artışı karşılayamamasından kaynaklanan büyük dış ticaret açıklarının meydana gelmesidir.

Tablo 25: İşçi Döviz Girdisi En Fazla Olan 10 Ülke(1984-1992) (Milyon Dolar)

Yıllar/Ülkeler	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Yugoslavya	3.168	3.106	3.731	4.051	4.593	6.290	9.360	2.024	-
Mısır	3.963	3.212	2.506	3.604	3.770	3.293	4.284	4.054	6.104
Portekiz	2.152	2.091	2.580	3.254	3.378	3.562	4.271	4.517	4.650
Hindistan	2.292	2.467	2.237	2.662	2.309	2.584	-	3.275	2.891
Türkiye	1.807	1.714	1.634	2.021	1.776	3.040	3.246	2.819	3.008
Pakistan	2.569	2.525	2.435	2.170	1.863	2.008	1.997	1.577	1.602
Fas	872	967	1.398	1.587	1.303	1.336	2.006	1.990	2.170
İspanya	844	1.033	1.184	1.316	1.530	1.601	1.885	1.792	2.173
Yunanistan	898	775	942	1ç334	1.675	1.350	1.775	2.115	2.366
Meksika	177	173	180	207	209	1.744	1.890	2.414	3.070

Kaynak: <http://data.worldbank.org/data-catalog/migration-and-remittances> (04.02.2012)

Tablo 25'e bakıldığında 1984-1992 döneminde Yugoslavya yıllık ortalama 4.540 milyon dolarlık işçi döviz geliri ile ilk sırada yer almaktadır. Ülke 1990 yılında 9.360 milyon dolarlık işçi döviz geliri ile bahsedilen dönemde dünyada en fazla işçi döviz gelirine ulaşmıştır. Yugoslavya'yı yıllık ortalama 3.866 milyon dolarlık işçi döviz geliri ile Mısır, 3.384 milyon dolar ile Portekiz ve 2.590 milyon dolar ile Hindistan takip etmiştir. Türkiye ise yıllık ortalama 2.341 milyon dolarlık işçi döviz geliri ile Pakistan'ın önünde beşinci sırada yerini almıştır.

Tablo 26: İşçi Döviz Girdisi En Fazla Olan 10 Ülke(1993-2002) (Milyon Dolar)

Yıllar/Ülkeler	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Hindistan	3.495	5.782	6.139	8.453	10.297	9.453	11.002	8.373	8.159	8.317
Meksika	3.332	3.475	3.673	4.224	4.865	5.627	5.910	6.573	8.895	9.814
Türkiye	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560	2.786	1.936
Portekiz	4.179	3.669	3.793	3.738	3.231	3.199	3.320	3.179	3.340	3.224
Mısır	5.664	3.672	3.226	3.107	3.697	3.370	3.235	2.852	2.911	2.893
İspanya	1.926	2.167	2.603	2.747	2.658	2.944	3.305	3.417	3.665	3.958
Fas	1.959	1.827	1.970	2.165	1.893	2.011	1.938	2.161	3.261	2.877
Yunanistan	2.360	2.576	2.982	2.894	2.816	-	1.667	1.613	1.471	1.181
Bangladeş	1.007	1.151	1.202	1.345	1.526	1.600	1.797	1.958	2.094	2.848
Pakistan	1.473	1.781	1.743	1.307	1.738	1.172	996	1.075	1.461	3.554

Kaynak: <http://data.worldbank.org/data-catalog/migration-and-remittances> (04.02.2012)

1993-2002 yıllarını kapsayan dönem ise işçi döviz geliri elde eden ülkeler sıralamasında Hindistan yılda ortalama 7.947 milyon dolarla ilk sıraya yükselmiştir. Hindistan'ı yılda ortalama 5.639 milyon dolarla Meksika izlerken, bu iki ülkenin ardından yıllık ortalama 3.578 milyon dolar ile Türkiye gelmektedir. Bu rakamlar Türkiye'nin işçi döviz girdisi bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olduğunu göstermektedir.

2003 yılına kadar Türkiye'nin işçi döviz potansiyeli, diğer ülkelerle kıyaslandığında, dünya sıralamasında üst sıralarda yer almaktaydı. Uluslararası Para Fonu Ödemeler Dengesi istatistikleri verilerine bakıldığında da bu durum anlaşılmaktadır. Türkiye 1984-1992 yılları arasında dünyada en fazla işçi döviz girdisine sahip olan ilk altı

ülke arasında yer almaktadır. Türkiye dışında Mısır ve Hindistan da bu yıllar arasında ilk altı ülke arasında yer almıştır. Ancak 2004 yılında yapılan ve 2003 yılının verilerini de kapsayan işçi dövizleri ve turizm gelirlerinin kapsam alanları ile ilgili bazı değişikliklerle birlikte, Türkiye dünyada en çok işçi döviz geliri sahibi ilk on ülke arasındaki yerini yitirmiştir.

TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 26 Nisan 2004 tarih ve 2004-26 sayılı Basın Duyurusunda, yapılan değişiklik ve yeni uygulama açıklanmıştır. Buna göre 2004 yılı Ocak ayından başlamak üzere ve 2003 yılı verilerini kapsayacak biçimde yeni uygulamada yabancı ziyaretçilerin yaptığı harcamalara ilave olarak anketlerden hesaplanan yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye'de buldukları süre içerisinde yaptıkları harcamalar yeniden değerlendirilmiştir. Yeni ödemeler dengesi olarak adlandırılan bu yöntemle göre, yukarıda belirtilen kaynaklar turizm geliri olarak kabul edilmiş ve "Turizm Geliri" başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna karşın, bankalardan alınan aylık döviz raporları çerçevesinde, yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşları tarafından gönderilerek TL'ye dönüştürülen döviz havaleleri ile bu vatandaşlarımızın ülkemizdeki döviz tevdiat hesaplarından yaptıkları TL kullanımlar ve Türkiye'de buldukları sürede harcadıkları efektiflerden oluşan "İşçi Gelirleri"nden, Döviz Tevdiat Hesapları'ndan yapılan TL kullanımlar ile efektif işlemleri çıkarılmıştır. Bu suretle "İşçi Gelirleri" ile "Turizm Gelirleri" arasında bir sınıflama değişikliği yapılmıştır. Bu yeni tasnif ile birlikte 2003 yılı sonunda işçi gelirleri, Ödemeler Dengesi Tablosu'nda 2.321 milyon dolar yerine 729 milyon dolar olarak yansımış, bu karşın turizm gelirleri, 9.676 milyon dolar yerine 13.203 milyon dolara çıkmıştır.

Bu bölümde Türk Diasporası'nın Türk ekonomisine 1964-2002 yıllarını kapsayan dönemde yapmış olduğu katkı gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak diasporanın sahip olduğu potansiyel güç işçi döviz gelirleriyle sınırlı değildir. 1980 yılı sonrasında izlenen dışa açık ekonomik politikalar neticesinde Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme politikası izlemesi ülkenin üretmiş olduğu ürünleri pazarlamak için pazar ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaç da diasporaların hem buldukları ülkeye ve hem de anavatanına yapmış oldukları olumlu katkılardan birisi olan iki ülke arasında köprü vazifesi görerek ticari iş birliğini geliştirme özelliği sayesinde çözümlenmiştir. Dahası bazı diaspora üyeleri

işçilikten işverenliğe dönüş yapmış ve ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Yarım asrı geçen göç tarihi işçi statüsü ile başlayıp işverenliğe ve tüccarlığa kadar devam eden bir ticari ve ekonomik gelişimi karşılamaya yetecek kadar uzun bir süreçtir. Son olarak, bir sonraki başlıkta bu konuya değinilecek ve Avrupa Birliği'nde yaşayan diaspora üyelerinin girişimcilikte kat ettikleri mesafe ve sahip oldukları potansiyel göz önüne serilecektir.

3.2.2. Avrupa Birliği'ndeki Türk Diasporası ve Ekonomik Gücü

Avrupa Birliği'nde yaşayan 4 milyondan fazla üyesi olan Türk Diasporası, içerisinde çalışan nüfus yaklaşık 1,5 milyon civarındadır. Bu oran ne yazık ki buldukları ülkelerin çalışan nüfus oranının altında kalmaktadır ve işsizlik seviyesi buldukları ülkelerin işsizlik seviyelerinin üstündedir. Ancak bu durumun önemli nedenlerinden birisi, Türk nüfusun yaş ortalamasının daha düşük olması ve diğer bir sebep ise, çalışan kadın oranının Avrupa Birliği ülkelerindeki toplam nüfusa göre daha düşük olmasıdır.

Tablo 27: AB'de Çalışan Nüfus ve Türk Nüfusun Gelir Verileri (2006)

Kategori	Toplam Veriler	Türlere ait veriler/Katkı Payı
Toplam Nüfus AB-25 (1000)	463.523,4	4.115,0
Toplam Nüfus AB-15 (1000)	389.432,9	4.100,0
Çalışan Nüfus AB-25 (1000)	197.476,8	1.372,0
Serbest Çalışanlar AB-25 (1000)	25.500,0	101
Serbest Çalışanların Oranı AB-25 (yüzde)	12,9	7,4
GSYİH AB-15 Üye Ülke (milyar Euro)	10.769,8	80,7
GSYİH AB-25 (milyar Euro)	11.373,6	80,7

Kaynak: Ulusoy, Şentürk, 2007: 15

Tablo 27'de de görüldüğü gibi Avrupa Birliği ülkelerinde toplam çalışan sayısı 197.476.8'dir. Türk çalışanlar Avrupa Birliği ülkelerindeki toplam çalışanların % 0,69'unu oluşturmaktadırlar. Bu çalışan nüfus 2006 yılında Avrupa Birliği Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası'na yaklaşık 80,7 milyar Euro'luk bir katkı sağlamıştır. Türk Diasporası'nın

ekonomik gelişimini göstermek açısından Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı'nın 1998 yılında konuya ilişkin yapmış olduğu araştırma neticesinde Türk Diasporası'nın 1998 yılında Avrupa Birliği GSYİH' sine yaklaşık 55,1 milyar Euro düzeyinde bir katkı yaparken, 2006 yılında yaklaşık %48 oranında bir artışla 80,7 milyar Euro'luk bir katkı gerçekleştirmiştir.

Avrupa Birliği'ne üye ilk 15 ülkede yaşayan yaklaşık 4,1 milyon Türk Diasporası üyesinin 2006 yılında Avrupa Birliği GSYİH' sine yaptığı 80,7 milyar Euro'luk katkının büyüklüğü Avrupa Birliği üyesi ülkelerle kıyaslandığında daha iyi anlaşılacaktır. Türk Diasporası'nın 2006 yılında yapmış olduğu 80,7 milyar Euro'luk katkı Avrupa Birliği üyesi 8 ülkenin (Estonya, Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Slovenya ve Slovakya) GSYİH'sını aşmaktadır (Ulusoy, Şentürk, 2007: 19).

Tablo 28: Çalışan Türklerin Avrupa Birliği Ülkelerinde GSYİH' ya Katkıları (2006 yılı/ Cari Fiyatlar)

Ülke	Toplam GSYİH (Milyar Euro)	Türklerin Katkısı (Milyar Euro)	Dağılım (Yüzde)
Belçika	313,0	2,2	2,7
Danimarka	221,4	1,6	2,0
Almanya	2.307,9	53,4	66,2
Fransa	1.781,1	7,5	9,3
Hollanda	529,2	8,1	10,0
Avusturya	256,4	4,6	5,7
İsveç	305,2	1,0	1,2
Büyük Britanya	1.892,7	1,8	2,2
Diğer AB-Ülkeleri	3.162,9	0,5	0,6
GSYİH AB-15 Üye Ülke	10.769,8	80,7	100
AB-25 Üye Ülke	11.373,6	80,7	100

Kaynak: Ulusoy, Şentürk, 2007: 19

Tablo 28'e bakıldığında Avrupa Birliği GSYİH' sına yapılan 80,7 milyar Euro'luk katkının %66,2'si Almanya'da yaşayan diaspora üyeleri tarafından sağlanmıştır. Diaspora'nın Almanya'nın GSYİH' ye yaptığı katkı ise 2006 yılı için 53,4 milyar Euro değerindedir. Sahip olunan nüfus ve ekonomiye yapılan katkı düşük olmasına karşın diaspora üyelerinin genellikle Avrupa Birliği'nin refah seviyesi yüksek ülkelerinde yaşamasından dolayı Diaspora üyelerinin kişi başına düşen GSYİH payları Avrupa Birliğine üye 12 ülkeden (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Slovenya ve Slovakya) daha fazladır.

Tablo 29: AB'de ve AB Ülkelerinde Yaşayan Türklerde Kişi Başına GSYİH (2006)

Ülke	Toplam	Türkler
AB-15 Üye Ülke (Milyar Euro)	10.769,8	80,7
AB-25 Üye Ülke (Milyar Euro)	11.373,6	80,7
AB-15 Üye Ülke (Milyon Nüfus)	389,4	4.1
AB-15 Üye Ülke (Milyon Nüfus)	463,5	4,1
AB-15 Üye Ülkede Kişi Başına GSYİH (Euro)	27.600	19.700
AB-25 Üye Ülkede Kişi Başına GSYİH (Euro)	24.500	19.700

Kaynak: Ulusoy, Şentürk, 2007: 20

Diasporanın kişi başına düşen GSYİH rakamları Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında, yıllık 19.700 Euro ile Avrupa Birliği'ne üye ilk 15 ülke genelinin % 71'ine ulaşmaktadır. Türk Diasporası'nın Avrupa Birliği ülkelerindeki ekonomik etkisi sadece girişimciler bazında değil, çalışan Türk nüfusu üzerinden hesaplanmaktadır. Hesaplama Türk nüfusunun seçilmesinde, Türklerin içinde bulunduğu topluluğun ekonomisinden kopuk, kapalı bir ekonomik yaşam içerisinde değil, aksine içinde buldukları toplumla entegre bir yaşam içerisinde olmalarının etkisi vardır. Çalışan Türklerin birçoğu, yaşadığı ülkenin işletmelerinde çalışıp, yaşadıkları topluluğun ürettiği ürünleri tüketmektedirler. Bu durum Diasporanın sadece üretici güç olarak değil aynı zamanda tüketici olarak da satın alma güçleri doğrultusunda Avrupa Birliği'nin iç pazarına etki ettiğini göstermektedir (Ulusoy, Şentürk, 2007: 20).

3.2.3. Türk Diasporası ve Yabancı Sermaye Potansiyeli

1960'lı yılların başından 1990'lı yıllara kadar, gönderdikleri işçi dövizleri ile Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlayan Türk Diasporası, değişen yapısı ve sahip olduğu demografik avantajlarla da gelecekte önemli katkılar sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Türk Diasporası'nın üyeleri yaşadıkları ülkelerdeki nüfus ortalamaları ile kıyaslandığında görece daha genç bir nüfusa sahiptirler. Dahası bu genç nüfus yaşadıkları ülkelerle daha yakın bir bağ kurma eğilimindedirler Bu eğilimi vatandaşlığa geçiş rakamları daha iyi yansıtmaktadır. Türk göçmenlerin yaklaşık 1,8 milyonluk bölümü Avrupa Birliği vatandaşlığına sahiptir.

Başlangıçta tipik bir işçi diasporası görünümünde olan Türk Diasporası, yeni nesillerin gelişyle birlikte artan girişimci sayısına paralel olarak işçi diasporası görünümünden çıkıp ticaret diasporasını dönüşmeye başlamıştır. Avrupa'nın birçok ülkesinde iş yeri açan birçok Türk girişimci işçi statüsünden çıkarak kendilerini kurmuşlardır. Gerek diasporanın sahip olduğu genç ve dinamik nüfus ve gerekse sahip olunan bu girişimci ruh, diasporanın buldukları ülkelerin ekonomileri açısından önemli bir kaynak haline gelmesine neden olmuştur. Yapılan birçok araştırma da bu durumu destekler niteliktedir. Bu araştırmalara göre; Avrupa Birliğine üye ilk 15 ülkede yaşayan ve bağımsız çalışarak geçimini sağlan Türk girişimci sayısı 102.000'e ulaşmıştır. Bu rakam Türk Diasporası'nın işçi diasporası özelliğinden sıyrılarak ticaret diasporası kimliği kazanmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Bu değişim, diaspora üyelerinin bulunduğu ülkeler açısından önemli olduğu kadar Türkiye açısından da önemlidir. Başta inşaat ve gıda sektörleri olmak üzere, birçok farklı sektörde faaliyet gösteren diaspora üyesi yatırımcılar, Türkiye açısından potansiyel yabancı sermaye kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Tablo 30: AB-15 Ülkelerinde Türk Girişimcilerin Gelişimi (2007)

Gösterge	1997	2002	2007
Girişimci Sayısı	62.000	82.300	102.000
İşletme Başına Ortalama Yatırım (Euro)	97.000	112.000	107.000
Toplam Yatırım Hacmi (Milyar Euro)	6,0	9,2	10,9
İşletme Başına Ortalama Ciro (Euro)	415.000	425.000	445.000
Yıllık Toplam Ciro (Milyar Euro)	25,7	35,0	45,4
İşletme Başına Çalışan Sayısı	4,1	5,0	4,6
Toplam İstihdam	254.000	411.000	469.000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2007

Dünyada var olan benzerlerinin aksine (Yahudi Diasporası, Hint Diasporası, Çin Diasporası, Ermeni Diasporası) Türk Diasporası'nın merkezi ABD değil, Avrupa Birliği'nin lokomotif ülkelerinden birisi olan Almanya'dır. Almanya'nın diasporanın merkezi olmasında, bu ülkenin Avrupa Birliği'ndeki Türk nüfusun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapmasının yanı sıra Avrupa Birliğindeki Türk girişimcilerin de büyük bölümünün (%68) bu ülkede yaşamasının etkisi vardır (Ulusoy, Şentürk, 2007: 20). Almanya'dan sonra en çok Türk girişimci Fransa ve Hollanda'da yaşamaktadır. Tablo 30'da görüldüğü gibi 1996'dan 2006'ya kadar geçen 10 yıllık sürede Türk girişimcilerin yatırım hacimleri 6 milyar Euro'dan 10,9 milyar Euro'ya yükselmiştir. Ayrıca bu dönemde yıllık toplam ciroları da 25,7 milyar Euro'dan 45,4 milyar Euro'ya çıkmıştır. Bu büyümeye paralel olarak istihdam edilen işçi sayısında da yükselme olmuştur. 1997 yılında 254.000 olan toplam çalışan sayısı, 2007 yılında 469.000'e çıkmıştır. Ve orta ve uzun dönemde Türk girişimci sayısının artacağı da göz önüne alındığında bu rakamın ilerleyen yıllarda daha da artacağı açıktır. Bu sayıya Avrupa Birliği'ne yeni katılan ülkelerde yaşayan Türkler de eklendiğinde Avrupa Birliği'nde yaklaşık 125.500 Türk girişimcinin olduğu ve bu girişimcilerle birlikte Türk girişimcilerin toplam 16,3 milyar Euro yatırım hacmine ve yaklaşık 62,8 milyar Euro'luk toplam ciroya ulaştıkları ayrıca 627.000 kişiyi istihdam ettikleri Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin yapmış olduğu çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Türk Diasporası'nın potansiyeline bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu potansiyelden tam anlamıyla faydalandığı söylenemez. Ancak, özellikle döviz sıkıntı çekilen dönemlerde diasporanın gönderdiği dövizlerin, ülke ekonomisi açısından önemli bir dış kaynak olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. İşçi Diasporası olarak nitelendirildiği dönemde anavatan ekonomisine önemli katkılar yapan Türk Diasporası, son yıllarda yaşamaya başladığı değişimle birlikte Ticaret Diasporası'na dönüşmeye başlamıştır. Bu değişim anavatana sağladığı ekonomik katkıların da çeşitlenebileceği anlamına gelebilir. İşçi Diasporası konumundayken sadece ailelerine ve yakınlarına gönderdikleri dövizler yoluyla ülke ekonomisine etki edebilirlerken, diaspora üyelerinin girişimci kimliği kazanmalarıyla birlikte yabancı yatırımcı olarak da ülke ekonomisine edebileceklerdir.

Türkiye'nin yakın tarihi düşünüldüğünde, diasporanın yatırımcı kimliğiyle ülke ekonomisine katkı sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Yurtdışında yaşayan vatandaşların birikimleriyle kurulan ve ülke ekonomisine katkı sağlayan Kombassan ve Yimpaş Holding bu duruma iyi birer örnektir. Ancak, ilerleyen zamanlarda yaşanan olaylar, fevri davranışlar ve diğer bazı etkenler bu yatırımların başarılarının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Burada önemli olan nokta, yurtdışında kullanılacak ve diğer yabancı kaynaklarla kıyaslandığında önemli avantajlara sahip olan bir yabancı sermaye kaynağının varlığıdır. Dahası, yapılan araştırmalar göre, 2015 yılında bu kaynak daha büyük boyutlara ulaşacaktır. 2015 yılında AB'de Türk Diasporası'nın toplam yatırım hacminin 20,5 milyar Euro, yıllık cirosunun 87 milyar Euro ve toplam çalışan sayısının 960.000 kişi olacağı ön görülmektedir (TAM, 2007: 27). Bu araştırmalarda gösteriyor ki, Türkiye'nin en önemli pazarı olan Avrupa Birliği bölgesinde büyük bir yatırım hacmine sahip, önemli bir yabancı kaynağı var. Yapılması gereken, bu potansiyeli harekete geçirecek planlı adımların atılmasıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülkelerin kendi kaynaklarıyla büyüyerek gelişmiş ülkeler seviyesine gelmeleri dünyanın içinde bulunduğu kapitalist sistemde neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla geliştirmekte olan ülkeler ki, bu ülkeler arasında ham madde ve enerji kaynağı anlamında oldukça zengin olan ülkelerde vardır, ihtiyaç duydukları sermayeyi yabancı kaynaklardan elde etme çalışmaktadırlar. Bu yüzden yabancı sermaye ve yabancı sermaye yatırımları geliştirmekte olan ülkeler için hayatı önem taşımaktadır denilebilir. İktisat bilimi sosyal bilimlerin bir parçası olduğu için sosyal bilimlerin en temel kurallarından birisi olan “sosyal bilimlerde mutlak doğru söz konusu değildir” savını taşımaktadır. Birçok iktisatçı yabancı sermaye konusunda farklı düşüncelere sahiptir. Dahası yabancı sermaye yatırımlarının gerekliliğini savunanlar arasında da bu yatırımların ne şekilde yararlı olacağı konusunda keskin ayrılıklar vardır. Ancak yabancı sermaye yatırımlarından ihtiyaç duyulan alanlarda yararlanılması ve yapılan yatırımların da özellikle istihdam yaratıcı ve ülke kalkınmasına uzun süre katkı sağlayacak nitelikte olması elbette ki herkesimin kabul edeceği nitelikte olacaktır.

Birçok geliştirmekte olan ülke, ülke kalkınmasında yabancı sermaye yatırımlarını uyguladığı kalkınma modelinin önemli bir yerine koymuştur. Ancak 2007’de dünya ekonomisinin büyük aktörü ABD’de başlayan ve 2008 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizle birlikte geliştirmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde faaliyet gösteren kapitalist sistemin büyük aktörü çok uluslu şirketler büyük kayıplar vermeye başlamıştır. Piyasalarda başlayan panik reel ekonomiyi de etkisi altına almış, işsizlik oranları artmış, buna bağlı olarak piyasalarda talep, büyük buhrandan sonra görülen en dramatik azalmayı yaşamış ve çok uluslu şirketler küçülmeye başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu yabancı sermayenin sahiplerinin küçülme politikası uygulamaya başlaması demek, geliştirmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu yatırımların azalması anlamına gelir. Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin küçülme

politikası izlemeye başladığı bu dönemde eğer geliştirmekte olan ülkeler planladığı ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek istiyorlarsa alternatif kaynaklar bulmaları gerekmektedir.

Geliştirmekte olan bazı ülkeler (Çin, Hindistan, bazı Afrika ülkeleri vb.) ekonomik gelişmelerinde ve büyüme planlarında yabancı sermaye olarak ya da beşeri sermaye olarak diasporalarını kullanmaktadırlar. Literatürde yeni nesil finansal araç olarak kullanılan ve başta İsrail olmak üzere Hindistan ve birçok Afrika ülkesinin özellikle ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için kullandıkları diaspora tahvilleri, son yıllarda ülkelerin yabancı sermaye sorunlarını gidermede başvurdukları araçların başında gelmektedir. Çalışmada da görüldüğü gibi birçok ülke sahip oldukları diasporaları sadece politik anlamda değil ekonomik anlamda da aktif bir şekilde kullanmaktadır. Ülkelerin borç almakta zorlandıkları dönemlerde diasporalarının tasarrufları can simidi olarak kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda tahrip edilen Batı Avrupa'nın yeniden inşası için ihtiyaç duyulan işgücünü karşılamak için 1960'lı yıllarda yapılan işçi alımı anlaşmaları aynı zamanda Türk Diasporası'nın da temellerinin atılmasına neden olmuştur. Batı Avrupa'ya başlayan Türk işçi göçü ile birlikte başlayan akım sayesinde, 2010 yılında Türkiye'nin Avrupa'nın merkezinde yaklaşık 5 milyon nüfusa sahip bir diasporası meydana gelmiştir. Diasporanın gücü ülkenin o dönemde izlediği büyüme modeliyle birlikte daha da artmıştır. Çünkü ülkenin ödemeler dengesi açığını kapatmakta zorlandığı dönemlerde diasporanın göndermiş olduğu işçi dövizleri ülke ekonomisi açısından son derece önemli bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. 1964 yılında 8 milyon dolarlık bir işçi döviz geliri elde eden Türkiye, bu gelire dış ticaret açığının yaklaşık %6'sini karşılayabilirken, 1965 yılında elde ettiği yaklaşık 70 milyon dolarlık işçi döviz geliri sayesinde dış ticaret açığının %65'lik kısmını karşılayabilecek seviyeye gelmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise işçi dövizlerinden elde edilen gelirler, ülkenin dış ticaret açığından fazla hale gelmiştir.

Bu önemli kaynak 2000'li yılların başında yapılan hesaplama değişikliği ile önemini yitirmiş gibi görünse de, gerek diasporanın sahip olduğu ekonomik potansiyel ve gerekse de turizm geliri adı altında gönderilen dövizler Türkiye ekonomisi için hala önemli bir kaynak olduğunun bir göstergesidir. Dahası Diaspora üyelerinin yıllar içerisinde işçi statüsünden kurutulmuş tüccar sıfatı kazanmaları ve işveren konumuna gelmeleri Türkiye

ekonomisi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Tıpkı Türk Diasporası'nın nüfus anlamında olduğu gibi, ekonomik güç anlamında da Almanya merkez niteliğindedir. 2006 yılında Almanya ekonomisine 53,4 milyar Euro değerinde katkı sağlamıştır. Bu rakam, Türk Diasporası'nın AB ekonomisine yapmış olduğu katkının %66,2'ne denk gelmektedir. Almanya'da yaşayan Türk Diasporası'nın yapmış olduğu bu katkıyı 8,1 milyar Euro (%10,0) ile Hollanda ve 7,5 milyar Euro (%9,3) ile Fransa'da yaşayan Türk Diasporaları izlemiştir. Ancak, Türkiye'nin sahip olduğu bu gücü yeterince kullandığı söylenemez. Bu konuda gerek akademisyenler ve gerekse yetkili kişiler Türk Diasporası'na gereken özeni ve ilgiyi göstermekte yetersiz kalmışlardır. Birçok ülke diasporası ile ilgili birçok akademik çalışma ve makale yayınlanmışken, Türk Diasporası üzerine yapılan çalışmalar çok sınırlı sayıda kalmıştır. Dahası yetkililerin, diğer ülkeler gibi (Çin, Hindistan, İsrail vb.) diaspora örgütlerine ve üyelerine yönelik plan ve çalışmalarını ya yoktur ya da çok sınırlı kalmıştır.

Yapılan bu çalışma bir kez daha göstermiştir ki; Türkiye özellikle Avrupa Birliği bölgesinde sahip olduğu Türk Diasporası'nı aktif bir şekilde kullandığı takdirde, hem ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye kaynağını sağlayacak bir yabancı finansör bulmuş olacak ve hem de yıllardır dahil olmaya çalıştığı birliğe içerden bir destek sağlamış olacaktır. Dünyada diasporaya sahip diğer ülkeler ve diasporaları ile Türkiye ve Türk Diasporası kıyaslandığında, Türk Diasporasının özellikle eğitim ve Türk kültürü konusunda sıkıntılar çektiği görülmektedir. Özellikle yeni nesil diaspora üyelerinin Türk kültürü ve Türkiye bilinci konusunda ciddi sıkıntılarının olduğu, yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Ayrıca, yeni neslin her ne kadar eğitime daha fazla önem veriyor olsalar da, henüz arzulanan seviyenin çok gerisinde oldukları görülmektedir. Aktif bir diaspora için, milli bilinci kuvvetli ve eğitilmiş bireylere sahip olması gerekmektedir. Ne yazık ki Türk Diasporası henüz bu seviyenin çok gerisindedir. Nitekim Fransa'da yaşanan olaylar açıkça göstermiştir ki, nüfus yoğunlu, nitelikli bireyler olmaksızın, ne politik olaylarda ne de ekonomik yaşamda yeterince etkili değildir.

Sonuç olarak; Türkiye, Avrupa Birliği'nde nüfus olarak Avrupa Birliği üyesi sekiz ülkeyi geride bırakan, ayrıca üye ülkelere oranla yaş ortalaması daha küçük olan dinamik bir topluluğa sahip ve ekonomik anlamda da önemli bir potansiyeli olan bir diasporaya

sahiptir. Ekonomik krizin hala tam anlamıyla atlatılmadığı ve birçok Avrupa Birliği ülkesinin krizle mücadele ettiği şu günlerde birçok gelişmekte olan ülke yabancı sermaye kaynağı bulma konusunda sıkıntı yaşamakta ve alternatif kaynaklar yaratmaya çalışmaktadır. Türkiye de gelişmekte olan bir ülke olduğundan ve alternatif yabancı sermaye kaynağına her zaman ihtiyaç duyduğundan ötürü, bu kaynağın üzerine gidilmesi hem ekonomik anlamda Türkiye için olumlu olacaktır ve hem de atıl kalan bir güç bu sayede açığa çıkarılarak kullanıma sunulacaktır. Ancak bu kaynaktan uzun vadede yararlanılması için Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve yöneticiler üzerlerine düşünce sorumlulukları yerine getirmeli ve diasporanın özellikle yeni nesil üyelerine yönelik faaliyetlerde bulunmalılardır. Aksi takdirde bu büyük dış kaynak potansiyeli asimilasyona uğrayarak Türkiye açısından hüsrana sonuçlanacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abadan-Unat, Nermin (2002). **Bitmeyen Göç: “Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa”** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Açma, Bülent “Economic Consequences of International Migration : Case Study of Turkey,Eskisehir”,AnadoluUniversity, <http://www.mmo.gr/pdf/library/Balkans/Turkey%20+economic%20effect%20of%20%20emign.pdf> (11.01.2012).

Agarwala, Rina (2011), “Tapping the Indian Diaspora for Indian Development”, <http://www.princeton.edu/cmd/working-papers/2011-immigrant-organizati/wp11-03aAgarwala-India-Report-March-2011.pdf> (17.02.2012).

Ahn, Y, Choong (2008), “**New Direction of Korean’s Foreign Direct Investment Policy in the Multi-Track FTA ERA: Inducement and Aftercare Services**”, VII. Global Forum on International Investment, OECD.

Ahn, Yong Choong (2008), “New Direction of Korea’s Foreign Direct Investment Policy in the Multi-Track FTA ERA: Inducement and Aftercare Services”, OECD www.oecd.org/investment/gri-7 (17.02.2012).

Akdiş, Muhammet (1998), “Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED Yayınları No:33.

Aktay, Yasin (1999), “Türkiye Diasporaları ve Güneydoğu’da Göç”, http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Guneydogu/Diaspora_n_n_G_neydogusu.htm (17.02.2012).

Aktürk, Levent Necmi ve Tüylüoğlu, Şevket (2006), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Çabalarının Kurumsallaşması: Yatırım Promosyon ajansları”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.3, 85-105.

- Alagöz, Mehmet ve diğerleri (2008), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 79-89.
- Algan, Neşe (1998), **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED, Yayın No:33, İstanbul.
- Alinia, Minoo (2007), **Diaspora Mekânları: Kürt kimlikleri öteki olma deneyimleri ve aidiyet politikaları**, (Çev. Fahriye Adsay), İstanbul: Avesta Yayınevi.
- Alkan, Ufuk (2007), **Ödemeler Bilançosu Dengesi ve Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Alp, Ali (2000), **Finansın Uluslararasılaşması: Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arıkan, Deniz (2006), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: Arıkan Yayınevi.
- Ashoka, Mody ve Antu, P. Murshid (2002), “Groving Up With Capital Flows”, IMF, 3-5 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0275.pdf> (05.05.2011).
- Asidue, Elizabeth (2002), “On The Determinant of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?”, **World Development**, 30, 107-119.
- Atalay, Ayşe (2005), **Almanya’daki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi: Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Süper Döviz Hesapları Örneğinde Bir Makro Analiz**, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü.

Bank of Israel (2004), "Fifty years of External Finance via State of Israel Non-Negotiable Bonds", <http://www.bankisrael.gov.il/deptdata/neumim/neum163e.htm> (17.02.2012).

Barabantseva, Elena (2005) "**Trans-nationalising Chineseness: Overseas Chinese Policies of the PRC's Central Government.**" ASIEN, no. 96, 7-28.

Batmaz, Nihat ve Tekeli, Sevinç (2009), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)**, Denizli: Ekin Yayınevi.

Bergsten, Fred, C. (2003), " Pre The Korean Diaspora and Globalization: Past Contributions and Future Opportunities", C. Fred Bergsten, Inbom Choi (Ed.), **The Korean Diaspora in the World Economy**, 1. Baskı içinde (1-9), Washington DC: Institute for International Economics.

Bilgili, Faik ve diğerleri (2007), Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Etkileşim, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2 (23), 127-151.

Calderón, César, ve diğerleri (2004), "**Greenfield Foreign Direct Investment and Mergers and Acquisitions: Feedback and Macroeconomic Effects**", World Bank Policy Research Working Paper, 3192.

Candemir, Aykan (2006), **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt-I**, İstanbul: Yased Yayınları.

————— (2009), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler, **Ege Akademik Bakış**, 9 (2), 659-675.

Cengiz, Emrah ve diğerleri (2007), **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

- Chakrabarti, Avik (2001), “**The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions**”, *Kyklos*, 54, 89-113.
- Choi, Inbom (2003), “Korean Diaspora in the Making: Its Current Status and Impact on the Korean Economy”, C. Fred Bergsten, Inbom Choi (Ed.), **The Korean Diaspora in the World Economy**, 1. Baskı *içinde* (9-28), Washington DC: Institute for International Economics.
- Choi, Inbom ve Schott, J. Jeffrey (2001), “Korea-US Free Trade Revisited”, **Institute of International Economics**, 173-196, http://www.piie.com/publications/chapters_preview/375/07iie3616.pdf (17.02.2012).
- Cohen, Robin (1997), **Global Diasporas: An Introduction**, London: UCL Press
- (2008), **Global Diasporas an Introduction**, 2. Baskı New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Craenen Veronique ve Handrin Wemel (2006), **Foreign Direct Investment: Western vs. Eastern Europe and the retailer case**, Catholic University Keuven, Paper Ip Poitiers, Workshop 4, K Clas.s
- Çeken, Hüseyin (2003), **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, İstanbul-Sakarya: Değişim Yayınları.
- Çeştepe, Hamza ve Tüylüoğlu, Şevket (2006), “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye için Dersler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 61 (2), 45-62.
- Çinko, Levent (2009), “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 26 (1), 117-131.

- Dağlı, Hakan ve Terzi, Harun (1994), “Sermaye Hareketlerinde Liberalizasyona Geçiş: L. Amerika ve Türkiye deneyimi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 9 (103), 30-35.
- Davone, Richard (2001), “Diasporas and Development”, <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/152385/richarddavone.pdf> (17.02.2012).
- Devesh Kapur ve diğerleri (2009), “The fiscal impact of high-skilled emigration: Flows of Indians to the US”, **Journal of Development Economics**, (88), 32-44.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/yabancıs/oik532.pdf>, (09.05.2011).
- Duran, Halit (2006), **Evaluating Turkish Migration To The Eu: Past, Present And Future Trends In The Context Of Free Movement Of Workers**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elbir, Cafer (2010), **Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye zerine Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erçakar, Mehmet Emin (2004), “OECD lkelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Belirleyici Faktörler”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23 (1), 19-38.
- Erdil, Begüm (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde İstihdama Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergül, Nuray, (2004), “lkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu”, **Vergi Dünyası**, 23 (270), 147.

Eurostat (2012), “Immigration by sex, age and broad group of citizenship”, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=MIGR_IMM2CTZ (17.02.2012).

Gao, Shangtao (1995), **China’s Economy Vital for Asia-Pacific**, Beijing.

Gerard, J. Libaridian (2001), **Ermenilerin Devletleşme Sınavı**, İstanbul.

Gordon, James ve Gupta, Poonam (2004), **Non-resident Deposits in India: In Search of Return?**, Economic and Political Weekly.

Görmezöz, Kısbes Kılıç (2007), **Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Göz, Devlet (2009), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güven, Yılmaz (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolunda Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Amprik Bulgular ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hazine Müsteşarlığı (2003), **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**.

Hanusch, Horst (1995), “Die neue Qualität wirtschaftlichen Wachstums”, Hanusch, Horst ve W. Gick (ed.), **Ansätze für ein neues Denken in der Wirtschaftspolitik**, 1. Baskı içinde (13-26).

IMF (1991), **Occasional Papers Determinants and Systematic Consequences of International Capital Flows**, No.77, Washington DC.

İsmayılov, İlgar (2007), **Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

İstanbul Sanayi Odası (2002), **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye: Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İstanbul: İSO Yayınları.

Joseph Y. S. Cheng, "China's Overseas Chinese Policy In The Globalization Era: Challenges and Responses", [http://Www6.Cityu.Edu.Hk/Search/Csea_Workshop/Csea_Workshop/Papers/Septembersymposium/Josephcheng\(Eng_Rev\).Pdf](http://Www6.Cityu.Edu.Hk/Search/Csea_Workshop/Csea_Workshop/Papers/Septembersymposium/Josephcheng(Eng_Rev).Pdf) (16.02.2012).

Karlık, Rıdvan (2002), **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Kasasa, A. (2001), "Dossier: Migration", **The Courier**, 187, 28-29.

Kaya, İlhan (2008), "Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı:19, 149-166.

Kaymak, Hasan (2005), "Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?", **Maliye Dergisi**, S.149, 74-104.

Ketkar, Suhas (2006), "Diaspora Bonds: Track Record and Potential", **Migration and Development Conference**, World Bank, Washinton DC.

Ketkar, Suhas ve Ratha, Dilip (2007), "Development Finance via Diaspora Bonds Track Record and Potential", **Migration and Development Conference**, World Bank, Washinton DC.

- (2009), “Development Finance via Diaspora Bonds”, Suhas Katkar, Dilip Ratha (Ed.), **Innovative Financing for Development**, 1. Baskı içinde (59-79), Washington DC, The World Bank.
- (2010), “Diaspora Bonds: Tapping The Diaspora During Difficult Times”, **Journal of International Commerce, Economics and Policy**, 1 (2), 251-263.
- Koray, Sedef (1999), **Study on Migrations:the Case of Turkey**, Essen : Zft-actuell Nr.73,1.
- Koyuncu, Ece (2003) , **Causes of Emigration from Turkey to Europe in 1990’s : The Role of Family Networks** , Hacettepe University ,Institute of Population Studies Economic and Social Demography Program Master Thesis.
- Kurtaran, Ahmet (2007), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2), 367-382.
- Lardy, Nicholas R. (1995), “ The Role of Foreign Trade and Investment in China’s Economic Transformation”, **The China Quarterly**, (144): 1065-82.
- Laurence J. C. ve Carolyn L. Cartier (2003), **The Chinese diaspora: space, place, mobility, and identity**, Oxford, United Kingdom.
- Lee, Cryungly (1997), “Foreign Direct Investment in China: Do StatePolicies Matter?”, **Issue and Studies**, Vol.33, No.7.
- Lipsey, Robert E. Ve Sjöholm, Fredric (2005), “The Impact of Inward FDI on Host Countries: Why Such Different Answers?”, Theodore H. Ve diğerleri (Ed.), **Does Foreign Direct Investment Promote Development?**, (281-313), Washington: Valeria Norville, Director of Publications and Web Development.

- Marientrass, Richard. (1989). **“On the Notion of Diaspora”** in G. Chaliand (Ed.) **Minority Peoples in the Age of Nation-States**, London: Pluto Press.
- Martin, Philip L. (2002), **Germany : Managing Migration in the 21st Century** , California Davis : University of California.
- Moran, Theodore H. (2005), **How Does FDI Affect Host Country Development? Using Industry Case Studies to Make Reliable Generalizations**, Washington: Valeria Norville, Director of Publications and Web Development.
- OECD (2000), Working Papers on International Investment,
- Orhan, Z. Osman ve Erdoğan Seyfettin (2005), **Para Politikası**, 3. Baskı, İstanbul: Avcı OFSET.
- Overseas Indian Facilitation Centre (2009), “Remittances from Indian Diaspora: A Report”, <http://www.oifc.in/Uploads/MediaTypes/Documents/ReportonRemittancesFromTheDiaspora.pdf> (17.02.2012).
- Özcan, Tahir (2002), “Yap İşlet Devret Modelleri ve Vergisel Problemleri”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?bWhere=true&nARTICLE_id=2018 (2.2.2011).
- Parasız, İlker (2003), **Para Politikası**, 6. Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Patrick, Erin (2004), **Beyond Remittances: The Role of Diaspora in Poverty Reduction in their Countries of Origin**, Washington DC: Migration Policy Institute.
- Rauch, James E. (2001), “Business and Social Networks in International Trade”, **Journal of Economic Literature**, 39: 1177-1203
- Renmin, Ribao (1998), **People’s Daily, Foreign Edition**, Beijing, China,

Reserve Bank of India (2010), **Remittances from Overseas Indians: Modes of Transfer, Transaction Cost, and Time Taken.**

Sabır, Hasan (2002), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/hasansabir/dogrudanyabancisermayeyatirimlerinigelismekteolanulkelereyonlendiricipolitikalar.pdf> (6.3.2011).

Safran, William (1991), “Diasporas in Modern Societies: myths and of homeland and return”, **in Diaspora**, 1 (1), 83-99.

Sampradaan (2001), **Investing in Ourselves: Giving and Fund Raising in India**, Sampradaan Indian Centre for Philanthropy.

Sevinecek, Didem Özal (2010), **Türk Otomotiv Sektörünün Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Potansiyeli ve Rakip Ülkelerle Karşılaştırılması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyidoğlu, Halil (2009), **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 17. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sheffer, Gabriel (2003), **Diaspora Politics at Home Abroad**, The Edinburgh: Cambridge.

Smart, Alan ve Hsu, Jinn-Yuh (2004), “The Chinese Diaspora, Foreign Investment and Economic Development in China”, **The Review of International Affairs**, 3 (4), 544-566.

Soydal, Haldun (2006), Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (16), 577-587.

Stolpe, Mathias (1992), “Ansatze der neuen Wachstumstheorie: ein Literaturüberblick”, **IfW Arbeitspapier (Kiel)**, No. 508.

Şen, Ali ve Karagöz, Murat (2005), “Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları, 50. Kitap, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayısı**, 1063-1076.

Şen, Faruk ve Koray, Sedef (1993), **Türkiye’den Avrupa Topluluğu’na Göç Hareketleri**, Essen.

Şimşek, Mevlüdiye ve Behdioğlu, Sema (2006), “Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 20 (2), 47-65.

T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2002), **2001 Yılı Raporu**.

Temurci, Selim (2004), **Dünya’da Dış Borç-Ekonomik Bağımlılık Analizi ve Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Tomak, Doğukan (2006), **Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tuncer, Selahattin (2003), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, **Vergi Dünyası**, 22 (264), 4.

Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı (2003), **Avrupalı Türkler: AB’nin 16. Üyesi – Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Katkı, Çalışan Nüfus, Girişimci ve Hane Verileri-**, Essen.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2012), “Ödemeler Dengesi- Yıllık Ayrıntılı Sunum (1984-2010)”, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf> (17.02.2012).

Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah (2003), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Der Yayınları.

Ulusoy, Yunus, Şentürk, Cem (2007), **Avrupa Birliği ve Almanya’da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü**, Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, Essen.

UNCTAD (1998), World Investment Report.

————— (1999), **World Investment Report**, United Nations, New York and Geneva,.

————— (2005), World Investment Report.

————— (2011), World Investment Report.

United Nations (2004), **Prospects for Foreign Direct Investment and the Strategies of Transnational Corporations: 2004-2007**, United Nations, New York and Geneva.

URL, “The Diaspora As An Economic Asset How China And India Use Their Diaspora To Support Their Economic Development”(2009) <http://www2.lse.ac.uk/anthropology/research/ccpn/publications/dissertations/dissertationsccp/72190.pdf> (16.02.2012).

Uslu, Salim (1999), **Turkish Migration to Europe**, Brussels: Report of ESC.

Ürüt, Serap (2002), **İktisadi Kalkınmada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Van Hear, Nicholas (1998), **New Diasporas: The mass exodus, dispersal and regrouping of migrant communities**, London: UCL Press Taylor & Francis group.

Ventura, Keti (2005), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Çok Uluslu şirketlerin Çin Pazarına Yönelme Eğilimleri Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi**, C.12, S.1.

World Bank (2011), "Migration and Development Brief 14", <http://siteresources.worldbank.org/TOPICS/Resources/2149701288877981391/MigrationanddevelopmentBrief14DiasporaSavings.pdf> (17.02.2012).

————— (2011), "Migration and Development Brief 16", <http://siteresources.worldbank.org/EXTDECPROSPECTS/Resources/476882115733580628/MigrationandDevelopmentBrief16.pdf> (17.02.2012).

————— (2011), Report on Remittances 2011.

————— (2011), "Whatever happened to Nepal's diaspora bonds?" <http://blogs.worldbank.org/peoplemove/whatever-happened-to-nepals-diaspora-bonds> (16.02.2012).

Yaylı, Şifa (2011), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerine Etkileri: Gelişmekte olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmabaşar, Erkut (2010), "Neden Özelleştirme? Amaç Ne?" <http://www.Ortamgazetesi.com/index.php/lang/tr/cat/7/col/106/art/1882> (4.2.1011).

Yorulmaz, Fatih (2006), **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri (1990-2002)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yulu, Mehmet Salih (2007), **Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Çok Uluslu Şirketlerin Etkileri: Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye Örneği (1980-2005)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, Fatih ve Akbay, Oktay Salih (2008), **Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Gelişmekte Olan Ülkelere Teknoloji Transferi ve Ekonomik Büyüme, Üniversite**

Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi (USİMP), <http://usimp.org/yedek/images/Oktay%20Salih%20Akbay.pdf> (8.3.2011).

Zengin, Ahmet ve Erdal, Bahar (2003), “Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 18 (203), 52-68.

Zhu, Zhiqun (2007), “ Two Diasporas: Overseas and Non-resident Indians in their Homelands’ Political Economy”, **Journal of Chinese Political Science**, 12 (3), 281-296.

ÖZGEÇMİŞ

Atakan Durmaz 02.11.1987 tarihinde Havza'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Çorumda tamamlayarak 2005 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünü kazandı. 2008 yılında Erasmus programı kapsamında Krakow University of Economics'de bir dönem eğitim gördü. 2009 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinden mezun oldu. 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisat Tezli Yüksek Lisans Programını kazandı. 2010 yılında Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümü İktisadi Gelişme ve Uluslar arası İktisat Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi oldu. Durmaz, şu anda Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisidir.

Atakan Durmaz, bekar olup İngilizce bilmektedir.